

PASKUTINIS ŠŪVIS

prieš lietuvių kalbos egzaminą

Radvilė Viskantaitė

TURINYS

I Privalomi literatūros kurso autoriai:	3
1. MARTYNAS MAŽVYDAS (1510–1563)	3
2. MIKALOJUS DAUKŠA (1538 – 1613)	5
3. JONAS RADVANAS (XVI a.vid.– 1592)	6
4. MOTIEJUS KAZIMIERAS SARBIEVIJUS (1595-1640)	8
5. KRISTIJONAS DONELAITIS (1714-1780)	9
6. ADOMAS MICKEVIČIUS (1789-1855)	11
7. ANTANAS BARANAUSKAS (1835-1902)	15
8. VINCAS KUDIRKA (1858-1899)	18
9. JONAS MAČIULIS-MAIRONIS (1862-1932)	19
10. JONAS BILIŪNAS (1879-1907)	20
11. JUOZAS TUMAS – VAIŽGANTAS (1869-1933)	24
12. VINCAS KRĖVĖ-MICKEVIČIUS (1882-1954)	27
13. VINCAS MYKOLAITIS-PUTINAS (1893-1967)	28
14. JURGIS SAVICKIS (1890-1952)	30
15. JONAS AISTIS (1904 -1973)	33
16. HENRIKAS RADAUSKAS (1910-1970)	35
17. SALOMĖJA NĖRIS (1905-1945)	35
18. BALYS SRUOGA (1896-1947)	37
19. ANTANAS ŠKĖMA (1911-1961)	37
20. JUSTINAS MARCINKEVIČIUS (1930-2011)	39
21. MARIUS KATILIŠKIS (1914-1980)	40
22. JUOZAS APUTIS (1936- 2010)	52
23. SIGITAS GEDA (1943–2008)	53
II Privalomi konteksto autoriai:	55
24. ŠATRIJOS RAGANA (1877–1930)	55
25. VYTAUTAS MAČERNIS (1921- 1944)	60
26. BRONIUS KRIVICKAS (1919–1952)	62
27. MARCELIJUS MARTINAITIS (1936-2013)	64
28. ČESLOVAS MILOŠAS (1911–2004)	66
29. JUDITA VAIČIŪNAITĖ (1937-2001)	75
30. AIDAS MARČĖNAS (1960)	76
31. JURGIS KUNČINAS (1947–2002)	77

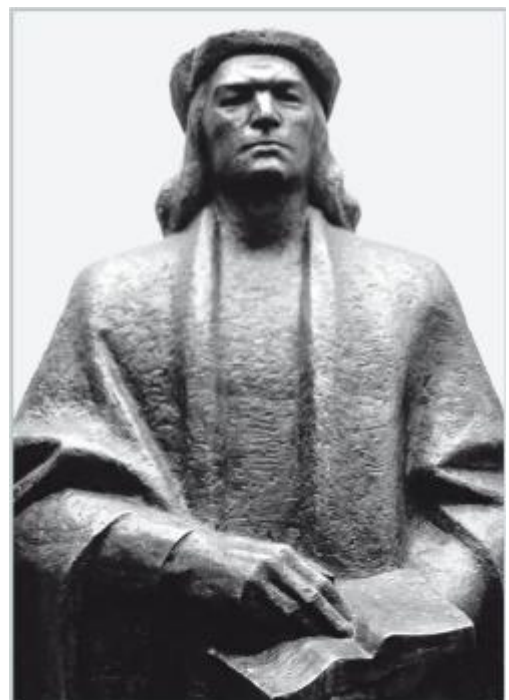
32. MARIUS IVAŠKEVIČIUS (1973).....	79
III. SROVĖS.....	83
IV Naudota literatūra ir šaltiniai.....	90

I Privalomi literatūros kurso autoriai:

1. MARTYNAS MAŽVYDAS (1510–1563)

Istorinė kultūrinė aplinka

XVI a. Europoje ėmė plisti Reformacija - religinis sąjūdis, siekiantis reformuoti to meto katalikybės sutvarką. Daugiakalbei Lietuvai tai būtų buvusi galimybė valstybės gyvenime įtvirtinti lietuvių kalbą, nes protestantizmo skleidėjas vokiečių Martynas Liuteris siekė, kad tikėjimas būtų skleidžiamas gimtąja kalba. Nepaisant to, rašytinė lietuvių kalba gimė ne Didžiojoje Lietuvoje (LDK), o Prūsijos Kunigaikštystėje – istorinėse baltų žemėse, vadinamose Mažąja Lietuva (joje oficiali religija buvo liuteronybė). Nors lietuvių raštijos šaknys LDK, nes iš čia kilę jos kūrėjai humanistai Abraomas Kulvietis, Stanislovas Rapolionis, Jurgis Zablockis, Baltramiejus Vilentas, Martynas Mažvydas (pirmoji lietuviška knyga buvo išspausdinta Mažojoje Lietuvoje). Taigi XVI a. viduryje prasidėjo naujas Lietuvos kultūros istorijos etapas, kuriam jau būdinga lietuviška raštija.

Martynas Mažvydas (apie 1510–1563 m.)

Minėtieji europinį išsilavinimą įgiję lietuviai šviesuoliai savo veiklą siejo su evangelikų liuteronų tikyba kaip tik dėl to, kad ji buvo demokratiška ir laikėsi principo Dievo žodį skleisti tikinčiųjų gimtąja kalba. Vienam iš jų – Martynui Mažvydui – buvo lemta sukurti pirmąją lietuvišką knygą.

Biografija

Martynas Mažvydas - lietuvių literatūros pradininkas, produktyviausias XVI a. lietuvių rašytojas. Kilęs iš Žemaičių. Spėjama, kad jo tėvai buvo nepasiturintieji miestelėnai. Jaunystėje mokėsi ir dirbo Vilniuje, bendradarbiaudamas su kitais pirmųjų lietuviškų raštų kūrėjais iš Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės - A.Kulviečiu, J.Zablockiu ir galbūt S.Rapolioniu (vėliau kai kuriuos jų raštus sudėjo į pirmuosius lietuviškus leidinius). Už reformacijos skleidimą Lietuvoje buvo persekiojamas, todėl, priėmęs Prūsijos hercogo Albrechto kvietimą, atvyko į Karaliaučių ir 1546m. įstojo į universitetą. Jį baigė 1548m.

bakalauro laipsniu. Faktas, kad universitetą M.Mažvydas baigė per pusantrų metų, rodo, jog prieš tai jis buvo mokėsis kitur, - kaip spėjama, Krokuvoje arba Kulviečio įsteigtoje mokykloje Vilniuje.

Studijuodamas Karaliaučiuje, M.Mažvydas 1547 m. parengė ir išleido pirmąją lietuvišką knygą "Katekizmo prasti žodžiai", tokiu būdu padarydamas pradžią raštijai ir spaudai lietuvių kalba.

1549 m. M.Mažvydas buvo paskirtas Ragainės klebonu, tais pačiais metais išleido "Giesmę šv.Ambraziejaus bei šv.Augustino" su lietuviška dedikacija. 1554m. M.Mažvydas tapo Ragainės arkidiakonu (vyskupo vietininku). Jis rūpinosi savo parapijiečių švietimu, tvarkė žemės ūkio reikalus, dirbo lietuvių raštijos darbą. Iš vokiečių kalbos išvertė "Formą krikštymo" ir 1559 m. išleido Karaliaučiuje. 1558-1562m. iš Prūsų agendos išvertė maldą "Parafrazis", kuri buvo išleista Karaliaučiuje jau po vertėjo mirties 1589m. Didžiausias M.Mažvydo darbas yra "Giesmės krikščioniškos" (I d.- 1566, II d - 1570), kurias Karaliaučiuje išleido jo pusbrolis B.Vilentas. M.Mažvydo giesmynas buvo pagrindas vėlesniems lietuviškiems protestantų giesmynams, leistiems Mažojoje Lietuvoje.

M.Mažvydas mirė 1563m. gegužės 21d.

„Katekizmas“

Pirmoji lietuviška knyga – 1547 m. Karaliaučiuje išspausdintas Katekizmas (Katechizmo prasti žodžiai) – išleista anonimiškai, tačiau lietuviškos prakalbos 3–19 eilutėse akrostichu užrašyti Mažvydo vardas ir pavardė. Knygą sudaro lotyniška ir lietuviška prakalbos,

trumpas elementorius, katekizmas ir 11 giesmių rinkinėlis. Katekizme ir kituose pirmosios knygos tekstuose skelbiamos bendrosios protestantizmo ir svarbiausios liuteronizmo idėjos: žmogaus nuteisinimo per tikėjimą malonė, būtinas ryšys tarp tikrojo tikėjimo ir Šventojo rašto pažinimo, du (krikšto ir Eucharistijos) sakramentai – pagrindiniai teisingos Bažnyčios požymiai ir kt. Katekizmas buvo vadinamojo mažojo katekizmo tipo leidinys, skirtas religiją mažiau išmanantiems žmonėms ir vaikams, tačiau jo eiliuota lietuviška prakalba („knygelės pačios bylo liutuvinykump ir žemaičiump“) turėjo visuotinių užmojų kreipiantis į visą lietuvių tautą ne tik Prūsijoje, bet ir LDK. Prakalboje lietuviškos knygos atsiradimas ir žodžio skelbimas tautine kalba iškeltas kaip išskirtinis istorinis reiškinys ir prilygintas pagrindinei krikščioniškojo mokymo tiesai – išganymui. Mažvydas ryšį tarp spausdinto žodžio ir dievo pažado išganyti žmoniją pabrėžė ir žodine paralele, išryškinta eiliuotoje prakalboje: žadis– žadėjimas. Katekizme Mažvydas ne sykį kreipėsi į vaikus („bernelius“) ir visų pirma su jais siejo lavinimo perspektyvas. Katekizmą sudaro originalūs ir verstiniai tekstai. Originalios yra prakalbos, dedikacijos ir kai kurie kiti knygos intarpai. Elementorius rengtas pagal lotynišką G. Sauromano elementorių (1529), katekizmas – derinant du lenkiškų šaltinių vertimus: pirmuosius lenkų liuteronų katekizmus, karaliaučiuje parengtus J. Seklucjano (1545) ir J. Maleckio (1546). Šiuose nebuvo „urėdų“ (moralinių pamokymų įvairiems visuomenės luomams) dalies, kurią Mažvydas išvertė iš lotyniškojo J. Vilichijaus katekizmo (1542). „Katekizmas“ galėjo būti išleistas 200–300 egzempliorių tiražu, tačiau šiuo metu pasaulyje

žinomi tik du išlikę egzemplioriai, saugomi Vilniaus ir Torunės (Lenkija) universitetų bibliotekose.

Antroji Mažvydo parengta knyga- Giesmė šv. Ambraziejaus bei Augustino (1549) buvo mažas trijų velykinių giesmių su gaidomis rinkinėlis, dedikuotas Ragainės apskrities viršininkui S. Perbantui. 1559 m. Mažvydas išleido pirmąją lietuvišką krikšto apeigų knygą „Forma krikštymo“. Tiesa, didžiausias Mažvydo literatūrinis darbas – pirmasis lietuviškas giesmynas „Giesmės krikščioniškos“ – buvo išleistas jau po jo mirties. Giesmyną baigė rengti B. Vilentas ir išleido jį dviem atskiromis knygomis: vienoje (1566) buvo sudėtos pirmojo bažnytinio pusmečio giesmės pradedant advento giesmėmis, kitoje (1570) – antrojo pusmečio giedojimui skirti tekstai, pradedant velykinėmis giesmėmis. Iš viso abiejuose giesmynuose buvo pateikta daugiau kaip 100 giesmių ir apie 30 bibliinių psalmių. Tekstai buvo rengti didelio žmonių kolektyvo, kaip vertėjai arba autoriai giesmyne nurodyti 13 žmonių (tarp jų A. Kulvietis, S. Rapolionis, J. Zablockis, M. Blotnas ir kt.). Giesmės ir psalmės buvo verstos iš lotynų, vokiečių ir lenkų kalbų, nedidelė jų dalis – originalios. Giesmyno tekstai grupuojami bažnytinių metų principu. Klasikinių įvairių laikotarpių Viduramžių himnų vertimai giesmyne derinami su naujosiomis liuteronų (M. Liuterio ir kt.) giesmėmis. Giesmynas vertingas ir kaip lietuvių muzikinės kultūros paminklas. Mažvydas buvo parengęs ir pirmą lietuvišką maldynėlį *Parafrazis*, permąstytina poteriaus malda, kuriame aiškino maldą „tėve mūsų“. Jį 1589m. paskelbė Jonas Bretkūnas. Katekizme išspausdinta eiliuota lietuviška prakalba „Broliai, seserys“ laikoma ir pirmuoju lietuvišku eilėraščiu, parašytu sintaksine-intonacine eilėdara. Prakalba sukurta kaip iškilus kreipimasis į lietuvius (brolius, seseris), panaudojant kai kurias tradicines klasikinės retorikos ir kompozicijos priemones: personifikaciją (į lietuvius kreipiasi pati knyga), akrostichą, tiesioginę apibendrinto personažo, iliustruojančio užsispyrusį lietuvių valstietį, kalbą, paties autoriaus kreipimąsi į tautą, kviečiant mesti senuosius stambeldiškus įpročius ir atrasti žodžio ir knygos šviesą.

2. MIKALOJUS DAUKŠA (1538 – 1613)

Mikalojus Dauša - kunigas, humanistas, kontrreformacijos veikėjas, vienas lietuvių raštijos kūrėjų. Švietėjas, humanistinių idėjų reiškėjas, didžiausias kovotojas dėl gimtosios kalbos teisių XVI a.

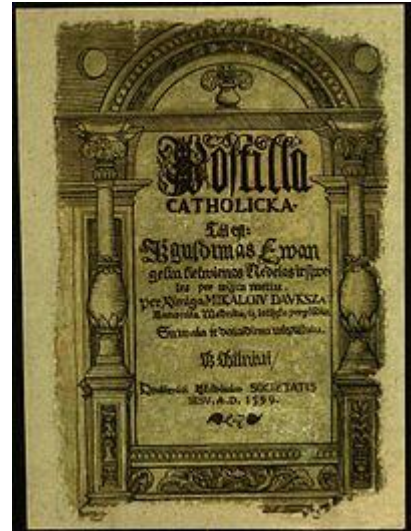
Mikalojus Dauša išleido pirmąsias lietuviškas knygas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. Jis buvo kontrreformacijos veikėjas, katalikybės propaguotojas. Lietuviškas katalikiškas knygas rengė savo globėjo vyskupo M. Giedraičio pavedimu ir lėšomis. Iš lenkų

kalbos M. Dauša išvertė J. Ledesmos katekizmą ("Katekizmas, arba mokslas, kiekvienam

krikščioniui privalus"), kuris buvo išleistas Vilniuje 1595m. Tai pirmoji iki mūsų laikų išlikusi lietuviška knyga, išspausdinta Lietuvoje.

Žymiausias M. Daukšos darbas yra J. Vujeko pamokslų rinkinio vertimas į lietuvių kalbą, išleistas Vilniuje 1599m. antrašte "Postila katolicka, tai esti išguldymas evangelijų kiekvienos nedėlios ir šventės per visus metus". Šis vertimas - svarbiausias senosios lietuvių raštijos paminklas, o - "Prakalba į malonųjį Skaitytoją" iki šiol nepralenkto grožio himnas lietuvių kalbai, gimtosios kalbos meilės pradžiamokslis kiekvienai lietuvių kartai.

Pagrindinis Daukšos „Postilės“, stambios (642 puslapių), didelio formato knygos, tikslas – įveikti protestantizmą Lietuvoje.

Įdpmiausias ir reikšmingiausias kultūros istorijai originalus Daukšos tekstas - „Postilėje“ (1599) lenkiškai parašuta „Prakalba į malonųjį skaitytoją“. Šią prakalbą galima laikyti lietuvių kalbos teisių gynimo ir jos puoselėjimo manifestu, kurio teiginiai net ir vėlesniais amžiais neprarado aktualumo. Daukša skelbia naują požiūrį į gimtąją kalbą, laiko ją didžiausia tautos vertybe ir smerkia prasidėjusį Lietuvos bajorų lenkėjimą.

„Prakalboje į malonųjį skaitytoją“ Daukša rašė: *„Kuri pagaliau pasaulyje yra tokia prasta ir niekinga tauta, kuri neturėtų šių trijų, lyg įgimtų dalykų: tėvų žemės, papročių ir kalbos? Per amžius žmonės kalbėjo savo gimtąja kalba, visada rūpinosi ją išlaikyti, gražinti, skleisti, tobulinti. Nėra tokios niekingos tautos, nėra tokio menko žemės užkampio, kur nebūtų vartojama savoji kalba“.*

„Ne žemės derlumu, ne drabužių įvairumu, ne šalies gražumu, ne miestų ir pilių stiprumu laikosi tautos, bet daugiausia išlaikydamos savąją kalbą, kuri didina ir palaiko bendrumą, santaiką ir brolišką meilę. Gimtoji kalba yra bendrosios meilės ryšys, vienybės motina, pilietiškumo tėvas, valstybės sargas. Sunaikink kalbą – sunaikinsi santaiką, vienybę ir dorybę. Sunaikink kalbą – sunaikinsi dangaus saulę, sujauksi pasaulio tvarką, atimsi gyvybę ir garbę.“

3. JONAS RADVANAS (XVI a.vid.– 1592)

Jonas Radvanas – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės poetas, evangelikas, reformatas.

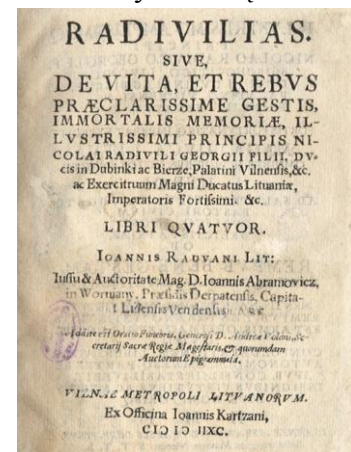
Biografija

Apie Radvano gyvenimą neišliko beveik jokių istorinių žinių, rekonstruotos tik kai kurios jo biografijos detalės, daugiausiai remiantis Radvano kūriniiais, kurie visi parašyti lotynų kalba. Kadangi pirmą žinomą savo eilėrašį pasirašė Vilniečiu, – *Joannes Radvanovius Vilmensis* (Vilnietis Jonas Radvanovijus), – manytina,

kad buvo kilęs iš Vilniaus arba Vilniaus krašto. Šis eilėraštis (epigrama) buvo parašytas 1584 m. Mirus Vilniaus vaivada Mikalojui Radvilui Rudajam ir tais pačiais metais Vilniuje išspausdintas kartu su Andriaus Volano *Laidotuvių kalba, pasakyta pagerbiant šviesiausią didiką Mikalojų Radvilą, Dubingių ir Biržų kunigaikštį*. Abu kūrinius sieja turinio ir juose iškeltų svarbių Radvilo Rudojo biografijos faktų panašumas. Radvilo Rudojo, kaip iškilias tėvynės gynėjo portretas, buvo įamžintas ne tik *Radviliadoje*, bet ir kituose LDK Renesanso kūriniuose. Kadangi kunigaikštis Radvilas Rudasis po savo pusbrolio Radvilo Juodojo buvo svarbiausias Lietuvos reformacijos lyderis ir mecenatas, o Andrius Volanas – žymiausias XVI a. LDK protestantų (evangelikų reformatų) mąstytojas ir teologas, neabejotina, kad jau nuo jaunystės su jais susijęs Radvanas taip pat buvo protestantas. Visoje jo kūryboje yra nemažai reformacijos bei protestantizmo idėjų atspindžių ir Katalikų bažnyčios kritikos. Nežinoma, kur jis mokėsi, bet labai gerai mokėjo lotynų kalbą ir buvo nuodugniai susipažinęs su klasikine romėnų literatūra, galėjo mokėti ir senąją graikų kalbą. Be epo *Radviliada*, šiandien dar žinoma 18 Radvano eilėraščių, išspausdintų įvairiuose XVI a. Lietuvos evangelikų reformatų (vadinamųjų kalvinistų) knygose. Radvanas turėjo gana aktyviai dalyvauti Vilniaus protestantų kultūrinėje veikloje, nes kaip priešininkas minimas vienoje iš 1590 m. išleistų jėzuitų satyrų, kurioje pašiepiamai aprašomos neva Radvano ginamos protestantų teologijos tezės. XVI a. antrojoje pusėje, kuomet gyveno Radvanas, vyko patys aštriausi ginčai tarp katalikų ir protestantų ne tik Lietuvoje, bet ir visoje Europoje. Šis Renesanso laikotarpis dėl to vadinamas religinės polemikos epocha. 1592 m. Vilniuje buvo išspausdintas didelės apimties, apie 3300 hegzametro eilučių, monumentalaus stiliaus Radvano kūrinys – poema „Radviliada“. Po 1592-ųjų Radvano pavardė nebeužtinkama jokiam leidinyje. Galimas dalykas, kad poetas mirė tais metais Vilnių ir jo apylinkes siaubusio maro metu.

Herojiškasis epas „Radviliada“, parašytas lotynų kalba, yra vienas ryškiausių XVI a. kūrinių Lietuvos literatūroje. Jame aprašytos Lietuvos pergalės Livonijos kare, tuometės Lietuvos aukštuomenės puoselėta valstybinė ideologija, valstybės geografinis, istorinis, kultūrinis vaizdas. Epe atvaizduojama Mikalojaus Radvilos Rudojo asmenybė, taip pat jo didžiausio priešo Ivano Rūsčiojo portretas. „Radviliada“ yra literatūrinis, vieno autoriaus sukurtas epas, skirtas Lietuvos valdovams, karžygiams, istorinėms asmenybėms išaukštinti. Šis kūrinys yra artimas antikos poezijos žanrams Bukolikoms ir Georgikoms. Vienintelis Lietuvoje esantis herojinio epo egzempliorius saugomas Lietuvos mokslų akademijos bibliotekoje. Įdomu tai, kad į lietuvių kalbą „Radviliadą“ 1997 m. išvertė literatūros istorikas Sigitas Narbutas.

4. MOTIEJUS KAZIMIERAS SARBIEVIJUS (1595-1640)

Motiejus Kazimieras Sarbievijus – laikomas vienu iškiliausių Lietuvos baroko epochos poetų, rašęs lotynų kalba, populiarus XVII a. Europoje. Vilniaus akademijos auklėtinis ir profesorius, popiežiaus Urbono VIII premijos laureatas, pramintas sarmatų Horacijumi.

Biografija

Gimė Sarbieve (Lenkija, Plocko vaiv.). Studijavo Vilniuje ir Braunsberge. 1627 m. pradėjo dėstyti Vilniaus akademijoje, buvo jos profesoriumi. Vėliau dėstė Kražių kolegijoje. Rašė odes, epigramas, himnus, eilėraščius,

1625 pirmą kartą išleistos „Lyrikos knygos“ Kelne. Iš viso buvo daugiau kaip 50 leidimų. 1632 m. Antverpene išleistos knygos antraštinį puslapį puošė graviūra, sukurta pagal Pauliaus Rubenso piešinį.

1618–1622 m. – pirmasis Sarbievijaus kūrybos laikotarpis. Rašo panegirikas, sukuria keletą epitalamijų.

1623–1625 m. Sarbievijus praleidžia Romoje. Italijos kultūra, antikinė architektūra, skulptūra, dailės kūriniai, Antikos rašytojų rankraščiai ir literatūra turėjo lemiamos reikšmės poeto kūrybai. Savo mokytoju ir dvasios vadovu jis pasirinko Horacijų. Romoje parašyti eilėraščiai buvo įtraukti į pirmąjį M. K. Sarbievijaus rinkinį „Trys lyrikos knygos“ (Lyricorum libri tres) išleistą 1625 m.

1626–1635 m. parašyti ir išleisti visi svarbiausi M. K. Sarbievijaus kūriniai. Tai antikinių ar bibliinių tekstų parodijos ir palinodijos.

1627 m. Motiejus Sarbievijus parašė studiją „Pagonių dievai“, kurioje, be senovės lietuvių mitologijos, pateikia žinių apie dangaus kūnų garbinimą.

Sarbievijus mokė poetikos ir retorikos Nesvyžiuje bei Polocke. Nuo 1627 m. dėstė Vilniaus universitete – retoriką, filosofiją, teologiją. Ėjo rektorius patarėjo pareigas, vadovavo

teologijos ir Filosofijos fakultetams. 1635 m. buvo paskirtas Šv. Jono bažnyčios pamokslininku. Tais pačiais metais tapo Respublikos valdovo Vladislovo Vazos rūmų pamokslininku ir nuodėmklausiu – kartu su karaliumi gyveno Krokuvoje, Varšuvoje, Vilniuje. Mirė Varšuvoje: sakydamas pamokslą krito ištiktas širdies smūgio.

Poeto kelią M. Sarbievijus pradėjo nuo panegirinių kūrinių, skirtų Lietuvos didikams. gyvendamas Romoje sudarė pirmąjį poezijos rinkinį Trys lyrinių eilėraščių knygos (lot. Lyricorum libri tres), išleistą 1625 m. Kelne, Vokietijoje. Papildytas rinkinys 1628 m. išėjo Vilniuje,

vėliau Antverpene ir kituose Europos miestuose.

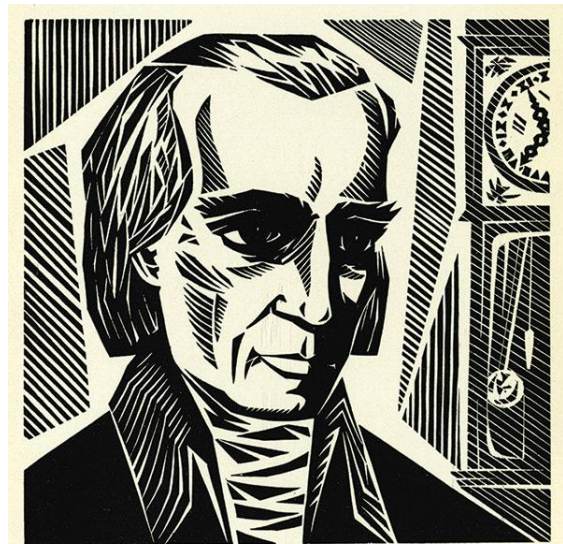
„Krikščioniškasis Horacijus“ yra parašęs stiprių mistinių, religinės meilės eilėraščių, pagrįstų asmenine žmogaus ir dievo jungties patirtimi. Jo tekstai turėjo įtakos XVII amžiaus Europoje suklestėjusiai metafizinei ir mistinei poezijai. M. Sarbievijus savo kūryboje iškyla ne vien kaip egzistencinę bei metafizinę dramą išgyvenantis Baroko žmogus, bet ir kaip Lietuvos, Abiejų Tautų Respublikos bei krikščioniškosios Europos pilietis. Jis tęsė ir plėtojo mitinį pasakojimą apie lietuvių kilmę iš romėnų: lietuvius eilėraščiuose pabrėžtinai vadino „senaisiais kviritais“ (Romos gyventojais), Lietuvą – „didžiojo Palemono karalyste“, „Palemono valdomis“, Vilniaus Gedimino pilį lygino su Romos kapitolijumi.

Taigi politiniame Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teatre M. Sarbievijus vaidino nuoseklus europiečio, dievo pasaulio likimu besirūpinančio krikščionio vaidmenį: savo gyvenimu ir kūryba liudijo, kaip išlikti garbingam ir darniam prieštaringame ir nedarniame Baroko pasaulyje.

5. KRISTIJONAS DONELAITIS (1714-1780)

K. Donelaitis – pirmasis didis lietuvių poetas, parašęs 6 pasakėčias ir poemą „Metai“. Pasak S. Žuko, epinė poema „Metai“ – pirmasis didesnės apimties lietuvių literatūros tekstas ir bene vertingiausias kūrinys mūsų literatūros istorijoje. „Metų“ tema – lietuvių būrų bendruomenės gyvenimas XVIII a. Rytų Prūsijoje. Poemoje ne tik daug etnografinių duomenų, bet tai ir valstiečio savimonės liudijimas.

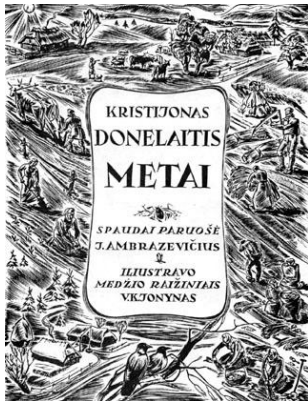
* Poemos tematika. Poema yra apie keturis metų laikus. Joje pasakojama, kaip gyvena Vyžlaukio valsčiaus lietuviai būrai, ponai, prievaizdai. Rašoma apie būrų darbus ir papročius kiekvienu metų laiku, kaip jie vargsta ir ilsisi, kenčia ar linksminasi, triūšia ar tinginiauja, vaišinasi, vaidijasi. Kalbama apie

būrų santykius su ponais ir kitataučiais. Iš poemos sužinome, apie ką žmonės galvoja, kaip samprotauja, kuo jie vilki, kokiose trobose gyvena, kokius darbo įrankius naudoja, ką valgo ir geria. Taigi Donelaitis aprašo 18 a. Mažosios Lietuvos būrų buitį ir jų pasaulėžiūrą.

* Donelaičio stiliui įtakos turėjo keletas epochų. **Baroko** pėdsakų randame stiliuje, leksikoje (vartojami grubūs posakiai, vulgarūs žodžiai). Taip pat barokinis yra gyvenimo trumpumo motyvas, gąsdinantys pragaro, šienaujančios giltinės vaizdai. Su **klasicizmu** galima sieti: keturių metų laikų formą (kompozicija), b) hegzametą, c) veiksmo vietas bei personažų pastovumą d) poemos didaktiškumą- pasakotojo siekimą pamokyti. Griežti moraliniai vertinimai poemoje perauga į švietėjams būdingą norą paaiškinti gyvenimo reiškinių priežastis, patarti, kaip reikėtų ūkininkauti, kaupti maisto atsargas. Su **švietimo** idėjomis reikia sieti ir lietuviškumo gynimą.

* Poemoje į vaizduojamus dalykus žvelgiama iš šalies, kaip ir būdinga epiniam pasakojimui. Pasakojama lėtai, ramiai, vietomis net iškilmingai. (Homeriškasis pasakojimas). Būtent gamtos vaizdai poemai suteikia savotiškos rimties. Poemoje daug pamokslaujama, tačiau pasakojas, kaip pastorius, poemoje nepasirodo. Neretai pasakotojo vaidmenį perima kai kurie teigiamai vertinami veikėjai: Pričkus, Selmas. Kartais galima pajusti, kad į gamtą žvelgiama būro akimis Trakim, aprašydamas rudens darganas, Donelaitis tiesiogiai gamtos ir nevaizduoja, jos vaizdas perteikiamas pasakojant, kokia vargana būro buitis šiuo metu.

Pritaikęs kasdieninei žmonių kalbai antikinį hegzametą, K. Donelaitis pradėjo proziškąją (sietiną su sodriu, šiuurškščiu žodžiu) lietuvių poezijos stilistinę kryptį. Kita kryptis – liaudies dainų pakylėta, nušlifluota deminutyvinė poetika. Kasdienį būrų gyvenimą visur lydi gamtos vaizdai; gamta čia sudaro ne tik foną, kuriame nuolat veikia žmonės, bet yra susieta su žmonių gyvenimo įvykiais ir jų nuotaika. Dažnai gamtos vaizdas tampa alegorija, metafora, pretekstu didaktiniams pasakotojo ar personažo samprotavimams. Galima suaktualinti kūrinį ir galvojant apie uždaro gyvenimo tvirtumą ir atviro gyvenimo gundymus (Veikėjai vertinami pagal gebėjimą dorai gyventi, pagal laikymąsi krikščioniškų normų. Būrai išlaiko beveik viską, nes neišeina iš kaimo, lieka būrais ir saugoja savo tradicijas).

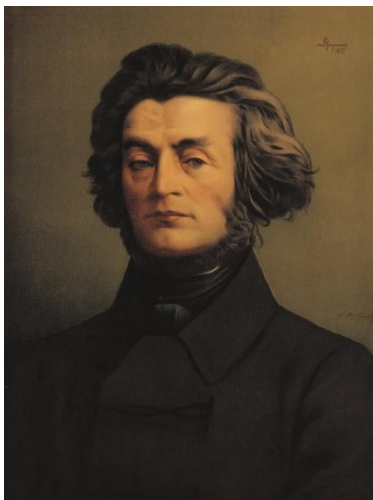
Tiesa, K. Donelaičio "Metai" - lietuvininkų (Mažosios Lietuvos lietuvių) epas. Kaip ir įprasta epinėms poemoms bei epopėjoms, kūrinyje aprėpta tautos gyvenimo visuma. Tautą čia reprezentuoja būrai. Jie vaizduojami remiantis cikline laiko, istorijos ir gyvenimo samprata. Atskleidžiami žmogaus (būro) santykiai su gamta, su Dievu, parodomi būrų tarpusavio santykiai; būrų ir ponų santykiai; pavaizduojama būrų buitis, papročiai, jų darbai ir šventės. Būrų, kaip ir gamtos, gyvenimas sukasi amžinu ratu, paklūsta tiems patiems Dievo nustatytiems dėsniams. Kaip gamtoje po pavasario ateina vasara, po to - ruduo ir pagaliau žiema, o paskui vėl viskas kartojasi iš naujo, taip ir žmogus, kaip ir augalas, gimsta, subręsta, duoda vaisius ir numiršta. Su pavasario stebuklu būrai dvasiškai atgimsta, vasarą jie kimba į darbus, rudenį suvalo gamtos duotas gėrybes, o žiemą apmąsto savo dalią ir vėl rengiasi ateinančiam pavasariui - naujam metų laikų ir būro darbų ciklui. Būrai giriami ir barami, raginami ar atgrasinami pagal krikščioniškosios dorovės normas, visas jų gyvenimas bei elgesys vertinami pagal Šventojo Rašto tiesas. Pagrindinėmis žmogaus dorybėmis laikoma darbštumas, pamaldumas, teisingumas, ištikimybė tautos tradicijoms bei papročiams, o didžiausiomis ydomis - tingėjimas, bedievytė, žiaurumas, svetimų madų bei įpročių

vaikymasis. K. Donelaitis savo kūriniumi nori įtvirtinti per amžius sukauptas tautos moralines vertybes, išnaikinti ydas, išugdyti dvasinį tautos atsparumą.

Poema „Metai“ suskirstyta į keturias dalis: „Pavasario linksmybės“, „Vasaros darbai“, „Rudenio gėrybės“ ir „Žiemos rūpesčiai“.

Įdomu tai, kad K. Donelaičio "Metai", sukurti XVIII amžiaus 7-ame - 8-ame dešimtmetyje, pirmą kartą paskelbti 1818m., padėjo pagrindus pasaulietinei grožinei lietuvių literatūrai.

6. ADOMAS MICKEVIČIUS (1789-1855)

Adomas Bernardas Mickevičius (Adam Mickiewicz) - pasaulinio masto rašytojas, rašęs lenkų kalba, vienas žymiausių romantizmo atstovų visuotinėje literatūroje. Mickevičius įėjo į pasaulinę literatūrą kaip kovingas romantikas: karštai gynė tautos ir asmenybės teisę į laisvę, protestavo prieš baudžią, kvietė į kovą prieš galingą anuomet reakcijos tvirtovę – carizmą. Jis visokeriopai puoselėjo meilę gimtajam kraštui bei jo istorijai. Kaip ir kiti to meto romantikai, skelbėsi esąs „gente lithuanus, natione polonus“ (dab. liet. lietuviška tautybė, lenkiška pilietybė).

Istorinėse poemose „Gražina“, „Konradas Valenrodas“ išaukštino lietuvius, kovojusius su kryžiuočiais, jų valingumą, patriotizmą. Jose, kaip ir žymiausioje poemoje „Ponas Tadas“, poetizuojama Lietuvos gamta, sukurta daug ryškių lyrinių Lietuvos kraštovaizdžio paveikslų, epiškų senosios Lietuvos buities, kasdienio gyvenimo vaizdų. Kūriniai, ypač istorinės poemos, skatino lietuvių tautinį judėjimą, tautinės savimonės ugdymą, turėjo įtakos lietuvių literatūrai. Nuo mitingo prie A. Mickevičiaus paminklo Vilniuje faktiškai prasidėjo Lietuvos atgimimas.

Poetas gimė istorinėje Lietuvoje (Naugarduke, dabartinėje Baltarusijoje), baigė Vilniaus universitetą, mokytojavo Kaune, rašė Lietuvos temomis (jei ne kalbėjo, tai bent suprato lietuviškai). Lietuvių kultūrai (ypač per Baranauską, Maironį) padarė didelį poveikį, paskatino romantizmo reiškimąsi, ypač dėmesį istorinei praeičiai.

Mickevičiui Lietuva buvo Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė, o lietuvių sąvoka labiau reiškė istoriškai suprantamą LDK pilietybę. 1822 m. Mickevičius Vilniuje išleido pirmąją poezijos knygą, kurią sudarė romantinio stiliaus kūriniai. Tai ir yra **romantizmo Lietuvoje pradžia**. Po metų (1823) išėjo antroji poezijos knyga, kurioje buvo „Vėlinių“ II ir IV d., poema „Gražina“, iškėlus lietuvių moterį-karžygę. Eilėraštyje „Romantika“ Mickevičius suformulavo svarbiausią savo poetinį, kartu ir moralinį principą, susijusį su romantizmu: „*Žvelk širdimi tik į širdį*“. Reikšmingas kūrinys „Odė jaunystei“, kuriame reiškiamas dvasios pakilumas, jaunas ryžtas, romantinis jo šlovinimas, kartu neigiant tai, kas „be dvasios, be širdies“.

Svarbus Mickevičiaus biografijos faktas – studijos Vilniaus universitete. Čia tuo metu veikė slaptos Filomatų (mokslo mylėtojų) ir Filaretų (doros mylėtojų) draugijos. Filomatai ir

filaretai siekė didesnio jauno žmogaus sąmoningumo ir patriotiškumo, skleidė laisvės, doros idėjas. Mickevičius parašė „Filaretų dainą“, kurioje šlovina studentišką šaunumą, brangina tiesą ir gėrį: „Tenai, kur neužgęsta / Vienybė ir drąsa, / Nėra geresnio masto / Kaip gėris ir tiesa“. 1823 m. draugijos buvo susektos, daug jaunų žmonių suimta. Šešis mėnesius Mickevičius kalintas Vilniaus bazilijonų vienuolyne (dabar ten yra paminklinė didžiojo poeto atminimo vieta – Konrado celė), vėliau, kaip susijęs su slaptomis draugijomis, ištremtas iš Lietuvos į Rusiją. Pasaulis tapo padalytas į *čia* ir *ten*. Visa, kas prasmingiausia, liko *ten*, kur Lietuvos miškai, Nemunas. Sonete „Nemunui“ sakoma: „O Nemune sraunus! Kur tavo vandenai, / Kuriuos vaikystėje aš samstydavau sauja...“ Savo ir svetimo sankirta jaučiama ir sonete „Akermano stepės“ (jos yra Kryme, kur poetas lankėsi); įsižiūrėdamas – įsiklausydamas į Krymo gamtą, poetas iš tiesų klausosi, ar neišgirs Lietuvos: „Įsiklausau tyloj... Išgirst ausis galėtų / Balsus iš Lietuvos. Važiuokim, nieks nešaukia“.

Kaip tremtinys išvykęs iš Lietuvos, Mickevičius į ją nebesugrįžo. Grįždavo tik mintimis, iš naujo išgyvendamas visa, ką buvo patyręs, prisimindamas nelaimingą meilę (nors turėjo šeimą, vaikų, kuriais rūpinosi), Vilniaus universitetą, artimus bičiulius. Po kelių tremties metų jam buvo leista išvykti į Europą. Daugiausia gyveno Paryžiuje. Čia paskelbta „Vėlinių“ III dalis ir paskutinis žymus kūrinys – „Ponas Tadas“.

Savo romantinius idealus poetas siekė įgyvendinti tikrovėje. Prasidėjus Rusijos ir Turkijos karui Mickevičius išvyko į Konstantinopolį organizuoti lenkų legiono. Ten užsikrėtęs cholera mirė.

„VĒLINĖS“

„Vėlinės“ – viso gyvenimo kūrinys, rašytas ne iš eilės, o atskiromis dalimis. Poetas norėjo parašyti paties patirtą, bet ne vien savo, o ir tėvynės dvasios, kovų ir kančių istoriją, siekė tautos atmintyje išsaugoti keliolika metų iš Lietuvos istorijos.

Pavadinimas „Vėlinės“ siejasi su ypatingu rudens laiku, kai minimi mirusieji, lankomi kapai. „Vėlinėms“

(kaip ir kitiems kūriniais) Mickevičius rašė paaiškinimus: „Vėlinės. Tai pavadinimas iškilmingų apeigų, kurias ir šiandien paprastai žmonės atlieka daugelyje Lietuvos, Prūsijos ir Kuršo pavių vėlių arba iš viso mirusių protėvių atminimui“.

Poetas yra sakęs, kad pradinė poemos idėja yra buvusi „tikėjimas neregimojo, nematerialiojo pasaulio įtaka žmonių veiklos ir mąstymo sferai“. Tai **romantizmo žymė – bandymas prasiskverbti už jutiminės realybės ribų.**

Svarbiausia laikoma III „Vėlinių“ dalis, parašyta 1832 metais. Ji susijusi su 1831 metų sukilimu Lenkijoje ir Lietuvoje. Ši „Vėlinių“ dalis Lietuvoje buvo draudžiama.

III dalį ir aptarsime, daugiausia dėmesio kreipdami į idėjas (pagrindines mintis).

Kadras iš Eimunto Nekrošiaus režisuoto spektaklio „Vėlinės“

TREČIOJI DALIS

Šios „Vėlinių” dalies, parašytos per labai trumpą laiką, veiksmas prasideda Vilniuje, Aušros Vartų gatvėje, bazilijonų vienuolyne, kur kalėjo ir pats Mickevičius. Mickevičius siekė atkurti 1823-1824 metų įvykius, kai, caro valdžios nurodymu, buvo suimta daug Vilniaus universiteto studentų. Poetas norėjo pateikti kaltinimus caro valdžiai už nežmonišką elgesį su jaunais politiniais kaliniais, todėl ryškiai vaizduoja likimo draugų kančias: „Didžiulė pergalė galingo šiaurės caro / Prieš nekaltus vaikus”. „Tai Vasilevskis, kurs čia netolies kalėjo; / Per tardymą, matyt, lazdu jam negailėjo, / Nes kraujo visiškai nebliko jau veide”. Taigi **pirmoji idėja – tautos kankinių, tremtinių atminimo pagerbimo būtinumas.**

Ryškus „Vėlinių” bruožas – realybės ir fantazijos supynimas. Poetui svarbūs ne tik tikri istoriniai įvykiai, realijos, bet ir įvairios patirtys, pasikeitimai, vykstantys vaizduotėje. Todėl vaizduojama ir tai, kas realu, tikroviška, ir kas neturi realaus pavidalo – angelai, nakties dvasios. Realybės ir fantazijos jungtys romantikams itin būdingos. Romantikai išlaisvino vaizduotę, žmogaus gebėjimą įsivaizduoti. Svarbus tapo sapnas, kaip protu nesuvokiamo patyrimo išraiška.

Pagrindinis „Vėlinių” III dalies veikėjas yra kalinys – dainius, poetas; norima atskleisti menininko dvasią, parodyti, kokia ji sudėtinga. Kalinys supranta, kad išleistas iš kalėjimo, bet ištremtas iš tėvynės, praras kūrybos šaltinį. Kaip **reikšmingą idėją** galime suprasti Mickevičiaus mintį, kad **poetui sunku kurti be tėvynės:**

Nuo rankų grandines sunkias nuimdami,
Jie sielą surakins toli ištremdami!
Klajot tarp svetimų, su savo broliais skirtis...
Aš – dainius, bet daina turės krūtinėj mirti.

Kalinio-dainiaus vardas – Gustavas, jis veikė ir ankstesnėse „Vėlinių” dalyse. Suvokęs savo ir tėvynės ryšį, pasiryžęs kovoti Gustavas pasikeičia vardą. Ant kalėjimo kameros sienos užrašo: „Gustavas mirė 1823 m. lapkričio 1. Čia gimė Konradas 1823 lapkričio 1”. Dėl nelaimingos meilės kentėjęs Gustavas Vėlinių dieną patiria metamorfozę, pasivadina Konradu (pagal „Konrado Valenrodo” veikėją).

Konradui suteiktos paties autoriaus savybės – ypatinga talento galia improvizuoti (reaguodamas į muziką, Mickevičius galėjo kalbėti eilėmis, kurios laisvai veržėsi iš jo dvasios). Konradas patiria dvasinę ekstazę – didžiausią susijaudinimą, jausmų pakilumą, būseną, kai pasaulis staiga sušvinta. Mickevičiui buvo svarbu parodyti, kad menininkas kalba tarsis iš kokių dvasios aukštybių. Tai **romantinė idėja**. Mažąją improvizaciją – dainą – Konradas išsako didelį dvasios pakilumą, pranašo galią: „Kylu, lekiu! Aukštyn – aukščiau visų, / Jau virš visos žmonijos, / Tarp pranašų esu”. Pagrindinio veikėjo paveikslu Mickevičius išreiškia romantizmui būdingą požiūrį į kūrėją – genijų, kuriam pasiekiamos pasaulio ir žmogaus paslaptys.

Bet tokia patirtis išsekina Konradą – jis nualpsta celėje. Tarsi atsitokėjęs prabyla įspūdingu monologu. Tai garsioji „Improvizacija” – įstabus romantizmo dvasios poetinis kūrinys, Mickevičiaus kūrybinių galimybių aukščiausias taškas.

Kūrybinis genijus romantinį poetą iškelia iki dieviškų aukštumų, bet kartu jis jaučia įtampą tarp laisvos dvasios ir ją kaustančio kūno: „Numesiu kūną, o dvasia sparnus įgaus...”; „Bet aš esu žmogus, ir žemėj mano kūnas, – / Tenai mylėjau aš, tai ir širdis tenai”. **Tėvynės meilės ir jos laimės idėja** iškeliamą kaip apibendrinanti, kartu ir išplečianti meilės ribas

Nuo didelės įtampos Konradas netenka jėgų, improvizacija nutrūksta. Pasirodo piktosios dvasios, vėliau kiti kaliniai, kunigas. Kalinys sako apie Konradą: „Ta beprotybė jį, matyt, ir vėl užpuolė“. Kasdieniškam žvilgsniui įkvėpimas atrodo panašus į beprotybę. Romantizmo kūrėjai šį panašumą ryškino, stiprino paslaptinę.

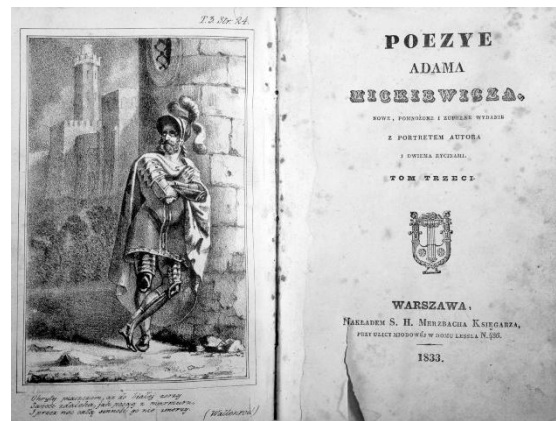
Greta Konrado pasirodo kunigas Petras, kuris stengiasi išgelbėti didžiojo maištininko sielą. Šiems pagrindiniams III dalies veikėjams skirta išsakyti svarbiausias mintis, jiems suteikiama didžiausio patyrimo, netgi ateities numatymo galimybė. Konradas ir atpažįsta kunigą Petrą kaip brolių: „Kaip keista! Niekados jo nemačiau lig šiolei, / Tačiau pažįstu jį kaip tikrą savo brolių“. Konradas perduoda kunigui žiedą. Žiedas čia yra romantinis simbolis, kuriuo išsakomas paslaptinis žmonių ryšys, vidiniai įsipareigojimai, atpažinimo galimybė.

Kūrinio pabaigoje vaizduojama Vėlinių naktis. Moteris gedulo drabužiais kapinėse laukia susitikimo su dvasia, kadais pasirodžiusia, bet nieko nepasakiusia. Ji laukia Gustavo-Konrado. Burtininkas kviečia dvasias. Mato ir laukiamąjį: „Žiaurūs budeliai tautos / Jį kankina...“ Moteris įžvelgia ant kaktos mažytę žaizdą: „Lyg raudona kruopelytė, – / Kraujo lašas kaktoje“. Burtininkas apibendrina: „Nors maža, bet jos, deja, / Nė mirtis jau neužgydys“. Šituose žodžiuose išryškėja dar viena idėja: **kūrėjo siela yra amžinai sužeista, siekdamas nepasiekiamo, maištaudamas ir pats susižeidžia**.

Mickevičius dar patyrė gyvą žmonių tikėjimą, kad yra būdų, yra žodžių, padedančių užmegzti ryšį su mirusiais, ypač per Vėlines. „Vėlinių“ II dalies pradžioje įrašyti Šekspyro žodžiai: „Yra stebuklų žemėj ir danguj, / Kurių net nesapnavo jūsų protas“. Pasaulis sudėtingesnis, negu suvokia kasdieniškas, pragmatiškas protas. „Vėlinėmis“ Adomas Mickevičius gilinasi į pasaulio sudėtingumą, jo paslaptis siejo su tėvynės ir savo paties likimu.

„PONAS TADAS“

„Ponas Tadas“ – paskutinis didelis Adomo Mickevičiaus kūrinys, parašytas emigracijoje. Poema turi ilgesnį pavadinimą – „Ponas Tadas arba Paskutinis antpuolis Lietuvoje“ – ir paaiškinančią paantraštę – „Bajorų nuotyčiai iš 1811 ir 1812 metų dvylikoje eiliuotų knygų“. Tai epinis pasakojimas apie istorinės Lietuvos bajorus ir valstiečius: apie seną dvarą, herojinius bajorų žygius ir juokingus nutikimus, dramatiškas paslaptis ir paviršines gyvenimo intrigas.

Poemą išvertė Vincas Mykolaitis-Putinas ir Justinas Marcinkevičius. Putinas yra tiksliai pastebėjęs „Pono Tado“ savitumą ir skirtumą nuo kitų poeto kūrinių: „Epinis romumas, vaizdų plastiškumas, žmonių pavidalų bei charakterių ryškumas, giedros, nuotaikingos poezijos paprastumas – štai šio paskutiniojo Mickevičiaus šedevro būdingiausi bruožai. Savo kūrybinėje raidoje juo poetas priartėja prie realistinės kūrybos krypties. Jame nėra tokios jausmus kurstančios ugnies, kaip ankstyvesniuose romantiniuose veikaluose, užtat yra gyvenimiškos teisybės ir išminties“. „Vėlinės“ yra ryškus romantizmo kūrinys, o „**Ponas Tadas**“ – daugiau **realistinis**, aprašomas.

„Ponas Tadas“ rašytas iš tėvynės ilgesio, iš noro kūryba grįžti į gimtąsias vietas. Mickevičius yra sakęs, kad rašydamas gyvenęs Lietuvoje, „giriuose, smuklėse, su šlėkta, su

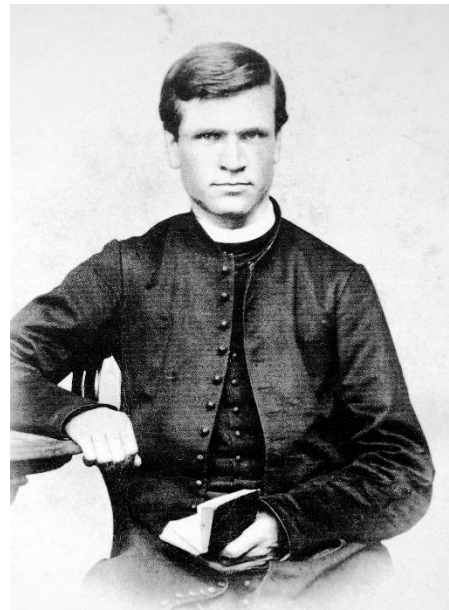
žydais". Jis viską atsiminė, regėjo, girdėjo, mintimis grįždamas į gimtąsias Naugarduko apylinkes, tarsi susitikdamas su savo tėvų kaimynais, Napoleono žygio į Rusiją išvakarėse svajojančiais pasinaudoti istorijos suteikta galimybe ir atkurti Lietuvos ir Lenkijos – Abiejų Tautų – Respubliką.

Tiesa, vieni pirmųjų A. Mickevičiaus kūrybą į lietuvių kalbą pradėjo versti Simonas Daukantas, Valerijonas Ažukalnis, Liudvikas Adomas Jucevičius, Petras Arminas-Trupinėlis.

7. ANTANAS BARANAUSKAS (1835-1902)

Antanas Baranauskas - žymiausias feodalizmo epochos pabaigos lietuvių poetas. Jis gimė 1835m. sausio 17d. Anykščiuose gausioje "karališkųjų" valstiečių šeimoje. Poeto vaikystė buvo sunki ir varginga: jis nuo mažens piemenavo, dirbo sunkius ūkio darbus.

Pirmųjų mokslo žinių A.Baranauskas gavo iš savo tėvo. 1845-1848m. lankė Anykščių parapinę mokyklą, kur pasižymėjo gabumais, ypač matematikai. Sūnui toliau mokytis Baranauskai lėšų neturėjo, tad būsimajam poetui teko 1848-1849m. tarnauti Gelvonų klebonijoje, o paskui vėl dirbti tėvų ūkyje. Dėl silpnos sveikatos ir gabumų mokslui, A.Baranauskas buvo išsiųstas į valsčiaus raštininkų mokyklą Rumšiškėse (1851-1853). Čia turėjo progos gerai išmokti rusų kalbą, tačiau gilesnio išsilavinimo negavo. Baigęs Rumšiškių mokyklą, A.Baranauskas kurį laiką raštininkavo Vainute, Raseiniuose, Sedoje, Skuode. Laisvalaikiais mėgino eiliuoti lenkų, o kartais ir lietuvių kalba. Didelę reikšmę turėjo draugystė su K.Praniauskaite, bajoriškos kilmės poete, kuri padėjo A.Baranauskui geriau pažinti lenkų literatūrą, klasikinę lenkų poeziją. Jos tėvai ir brolis kunigas, siekdami nutraukti draugystę, sudarė A.Baranauskui sąlygas 1856m. įstoti į Varnių dvasinę seminariją. Besimokydamas (1856-1858) poetas parašė visus pagrindinius savo poezijos kūrinius, tame tarpe ir "Anykščių šilelį".

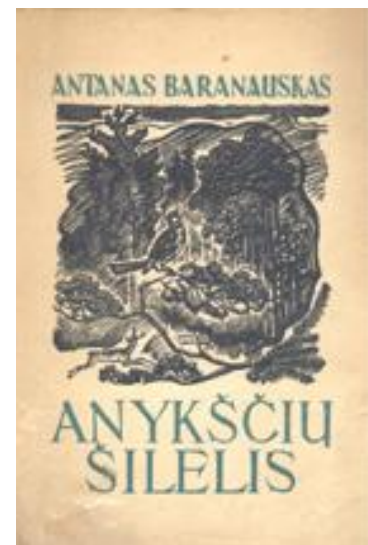
Bažnytinė vyriausybė A.Baranauską išsiuntė studijuoti į Peterburgo dvasinę akademiją (1858-1862), kurią baigęs įgijo teologijos magistro laipsnį ir gavo stipendiją teologijos mokslams tęsti užsienyje. 1863-1864m. studijavo Miuncheno, Romos, Insbruko, Liuvono katalikiškuose universitetuose. 1865m. buvo Peterburgo Dvasinės akademijos profesoriumi. Tais pačiais metais paskirtas Kauno katedros vikaru, nuo 1867 Kauno kunigų seminarijos profesoriumi, vėliau inspektoriumi. Tuo metu susidomėjo lietuvių kalbos mokslu: tyrinėjo ir aprašinėjo Lietuvos tarmes, rengė lietuvių kalbos gramatiką. Kai kurie filologiniai darbai turėjo svarbią reikšmę lietuvių kalbotyrai.

Tapęs Žemaičių pavyskupiū (1884), o vėliau Seinų vyskupu (1897), A.Baranauskas nutolo nuo liaudies ir jos kultūros, atitrūko nuo lietuvių literatūros ir atsidėjo matematikai. Matematiniai jo darbai mokslinės reikšmės neturėjo. Į senatvę A.Baranauskas vėl grįžo prie lietuviškosios raštijos. Parašęs keletą religinių giesmių, paskutiniaisiais gyvenimo metais jis pradėjo versti į lietuvių kalbą bibliją, tačiau suspėjo atlikti tik dalį šio darbo. A.Baranauskas mirė 1902m. lapkričio 26d., Seinuose, kur ir palaidotas.

Lietuvių literatūrai “Anykščių šilelis” – pirmoji romantinė poema, kurioje girios, medžio įvaizdžiai išaugo į romantinį laisvo gyvenimo simbolį. A.Baranausko Anykščių šilelis – amžinas ir nesunaikinamas, iškertamas, išparduodamas ir vėl atželiantis, laiminantis ranką, ką kirvį išrado, ir atgyjantis poetų giesmėse – nenugalėtos ir nenugalimos tėvynės metafora. Poetas įvardino ne tik Anykščių šilelio genezę, bet ir nacionalinio atgimimo idealus, siekius žadinti tautos savimonę. A.Baranauskas pirmasis lietuvių poezijoje, lyriniais miško spalvų, garsų, kvapų, net tylos vaizdais, sudvasintais tautosakinių asociacijų, išaukštino liaudies kalbos ir ją išsaugojusio kaimo žmogaus dvasinį pasaulėvaizdį. Tai pirmosios lietuvių poezijoje užuominos apie kaimo žmogaus dvasinį turtingumą, apie jo kūrybines galias, dvasines vertybes. Bene ryškiausiai mes galime suprasti, kad žodžiais šilelis, miškas poetas kalba apie Lietuvą, o senovinis šilelis atskleidžia didingą Lietuvos praeitį. Ir be praeities idealizavimo “Anykščių šilely” galime surasti daug romantizmui būdingų bruožų. Be gamtos sureikšminimo kūrinyje ryškiai pastebimas Dievo suabsoliutinimas, taip pat iškeliami jausmai (ypač ramumas, malonumas). Kai ir daugelis romantikų, gamtoje A.Baranauskas įžvelgia paslaptinę jėgą, kuri vėl ir vėl traukia lietuvi į mišką. A. Baranauskui patinka toks sielos poilsis, ramybė, tačiau mes visą tai galime sieti su pagonybe. Taip pat A.Baranauskas vaizduoja vis atgyjantį šilelį, kuris gali simbolizuoti lietuvių tautą, kartas, todėl būdamas miške žmogus tarsis atsiduria šalia savo protėvių – savotiškam rojuje – greičiau pagoniškame, nei krikščioniškame. Bet jau “kalnai kelmuoti, pakalnės nuplikę”, nebėra sielai nusiraminti kampelio, nebėra šventos vietos, nebėra rojus – miško. Tą A.Baranauskas supranta ir, nors giliai tiki krikščionišku Dievu bei ruošiasi tapti kunigu, gailisi pagonybės laikų, krikščionybę sieja su neteisingu miško kirtimu – “maž ir vierą įvedęs Jogaila išskynė”.

A.Baranauskas “kalnus kelmuotus” mato ir tuolaikiniame kaime, nes daug jaunų žmonių, norėdami ir galėdami mokytis važiuodavo į miestą, o kaime žmonių skaičius vis mažėjo, bet jame liko visi lietuviškos kultūros saugotojai. Šitaip buvo ir iki šiol, taip bus ir ateityje – taip galima būtų žvilgtelėjus į praeitį teigti. Tačiau visų liūdniausi “kalnai kelmuoti” stūkso ten, kur pradedamos užmiršti lietuvių tradicijos, papročiai ir kalba, o patys žmonės savu noru susilieja su svetima kultūra.

Kaip liūdnai pradėta, taip liūdnai ir baigiama poema “Anykščių šilelis”, tačiau A.Baranauskas savo tikslą pasiekė, įrodė retorikos dėstytojui, kad lietuvių kalba nėra skurdi, todėl A.Baranauskas ne tik nepaprastai vaizdžiai aprašė šilelį, bet ir per miško paveikslą parodė lietuvių kalbos likimą. Juk iki tol, kol “atvažiavo kučmeistras, šilą apžiūrėjo, / ravus ant kelių kasė, liesvinčius padėjo” šilelis buvo gražus kaip ir lietuvių kalba prieš užplūstant svetimajai.

“ANYKŠČIŲ ŠILELIO” PRASMĖ

Ši poema – tai vienas žymiausių lietuvių klasikinės poezijos kūrinių. Poetas parodė, kad ir lietuvių kalba nėra prastesnė už kitas. Atskleidė senovės Lietuvos legendas ir prislėgtos lietuvių liaudies skriaudas, lietuvių kalbos turtingumą, Lietuvos krašto ir savo mėgstamo Anykščių šilelio gamtos grožį. Kūrinio pirmoji dalis parašyta 1858 m., o antroji, prasidedanti žodžiais „Ai būdavo, būdavo...“ -1859 m. A. Baranauskas sukūrė himną ne tik savo gimtajam Anykščių kraštui, bet ir liaudies žmogui, išaukštino ne tik Lietuvos žemės spalvų ir garsų grožį, bet ir kalbos, tautosakos bei tautodailės lobiais tą grožį įamžinusių liaudies genijų. Poetas parodė, kad ir lietuvių kalba tinka poezijai. Anykščių šilelyje” atsispindi liaudies žmogaus pasaulėjauta, jo kūrybinės galios humanizmas, nepalaužiama laisvės meilė. Miško ir liaudies gyvenimo vaizdai poemoje leidžia pajusti baudžiavinės Lietuvos tikrovę 1863 m. sukilimo išvakarėse su jos prieštaravimais, su baudžios ir carinės priespaudos išvarginto žmogaus lūkesčiais. Anykščių šilelis” yra originalus veikalas, išaugęs iš lietuviškos aplinkos, iš tragiškos Lietuvos padėties.

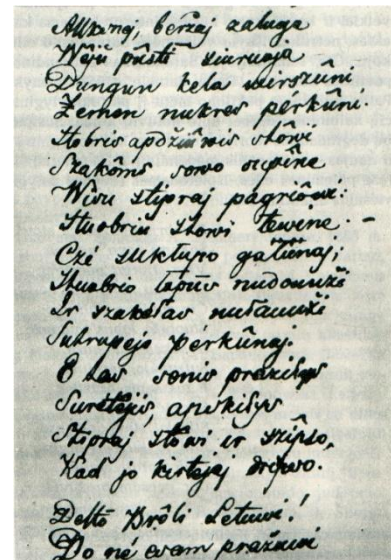
A. Baranauskas savo poemoje parodė, kaip glaudžiai liaudies žmogaus gyvenimas siejasi su gamta. Ypač lietuviams labai didelę reikšmę turėjo miškai. Vešlios Lietuvos girios buvo dosnios žmogui. Giriose knibždėte knibždėjo žvėrių, žmogus nejutęs nei alkio, nei šalčio. Jos teikė medžiagą pastogei. Miškas lietuvi gynė nuo priešų, jam davė reikalingų gyvenimui dalykų, bet labiausiai miškas veikė lietuvi, jį ramindamas, guosdamas.

Iš žmogaus ir miško santykių iškyla senovės lietuvių charakterių dorybės – darbštumas, tvarkingumas, kūrybinis darbas ir laisvės meilė. Miškas žmogų gelbėjęs ne tik buitines reikmes tenkindamas, bet ir karų metais. Marui nusiaubus kraštą, jis ryžėsis didžiulei aukai. Giriose glūdėjo ne tik dideli materialiniai turtai, bet ir liaudies žmogui sunkiai suvokiamos gamtos jėgos. Gamtos reiškiniuose žmogus ieškojo panašumo į save ir pagal savo paveikslą juos sudvasino. Istoriniuose raštuose ne kartą minimas senovės lietuvių miškų garbinimas. Pagarba buvo apgaubti ir šventųjų ažuolynų likučiai Anykščių šilelyje, senieji ažuoliai.

A. Baranauskas pirmasis lietuvių literatūroje atskleidė žmogaus ir gamtos bendravimą, sunkiai suvokiamus ir dar sunkiau nusakomus vidinius jo ryšius su gamta. Vaizduodamas miško peizažą, A. Baranauskas tartum perkėlė jį į žmogaus sielą, paryškindamas jo šviesos ir šešėlių kontrastus bei kontūrus. Anykščių šilelyje” gamtos fone iškyla žmogaus portretas. Jame atsispindi vidinis žmogaus pasaulis, didelė, tauri ir kūrybinga asmenybė. Tai A. Baranauskas iškėlė naujas liaudies žmogaus charakterio ypatybes – jo dvasines, estetines, kūrybines galias, kurias skatino žmogų ne vien protestuoti ar kovoti, bet ir mąstyti.

Anykščių šilelis” – tai kūrinys, vaizduojąs ne tik gamtą. Tik iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad poemoje tapomi vien senovės Lietuvos miškų vaizdai. Iš tikrųjų ši tema susipina su viso krašto baudžiavinio išnaudojimo ir carinės priespaudos našta velkančios liaudies likimo tema. Senovės Lietuvos girių vaizdų potekstėje atsispindi gimtojo krašto meilė, pasididžiavimas savo tėvyne, liaudies žmonėmis ir jų kūryba.

Poeto sielvartas dėl didžiausio Lietuvos turto – girių niokojimo perauga į protestą dėl krašto pavergimo, dėl žmogaus beteisiškumo. Lietuvos girių likimas poemoje yra neatskiriamas nuo visą kraštą ištikusių istorinių, socialinių negandų. Ne tik mišką, bet ir

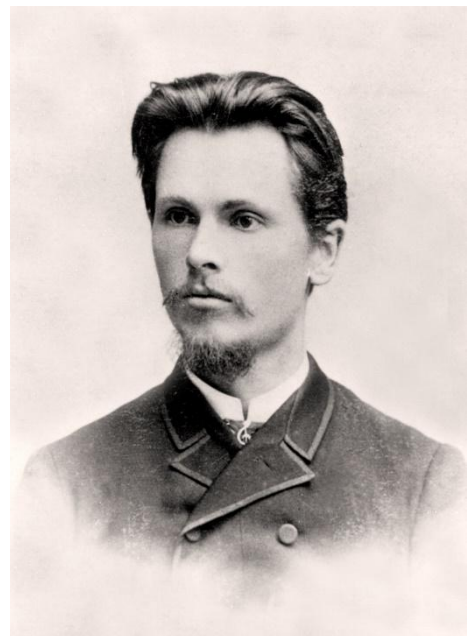

žmonės alino, trypė karai ir marai, ugnis ir geležis. Tie miškai buvę tokie dideli, kad net pageltęs rudens lapas pavasarį žalio susilaukdavęs. Žmonės, besigindami nuo bado, tuos miškus išskynė. Tačiau lietuvis, nuo amžių prie miško pripratęs, negalėjo plikuos plotuos nurimti, ir vėl žmonės užveisė šilelį. Džiaugęs Anykščiai savo šileliu, jį mylėjo, nei vieno medelio nekirto, tik svetima valdžia, atėmusi iš žmonių šilelį, varė žmones miško kirsti. Ir šiandien liko šie kalnai keltuoti, ašaromis aplaistyti, giesme apdainuoti.

Didingais senovės miškų vaizdais poetas tarsi idealizuoja ir pačią senovės Lietuvą. Šilelio likimas – tai visos Lietuvos likimas. Šilelio iškirtimas, tai lyg žmonijos sunaikinimas. Koks yra lietuvis be miško? Tai tarsi žmogus be sielos.

8. VINCAS KUDIRKA (1858-1899)

Vincas Kudirka (1858–1899) – prozininkas, poetas, publicistas, vertėjas, kritikas. Vienas tautinio sąjūdžio ideologų, formavęs lietuvių visuomenę pagal europietiškojo demokratizmo principus ir įtvirtinęs socialinio kriticizmo tradiciją lietuvių literatūroje. Baigęs Paežerių pradinę mokyklą, mokėsi Marijampolės gimnazijoje. Iš tėvo paveldėjęs ambicingą atkaklumą, iš motinos – meninius polinkius (motinamirė sūnui einant dešimtuosius metus), brendo kaip paktyvi, kūrybinga ir valinga asmenybė su aiškiais socialinio lyderio bruožais. Veikiamas lenkų klasikinės literatūros (A. Mickevičiaus, J. I. Kraszewskio, V. Sirokomlės, I. Krasickio, J. Slovackio, M. Konopnickos) pradėjo rašyti eilėraščius lenkų k., baigiamosiose gimnazijos klasėse leido satyrinį laikraštėlį *Kłamstwo* (Melagystė), perskaitė Henrio Tomo Baklio Kultūros istoriją ir Džono Viljamo Draperio Civilizacijos istoriją. Tėvo verčiamas, dar nebaigęs gimnazijos 1877 m. įstojo į Seinų kunigų seminariją, iš kurios 1879 m. pašalintas „dėl pašaukimo stokos“. Seminarijoje toliau gilinosi į lenkų rašytojų bei istorikų (J. Długošo, M. Balinskio, T. Narbuto) veikalus, slapta skaitė Artūrą Šopenhauerį, Renė Dekartą, susipažino su Augusto Komto, Herberto Spenserio pozityvizmo idėjomis. Netekęs materialinės tėvų paramos, Kudirkasavo jėgomis sidabro medaliu baigė gimnaziją ir 1881 m. įstojo į Varšuvos universiteto Istorijos-filologijos fakultetą, tačiau po metų perėjo studijuoti medicinos,

pasirinkdamas profesiją, kuri leido pasilikti Lietuvoje. Už ryšius su slapta socialdemokratinė „Proletariato“ organizacija 1885 m. kalintas ir pašalintas iš universiteto. Padavęs malonės prašymą carui, 1887 m. buvo vėl sugražintas į universitetą, kurį baigė 1889 m. Varšuvoje Kudirka patyrė stiprų liberaliosios minties, ypač vadinamojo Varšuvos pozityvizmo (iškiliausias jo atstovas

buvo A. Svientochovskis, leidęs laikraštį Prawda) poveikį. Pradėjus eiti Aušrai, Kudirka joje paskelbė savo pirmąją lietuvišką publikaciją – eiliuotą vertimą „Kodėl žydai nevalgo kiaulienos“ (1885, Nr.6) ir atsisakė lenkiškosios kultūrinės orientacijos. Jo „atsivertimas“ su Aušra rankoje, vėliau aprašytas paties Kudirkos (Varpas, 1893, Nr. 3) yra tapęs lietuvių tautinio sąmoningumo mitologema. Šiame išpažintiniame

pasakojime tautinio lūžio momentas vadinamas „valanda antrojo užgimimo“, šitaip asmeninę biografiją susiejant su visos tautos atgimimu.

9. JONAS MAČIULIS-MAIRONIS (1862-1932)

Lietuvių literatūroje skiriame ikimaironinę ir pomaironinę lyriką, nes Maironis pradėjo naują lyrikos etapą. Svarbiausias jos bruožas, jog lyrika tampa nebe dainuotine, o rašytine. Ryšiai su tautosaka stiprūs, bet jau ne liaudies daina diktuoja turinį ir formą. Ji tik tarnauja poeto meniniam sumanymui. Tokio tautosakiškumo paženklintas ir pirmasis (ir, galima sakyti, vienintelis) šio XIX a. pabaigos ir XX a. pradžios romantiko poezijos rinkinys „Pavasario balsai“. „*Pavasario balsuose*“ Maironis sukūrė poetinį Lietuvos erdvėlaikį. Herojinę praeitį sujungė su sunkia, bet ryžtingai keičiama dabartimi, nurodė perspektyvą – laisva tauta tarp kitų Europos tautų. Lietuvos erdvė – kraštovaizdis su savo kalnais, miškais, vandenimis, su šventomis vietomis. Lietuvos laikas – nuo kuriuo nors būdu atsimenamos praeities iki dabarties. Maironis savo kūryboje kalba ir apie asmeninius žmogaus išgyvenimus, savitą dvasinę patirtį.

* Maironis siejamas su romantizmo literatūra. Eilėraščiuose iškyla didingi vaizdai (pylis, jūros, girios, upės). Nuotaika kraštutinė: entuziazmas arba pasipiktinimas, džiaugsmas arba liūdesys. Lyrinis „aš“ – stipri, savarankiška asmenybė. Jis maištingas, jo jausmai audringi. Pabrėžiama skausmo, kančios taurinanti reikšmė.

* Maironis kultūrą supranta plačiąja prasme: ne tik meną, bet ir mokslą, darbą, gamybą. Arklas, knyga ir lyra yra maironiškieji kultūros įvaizdžiai („Užtraukime naują giesmę“). Arklas ženklina darbą, triūsą, gamybą, knyga – švietimą, lyra – meną.

* Maironio talentas universalus. Jis rašė eilėraščius, poemas, istorines dramas, apmąstymus apie istoriją ir literatūrą. Poetas siekė pasisakyti svarbiausiais lietuvių istorijos, valstybės ir kultūros klausimais.

* Eilėraščiai įvairių tipų: manifestiniai (oratoriniai), meditaciniai.

* Eilėraščiai dažnai komponuojami kaip paralelės arba kontrastai, turi aiškią pabaigą (mėgstama žiedinė kompozicija).

* Kalbama „aukštuoju stiliumi“: kalba pakylėta, vengianti visko, kas šiurkštu. Kalbai skambumo, melodingumo suteikia puiki silabotoninė eilėdara.

* Maironio tematiką ir problematiką nulemia istorinė XIX a. Lietuvos situacija bei romantinė poeto pasaulėjauta: tėvynės laisvė, grožis, poetas ir tėvynė, žmogaus nerimas ir idealo ilgesys.

Maironis yra vienas svarbiausių lietuvių literatūros vardų. „Pavasario balsuose“, svarbiausioje savo knygoje, Maironis išreiškė lietuvių tautos atgimimo idealus ir viltis, suteikė jiems romantinį, herojinį matmenį. *Maironio eilėraščiuose iškilo mąstantis, grožį jaučiantis, prasmės besiilgintis žmogus*. Gražios kalbos, pakilios intonacijos, tauraus turinio Maironio eilėraščiai tapo populiarūs, virto dainomis. Poezija įgijo autoritetą savo tautoje, darė įtaką žmonių apsisprendimams, meno raidai. Maironio pėdsakas pereina per visą XX a. lietuvių lyriką – iki Salomėjos Nėries ir Justino Marcinkevičiaus.

Maironis kartu su tėvu.

Kūrybai darė įtakos to laikmečio lenkų, rusų poetų darbai – Adomo Mickevičiaus, J. Kraševskio, J. Slovackio, Aleksandro Puškino, Michailo Lermontovo, taip pat kunigų seminarijos dėstytojo Antano Baranausko „Anykščių šilelis“.

Kūriniai

- Rinkinys „Pavasario balsai“ – 1895 m.
- Istorinė dramatinė trilogija: „Kęstučio mirtis“ (1921 m.), „Vytautas pas kryžiuočius“ (1925 m.) ir „Didysis Vytautas – karalius“ (1930 m.)

Poemos:

- „Lietuva“ – 1888 m. (neišspausdinta)
- „Tarp skausmų į garbę“ – 1895 m. (S. Garnio slapyvardžiu.)
- „Nuo Birutės kalno“
- „Jaunoji Lietuva“
- „Raseinių Magdė“ – 1909 m.
- „Mūsų vargai“ – 1920 m.
- „Jūratė ir Kastytis“

10. JONAS BILIŪNAS (1879-1907)

J. Biliūnas – rašytojas, aktyviausiai veikęs pasibaigus spaudos draudimo laikui, pirmasis išreiškęs lietuvių literatūros modernėjimą. Jo kūryboje ryškus žvilgsnis gilyn į žmogaus dvasią, ryškus polinkis į subtilesnę psichoanalizę yra būdingas XXa. pradžios lietuvių literatūros bruožas, skirias ją nuo XIXa. realizmo. Produktiviausias J. Biliūno kūrybos laikotarpis – 1904-1907 metai. Rašytojas padovanojo lietuvių kultūrai puikių novelių („Brisiaus galą“, „Kliudžiau“, „Ubaga“, „Laimės žiburį“, „Vagį“) bei apysaką „Liūdna pasaka“.

* Biliūno prozos pasaulis tikroviškas, dažnai paremtas autobiografinė medžiaga. Pasakojimas lyriškas (dažnai pasakojama pirmuoju asmeniu), subjektyvus. Pasakotojas pats dalyvauja veiksmė arba užjaučia, supranta veikėją.

* Žodis kūrinyje taupus, vaizde virpa paslėpta emocija. Stiliuje dominuoja ne vaizdingumas, o emocijingumas. Gausu jausminių epitetų, palyginimų. Sakiniai turi paryškintą ritmą, daug pauzių ir nutylėjimų, už kurių slypi kūrinio potekstė.

* Žvilgsnis nukreiptas į vidinį žmogaus gyvenimą, o ne į išorę.

* Svarbiausios vertybės – užuojauta skriaudžiamam, sąžinė, supratimas.

* Labai iškalbinga J.Biliūno kūriniuose detalė (akys-žvaigždės „Liūdnoje pasakoje“, sulaužytos strėlės „Kliudžiau“ ir kt.).

Jonas Biliūnas sutelkė literatūros žvilgsnį į išskirtines žmogaus situacijas (*skriaudos, nuoskaudos, kaltės, išdavystės*), siekė kalbėti santūriai, lakoniškai, vengė tiesiogiai mokyti, moralizuoti. Jis pirmas nustebo, kad taip gražiai rašo Žemaitė, bet pats ėjo jau kitu keliu: vietoj paprastos psichikos žmonių, gyvenančių daugiausiai kasdieninės buities materialiniais rūpesčiais, kuria sudėtingesnį žmogų, praveria jo egzistencinę (būties), moralinių išgyvenimų patirtį. Jonas Biliūnas – pirmasis lietuvių rašytojas, modernizavęs pasakojimą, suteikęs jam europietišką formą. Visažinį epinį pasakotoją jis pakeitė pasakotoju, kuris dalyvauja kūrinyje susitikdamas, užjausdamas, suvokdamas, prisiimdamas atsakomybę. Už regimų Biliūno įvykių, vaizdų vyksta kažkas svarbiau, negu vyksta iš tikrųjų: atsiveria potekstė.

„VAGIS“

„...Jaunas dar tada tebebuvo, nevedęs ir stipras, - kito tokio visam sodžiujė nebuvo. Nieko nebijoju: visi manęs lenkės. Jeigu kas ko neįveikdavo ar darbe, ar susirėmimuose, visados sakydavo: reikia Jokūbas pakviesti, be jo niekai. Ateidavau, didžiausius sienojus į ratus įkeldavau, kelmus iš žemės išraudavau, vienu rankos mostelėjimu muštynes sutūrėdavau. Dabar ir pusės manęs nebeliko... O kaip mėgdavau pasilinksminimus! Apylenkėje nė vienos vestuvės ar vakaruškos be manęs neapleidavo: visur būdavau, visur manęs vieno buvo pilna, ir visiems patikau. Bet nė vieno nenuskriausdavau, nesuduodavau. Buvau pas tėvus vienatūriui, visa savo rankose turėjau, - ir ūkis gerai man klojos... Tėvai jau seniai vis liepė man vesties, bet aš ir pats nelabai dar to norėjau, ir merginos nebuvo sau apsirinkęs. Sakiau, paspėsiu, - ir taip nenuobodu ant svieto gyventi. Bet per vienus atlaidus pamačiau bažnyčioj merginą... Negalėjau akių nuo jos atitraukti: taip staiga ji mano širdį traukte

- Na, - maniau sau, - nejaugi ji tat bus mano pati! Jaučiau, kaip šokinėja širdis krūtinėje, kaista kraujas.

- Kas ji tokia yra? - kilo mano galvoj klausimai. - Ar iš tolo, kokių tėvų, kaip gyvena?..

Nutariau būtinai su ja ir su jos tėvais susipažinti. Pradėjau klausinėti žmonių ir patyriau, kad tat pasiturinčių ir gerų tėvų duktė, gerbiama apylenkėje. Susipažinau paskui ir su ja: mačiau, kad ir ji nuo manęs nesišalina... Laikas greitai bėgo. Nė pats nepasijutau, kaip po Kalėdų suradau išmintingą apysenį žmogų ir nuvažiauvau pas ją piršlėmis. Visi greitai

sutikom, pasogos prižadėjo nemažai, ir nutarėm, nieko nelaukdami, vestuves pakelti...

Galbūt jūs laukiate, kad aš kažin ką papasakosiu, savo mylimąją jums aprašysiu?! Ne. Jūs ją ir taip gerai žinote: tat mano pati, su kuria, dėkavoti Dievui, jau trečią dešimtį vienybėje ir meilėje gyvenu ir vaikų nemažai susilaukiau - tokių pat sveikų ir tvirtų, kaip ir jų tėvas kadaise buvo. Ne apie ją aš noriu kalbėti: aš noriu jums papasakoti vieną atsitikimą, kuris galėjo visą mano gyvenimą sugriauti, o kuris ir dabar labai dažnai dar nesmagumą mano širdyje gimdo...

Tat buvo po pačių mano piršlybų. Sugrįžau aš nuo jų namo linksmas, pakakintas: nebūtos mintys tada po mano galvą lakstė... Buvo jau vėlus žiemos vakaras. Namie radau visus sugulusius. Išsikinkiau savo kumelį, įvedžiau gurban, uždėjau šieno, užpyliau vandens, užbarsčiau miltų su avižomis ir nuėjau seklyčion gultų. Bet negaliu užmigti. Nežinau kodėl, pradėjo mane imti nerimastis. Traukte traukė nueiti kumelio pažiūrėtų. Žinojau gerai, kad gurbų duris užrakinau, kumelį geležiniais pančiais supančiojau, bet ne - stumia kažin kas iš lovos, ir gana. Ant galo nebeiškentėjau, iššokęs užsimoviau batais, užsimečiau kailiniais ir išėjau.

Naktis buvo šviesi - mėnesiena, ir tokia tylą aplinkui, tarsi visa išmirė: girdėjau tik, kaip traškėjo nuo šalčio tvoros ir tik tik šlamėjo krisdamas nuo apšerkšnojusių medžių sniegas. Tik vienos žvaigždės linksmi mirgėjo viršuje. Bijodamas kvėpuoti ir iš palengvo, kad negirgždėtų po kojų sniegas, priėjau prie gurbų ir kuone surikau: durys buvo atidarytos... Prisiglaudžiau prie sienos ir klausaus. Girdžiu, kumelys prunkščia, o nuo jo kojų muša geležinius pančius.

- Vagis, - dilgtelėjo galvoje mintis...

Visas drebėjau - ir iš išgąščio, ir iš džiaugsmo kartu, kad dar paspėjau laiku išeiti, nes mylėjau tą kumelį neapsakomai. Širmais obuoliais muštas, riestu kaklu ir ilgais karčiais, nors nedidelis, bet greitas kaip stirna... visoj apylenkėj buvo žinomas. Ne vienas po 300 rublių siūlijo, niekam neatidaviau: nenorėjau parduoti; jeigu ir vesdavau jį ant mugių, tad tik pasigirtų.

- E, tat šitai kodėl tu per slenkstį vedamas jau kelintą dieną rąžais, - atsiminiau. - Pats, nabagas, nelaimę jautei.

Bet ką turėjau daryti? Pulti vidun? O galbūt tenai ne vienas yra: užmuš, kaip žvirblį, iš revolverio ar nudurs peiliu kaip paršą. Lėkti pasišauktų vyrų? O tuo tarpu ims ir išsives kumelį: tiek ir tematysi. O rankose nieko, o nieko neturėjau. Namuose vėl nė šaudyklės, nė revolverio nebuvo, - vis savo kumščia pasitikėjau.

Nėra kas daryti... girdžiu, kad jau vedasi... Pamačiau čia pat ant skiedyno didelę medinę kūlę, akies mirksny prišokau prie jos, nusitvėriau abiem rankom ir užsislėpiau už durų šulo. Laukiu... O širdis, rodos, ims ir iššoks iš krūtinės... Juntu, kad jau visai nebetoli... Ir šitai duryse pasirodo žila barzda - išlenda... burlokas...

Kaip daviau kūlę per galvą, - tik žagtelėjo ir parkrito negyvas ant žemės, nė vieno žodžio neprataręs.

Sužvengė linksmi kumelis, mane pamatęs. Kaip beprotis pripuoliau prie jo, apkabinau kaklą, - ir bučiavau, verkiau. O jis padėjo man ant pečio savo galvą ir romiai maloniai žvengia...

Ant galo atbudau kaip iš miego. Atsiminiau, kad žmogų užmušiau: šiurpas mane visą paėmė, plaukai ant galvos atsistojo. Kur aš jį dabar dėsiu, ką darysiu?..

Pasilenkiau, apčiupinėjau burloką: atradau už ančio revolverį primuštą, peilį prie diržo prikabintą. Supratau, kad nebūčiau gyvas likęs, jeigu tiesiai priešais jį būčiau ėjęs.

Prisistačiau sau visą nelaimę: savo mylimąją, vestuves, ūkį ir visą gyvenimą, - visa būtų pražuvę. O dabar?.. šiurpuliai paėmė vėl visą: juk patirs, sužinos, kad aš tat padariau, - kas mane laukia - kalėjimas, teismas, o galbūt katorga?..

Šokau kaip jautis, bizdėlės įkastas. Apsivilkau, pasikinkiau kumelį, įverčiau numirėlį važiuon ir, kaip tik arklys gali šokti, pasileidžiau vieškeliu: tik dulkia sniegas iš po važiaus ir švilpia ausyse vėjas. Nuvažiavęs kokį dešimtį varstų, sustojau, išverčiau numirėlį paravėn, užmoviau dar ant jo galvos jo paties seną apynasrį ir apsigrižęs vėl parlėkiau kaip paukštis namo. Nusikinkiau, kumelį vėl įleidžiau gurban, duris užrakinau ir, tarsi nieko neatsitiko, nuėjau seklyčion ir atsiguliau... Niekas manęs negirdėjo ir nematė nė važiuojant, nė parvažiuojant; niekam nė vienu žodžiu apie tą atsitikimą neprasitariau... tik kunigui per išpažintį pasisakiau...

Ant rytojaus rado tą numirėlį paravėj. Suvažiavo žmonės, palicija; rado prie lavono revolverį ir peilį, pamatė ant jo galvos apynasrį - suprato, už ką užmuštas. Žmonės kuone visi atvirai pripažino, kad taip "tokiam" ir reikėjo. O palicija pakalbėjo, paklausinėjo, o kaltininko taip ir nebeieškojo... Tuo visa ir pasibaigė...

Aprimau ir aš kiek. Greitai po to atsitikimo apšvedžiau, vaikų paskui susilaukiau... O vienok ilgai tasai žmogus mano akyse stovėjo, - kaip koks kirminas krūtinę man ėdė. Dažnai per miegą baisiai surikdavau, visas šaltu prakaitu apipiltas atbusdavau ir kelias dienas, galvą nuleidęs, vaikščiodavau. Išsigandusi pati pradėjo klausinėti, kas yra. Ilgai nesakiau: ant galo prisipažinau. Ramino ji mane, - rodės, lengviau kiek ant krūtinės darėsi, bet pabuvus ir vėl pradėdavo kirminas krimsti. Ir išpažintin vaikščiodavau, ir ant bažnyčiai duodavau: ramiau po to būdavo... Taip visą savo amžių išgyvenau; visame kame buvau laimingas, žilo plauko susilaukiau, nieko, rodos, nenukriaudžiau, pirštu nepalytėjau. Ir tas tik vienas atsitikimas ramumo neduoda...

Gal geriau būčiau padaręs, jeigu atvirai valdžiai būčiau prisipažinęs, teismo rankosna atsidavęs. Ne kartą jau rengiaus taip padaryti... Bet viena tik mintis, kad galiu kalėjiman pakliūti arba būti išsiųstu, kad galiu savo ūkį pražudyti, savo pačią ir vaikus nelaimingais padaryti, - visados nuo to žingsnio mane sulaikydavo.

Galbūt prisipažinęs ir liuosas būčiau palikęs, gal ir nieko bloga nebūtų man padarę, bet kaip tik ateidavo galvon mintis, kad gali priseiti savo kraštą palikti, jo nebepamatyti, - visas drebėjau... ir tylėjau. Žinojau, kad pakliuvęs ne tik pražūčiau, bet ir iš tiesų gal tikru žmogžudžiu iš tenai išeičiau, nes kalėjimai juk nepataiso žmonių, tik visai juos pagadina. O aš juk ieškojau ir ieškau: savo sąžinės nuraminimo, o ne dar didesnio jos sutepimo. Juk aš tik savo savastį gyniau... Kitos išeigos neturėjau, jeigu nenorėjau pats būti užmuštas... Tegul jis ir iš bado vogė, - vis tiek būtų mane užmušęs...

Tyliu ir dabar. Nenoriu ir bijau, senatvės susilaukęs, savo kraštą palikti, su šeimyna persiskirti. Netikiu, kad baisus kalėjimas galėtų mano dūšiai nekaltybę sugrąžinti, sąžinę nuraminti. Tokio sąžinės nuraminimo ieškau tik išpažintyje, maldoje, darbuose ir pas savo kaimynus, kuriems savo širdies žaizdas atidengiu...

O vienok ir dabar dažnai dažnai tas pats kirminas mano širdį griaužia. Ir nežinau dar, ką pasakys man už tą Visagalis...“

Pavadinimu "Vagis" norima lyg pabrėžti socialinį žmogaus vaidmenį visuomenėje (atstumtas, nepageidaujamas, pažeidžiantis visuomenės normas). Tačiau novelėje iškyla kita žmogaus reikšmė – dvasingoji. Dėmesio centre ne vagis, o pasakotojas, kurio gyvenimas ir dvasinė būseną nulemta susitikimo su vagimi. Pavadinimas aiškus, trumpas ir konkretus. Šio žodžio prasmė išreiškia laikinumą, nuodėmę, nusikaltimą, praradimą... Vagis, paimdamas

svetimą daiktą, praturtėja materialiai, bet jo dvasia skursta ir menkėja. Tačiau pagrindinis veikėjas Jokūbas užmušęs vagį visam gyvenimui nebetenka dvasinės ramybės.

11. JUOZAS TUMAS – VAIŽGANTAS (1869-1933)

Juozas Tumas-Vaižgantas yra vienas iš didžiųjų lietuvių rašytojų. Tai iškili ir tauri asmenybė, didelių meninių kūrybinių kūrėjas. Vaižganto kūrybinis palikimas yra gausiausias tarp jo meto rašytojų.

Apysaką “ Dėdės ir dėdienės” Vaižgantas parašė, jau turėdamas nemažą kūrybinio darbo patirtį. Tai vienas geriausių jo kūrybinių. Rašytojo sumanymas buvo parodyti sodžiaus žmogaus širdies švelnumą, būdo gerumą ir galų gale nelaimingą jo dalią. Apysakos veikėjai negali atskleisti geriausių savo ypatybių, nors juose glūdi didelis žmoniškumas, taurumas, dvasingumas.

“Dėdės” ir “ dėdienės” – tai ne giminystės ryšius rodančios sąvokos. “Dėdės” – tai tarpinis asmuo tarp šeimos nario ir samdinio, jie dirbdavo savo brolių ūkiuose tik už išlaikymą. Toks ir buvo Vaižganto pavaizduotas Mykoliukas. Likimas kaimo pastumdėliui uždėjo dvigubą baudžiavą: dvaro ir namų. neliko Mykoliuko kaip žmogaus, nebent tiek, kiek gali pasakyti lūpos ir graudi smuiko melodija. Kartai matome Mykoliuką ir šypsantis, laimingą. Tik kažkodėl “šypsosi Mykoliukas ne šiam pasauliui”, nes ką gi jam veikti šiame pasaulyje, kuris toks nedraugiškas Mykoliukui: “Kasdien prastas valgis, truputis audimo ir kailių gėdai prisidengti kitam būtų buvę mažoka už tokį triūsą”. Mykoliukas pamažu virto “dėde”, kuris aria, akėja, dvare lažą atlieka, namie berną atstoja. Nors “dėdė” tylus kaip žemė, šis nedraugiškas pasaulis jam gerokai apkarsta. Tuomet Mykoliukas prisimena savo geriausią draugą – smuiką, kuris leidžia jam užmiršti ir sunkų vargą, ir žmonių skriaudas, ir savo širdies liūdesį. Jis vis griežia tą pačią melodiją, kurią galima išgauti tik stipriai įaugus į gamtą. bet, pasirodo, kad šis darbų užguitas žmogus moka mylėti poetiška meile. Ta meilė tyra, švelni, pasyvi. Mykoliukui kilo noras įsitvirtinti, įgyti turto, sukurti šeimą ir būti kaip visi žmonės. Jis supranta, kad Severiutės vesti negalės, nes reali ateitis jiems laimės nežadėjo. Mykoliukas puikiai žino, kad tomis vedybomis sugriautų brolio ir jo vaikų gyvenimą, tad savo meilės dainą dainuoja tik širdy: “Aš tau pačią saulę atiduosiu, nes tu man skaistesnė už saulę. Aš tau visas žvaigždes nurašysiu, nes tavo dvi akelės gražesnės ir meiliau mirksi už visą dangaus skliautą giedrią šaltą žiemos naktį. tegul sau iškerta visą mielą mūsų raistelij, – liks man tavo plaukeliai...” Šiai tyrai meilei atsiskleisti nebuvo lemta. Materialiniai sumetimai, pasiaukojimas brolio šeimai ir nulėmė Mykoliuko apsisprendimą. Mykoliukas susitaiko su likimu tyliai ir neprieštaraudamas. Per Severiutės vestuves Mykoliukas paskutinį kartą smuikavo savo negudrią melodiją tol, kol nutrūko smuikelės stygos. jis daugiau

nepalietė smuiko, nes šia paprasta melodija: “Kai noriu, rimtai dirbu, kai nenoriu, tinginiauju.” – jau nesugebėjo išreikšti savo sudėtingo vidinio pasaulio. Mykoliukas, tapęs Dzidoriumi Artoju, aria, knisa žemę. Jis jau ne minkštaširdis, jaunystės audros nurimo, praėjo ir visos nelaimės. Liko tik žemė, jaučiai žagrė ir šventojo vardas. Užgniaužęs savy buvusią meilę, atsidavė vien darbui. Meilę, kurios trupinius tebenešiojo širdy, atidavė dabar žemei, jaučiams. Pliaukši botagu, ūdija, aprėkia, o iš tiesų myli tuos jaučius kaip nieką kitą pasaulyje. Myli ir žemę, ir žagrę. Aria ir pats gėrisi. Jam pačiam gražu pažiūrėti į raikomą žemę, į savo darbą. Nieko pasaulyje jam nebeliko. Nesiskundė net jautriam savo smuikui, kuris sunkiomis valandomis mokėdavo jį suprasti. Kai skausmo replės sugniauždavo širdį: “... skubinos į laukus, į pamiškę, kur nėra žmonių, kur jautėsi vienas pats besas, kur, jam rodės, niekas į jį nebežiūri, niekas jo nebeklauso, nors buvo girdimas visiems trims apylinkės kaimams. Čia jis reiškė visą savo įpykimą, visą nepasitikėjimą gyvenimu – savo jauteliams, kurie tačiau niekur nieko nebuvo jam prasikaltę”. Ir čia pat : “atsiprašinėjo dėdė savo jautelius už daromas jiems skriaudas ir kiek galėdamas teikė – ganė, šėrė, trinko, glostė”. Taigi šis visų stumdomas žmogus išliko gyvenime taurus ir doras, net gyvuliai, ir tie, supratujį. Mykoliukas yra darbštus, pareigingas, geros širdies, poetiškos sielos, turintį glaudų ryšį su gamta asmenybė. Mykoliukas viską dirbo tylomis, neatsikalbinėdamas ir nepriekaištaudamas.

Antras pagrindinis kūrinio veikėjas – Severja. Ji savo prigimtimi artima Mykoliukui. Juos abu sieja širdies jautrumas, grožio jausmas. Severiutė kupina jaunystės žavesio, švelnumo. Sunki gyvenimo našta užgriūva ir jos pečius. Mykoliukas ir pamilsta tokią Severją, ir ji jam neabejinga, tačiau, nors Severjai ir buvo gera su juo, ji jo atsižada, pasirinkdama tįjūną Rapolą. Severiutė turėjo stiprų šeimos jausmą, ji žinojo, kad Mykoliukas, būdamas tik “dėdė”, neturi savo kampo ir negalės suteikti jai prieglobsčio. Tačiau likimas nepasigailėjo ir Severiutės. Ji taip pat tampa “dėdiene” – ujama ir niekinama. Pradžioje, netekusi vienintelio žmogaus, kuriuo ji rūpinosi, Severja pajunta darbo beprasmiškumą ir pradeda lankytis karčemoje kartu su kaimo vyrais. Tačiau tai tik laikinas maištas, kuriam nutrūkus, Severja paguodą randa maldoje.

Tįjūnui Rapolui Geišei nesvetimas gilesnis dvasingumas, savotiška vidinė kultūra. Tai “protingas beraštis ir nematyto sąžiningumo”, mėgėjas pasakoti būtas ir nebūtas istorijas, ji tik yra klausytojų. Ramus, pakankamai protingas “Rapolas tiesiog sukvailioja iš laimės”. Meilė jį darė geresnį, žmoniškesnį. Netekęs tįjūno padėties, Rapolas palūžta, vengia bet kokio darbo. Tai tinginystė, o ne kokio negalia.

Vaižgantui savo kūrinyje “Dėdės ir dėdienės” labiausiai rūpėjo parodyti, kas vyksta žmogaus širdyje, kaip gyvenimo sąlygos veikia žmogaus individualybę, būdą. Vaižgantas parodė, kad pavergtas, užguitas, išnaudojamas žmogus išlieka pačiu savimi: tauriu, kilniu, doru, sąžiningu, darbščiu, mylinčiu žmogumi. Ir nežmoniškais sąlygomis žmogus ginasi nuo nužmogėjimo.

MYKOLIUKAS

Juozas Tumas-Vaižgantas savo apysaką pradeda įžanga, kurioje pristato keistą ir sunkiai šių laikų žmogui suvokiamą socialinį tipą – “dėdes ir dėdienes”: “Man teks kalbėti apie tėvo brolių – nevedusį ir apie tėvo brolienę – našlę.” Vaižgantas pasakoja ne apie tokius dėdes ir dėdienes pas kuriuos drąsiai “užvažiuosi, drąsiai kalbėsies, nakvynės ir vaišių lauksi (...)”. Jis pasakoja apie šeimoje “atliekamus”, neapmokamus samdinius, niekuomet dėkingumo nesulaukiančius gimines. Giliai širdyje vyksta aplinkiniams nematomos, bet

skaudžiai ir giliai išgyvenamos asmeninės dramos. Šiam socialiniam tipui priklauso ir apysakos veikėjas Mykoliukas-Mykolas.

Mykoliuko personažas ypatingas tuo, kad jis ryškiai kinta visos apysakos metu. Skaitytojas seka jo asmenybės pasikeitimus ir išgyvenimus. Pirmą kartą Mykoliuką pamatome tokį: "O "Mykoliukas" – jau visas Mykolas. Jam arti trijų dešimtų." Keista, trisdešimties metų vyrą vadinamą mažybiniu vardu, galima būtų įsivaizduoti paliegusį, silpną ir dėl to taip šaukiamą, bet ne –"jis gražiai išaugęs, storas juosmenyje, pečiuitas, daugiau kaip vidutinio ūgio ir pagali." Tai kodėl jis Mykoliukas? Tikrai ne iš meilumo jį taip šaukia: "niekas jo nepamalonino nei šiandien, nei bet kada per visą jo amžių; niekas jo darbštumo ir spartumo nepamatė ar tyčia nepasirodė matą; juoba nieks nė gražiu žodžiu neatlygino." Tokioje aplinkoje žmogus turėtų jaustis įskaudintas, nevertinamas ir nelaimingas. Tačiau Mykoliukas šypsosi, nors ir "visai ne šiam pasauliui". Būtent ta šypsena ir išreiškia Mykoliuko susitaikymą su gyvenimo jam užversta našta, kurią jis neša nesiskųsdamas. Tai pagrindinė Mykoliuko charakterio savybė, didele dalimi nulėmusi jo gyvenimą. Pabrėžiamas ypatingas veikėjo ryšys su gamta. Kitiems neregimą bendravimo su kitu pasauliu būdą ryškiausiai atskleidžia paprastutė Mykoliuko smuiku čirpinama melodija: "Lygiai taip pat (...) čirškia jo gamtos brolis žiogas, čia pat žolyne drauge prisigaužęs." Vienintelį kartą savo gyvenime Mykoliukas pabunda iš to pragaištingo sąstingio. Savo vertę suvokti jam padeda meilė. Mykoliukas, būdamas visai gražios išvaizdos: "juodi juodi plaukeliai(...), tamsus tamsus veidelis (...), graži graži lietuviška noselė", visai lengvai būtų galėjęs susitvarkyti savo gyvenimą, vesti mylinčią žmoną, susilaukti vaikų. Mykoliukas pasiaukoja dėl savo brolio šeimos. Jis suvokia, kad be jo ūkis neišsilaikys. Meilė jį paverčia iš Mykoliuko "dėde Mykolu", subrandina ir užaugina. Vardo pasikeitimas dar kartą išreiškia Mykoliuko charakterio dvilypumą, kurį paryškina nelaimingos meilės jausmas. Jei jaunystėje jis buvo Mykoliukas, kitų nesuprastas, savo pasaulyje gyvenantis, visus darbus nudirbantis ir, regis, jokio vidinio orumo neturintis, tai po trisdešimties metų, užsitraukus širdies žaizdoms, matome jau nebe pastumdėlį Mykoliuką, o nepakeičiamą darbininką, kiek iš aukšto į visus žiūrintį, kitų pagarbos užsitarnavusį, nors vis taip pat nesuprastą ir dėkingumo nesulaukiantį dėdę Mykolą, Dzidorių Artoją. Tai meilė pakeičia pakopą, ant kurios stovi Mykoliukas. Jaunystėje nusizėmusį ir su viskuo sutinkantį, jį iškelia aukščiau kitų. Išoriškai Mykoliukas nelabai tepasikeičia. Tai jo vidus "priauga" išorę. Mykoliuko vidinį pasaulį užgrūdino jo paties valia ir sugebėjimas atsakyti meilės vardan brolio šeimos, iš kurios jis nelaukė ir nepatyrė jokio dėkingumo. Pergalėjęs save, giliai paslėpęs savo jausmą, Mykoliukas subręsta, įgauna vidinio orumo ir atsparumo išoriniam pasauliui. Save įprasmindamas darbe, Mykolas išoriškai įprasmina ir savo gyvenimą, nors savo vidumi jis jaučia, jog "gyvenimas tik per jį persirito neužkliudydamas". Apie Mykolo atsiskyrimą nuo žemiškojo gyvenimo byloja ir jo portretas antroje apysakos dalyje: "Palaidi, ant kelnių išskleisti kaip rusų marškiniai plakasi pakinkliuose (...) krūtinėje prasiskėtę, rodė ją nežmoniškai apaugusią juodais plaukais (...). Tai darė įspūdžio, lyg užantyje tebutų buvus tuštuma, ne kūnas." Ne veltui autorius įpina tokį palyginimą. Taip dar kartą pabrėžiamas Mykolo atsiskyrimas nuo materialaus pasaulio. Kūno tarsi nėra, bet jaučiama didžiulė jėga, kuri sklinda iš vidaus. Ir naujoji Mykolo pravardė apie tai kalba – Dzidorius Artojas... Šventojo vardu ne kiekvienas vadinamas, ne veltui ir Mykolui ta pravardė "prilipo". Išsiskyrusi buitinė ir dvasinė plotmė liudija keistą ir tragišką žmogaus likimą. Meilė jį pakylėja aukštyn, tačiau per aukštai, kad jis būtų galėjęs džiaugtis gyvenimu ir būti laimingas."(...) Dzidorius Artojas gyveno žmonėms ir su žmonėmis. Pats sau jis visai kitaip gyveno (...)." Mykolas sielvartingai susitaiko su

likimu, guosdamasis praeities prisiminimais, tyliai slėpdamas širdyje gražų jausmą. Jis nedaro jokios nuodėmės, jis nemyli ištekėjusios moters, tik su liūdesiu savyje nešiojasi jaunystės meilę, tarsi brangią dovaną, brangiausią, kokią tik buvo gavęs ar galėjo gauti.

Mykoliukas-Mykolas, Dzidorius Artojas – tai gyva vidinė žmogaus drama, kurią atskleidžia Vaižgantas savo apysakoje. Aplinkybių suvaržytas žmogus savyje nešiojasi neįkainojamą brangenybę, jam vienam tesuprantamą ir kita nepakeičiamą. Kaimo aplinkoje, paprasčiausiomis aplinkybėmis meistriškai sukeliama vidinių išgyvenimų audra. Tai ne tik visapusiškai pristatytas socialinis tipas, bet ir atidus žvilgsnis į žmogaus buities ir dvasinį pasaulį skiriančią bedugnę.

12. VINCAS KRĖVĖ-MICKEVIČIUS (1882-1954)

Vincas Krėvė-Mickevičius, prozininkas ir dramaturgas neoromantikas, savo raštais sukūrė Lietuvos legendą, kuri XX a. pradžioje teikė stiprių impulsų lietuvių nacionalinės kultūros ir valstybingumo kūrybai, atgaivino Lietuvos valstybingumo idėją. Romantiški Krėvės raštai nustelbė tikrąją, kur kas proziškesnę Lietuvos istoriją. Rašytojas priminė tautai jos karių ir valdovų laikus, išnykusius Lietuvai nepalankioje istorijoje. Drama „Skirgaila” vaizduoja XIV-XV a. kovas dėl Lietuvos valstybingumo. Joje svarbios pareigos ir jausmo, valdovo ir žmogaus psichologinės prieštaros. Krėvės draminei kūrybai būdingas maksimalistiškas ir konfliktiškas, romantinių demoniškumo bei antžmogio bruožų turintis personažas.

DRAMOS SITUACIJA. Krėvė šiame veikalė vaizduoja Lietuvą istorijos kryžkelėje (krikščioniškosios Europos ir „pagoniškosios” Lietuvos susidūrimas) ir žmogų vertybių krizės situacijoje.

PAGRINDINĖ KŪRINIO TEMA – Skirgailos pastangos suderinti tautos dvasinę sanklodą su naujomis idėjomis, išsaugoti tautos kultūrinę tapatybę ir garbingai įsijungti į Europos valstybių gyvenimą. Senieji papročiai ir tradicijos yra netekę galios, todėl visa atsakomybė už Lietuvos ateitį tenka herojui. **PROBLEMOS.** 1. Kaip Lietuvoje po krikšto, visai naujoje situacijoje buvo sprendžiami ištikimybės, tikėjimo, žmoniškumo, valstybingumo klausimai, kaip tų klausimų susipynimas atsispindėjo žmonių charakteriuose; b) Skirgailos- žmogaus ir valdovo, atsidūrusio pagonybės ir krikščionybės kryžkelėje, tragedija.

IDĖJA. 1. Žmoniškumas turi būti žmonių širdyse (taip akcentuoja Skurdulis, Daugaila). 2. Sena yra nebetinkama; norint eiti į priekį, reikia siekti to, kas nauja.

ERDVĖ. Viduramžių pilis (Vilniaus aukštesnioji).

LAIKAS. Kūrinyje atkuriami Viduramžių Lietuvos laikai (remarkose stilizuotai vaizduojama senovinė aplinka – nedažytos ažuolinės skobnys, žvėrių kailiai, rago taurės, ant sienų kabo ginklai; veiksmas vyksta Vilniaus Aukštojoje pilyje, išskyrus trumpą sceną Šventaragio slėnyje), vyrauja rūsti Viduramžių atmosfera.

ŽANRAS. Kūrinys yra tragedija, nes: a) baigiasi Kelerio ir Stardo mirtimi, didžiuliu Onos Duonutės sielvartu; b) vaizduojami tragiški prieštaravimai tarp veikėjų ir jie baigiasi pagrindinio veikėjo pralaimėjimu: pralaimi kaip valdovas ir kaip žmogus; pats Skirgaila sukuria tragišką situaciją ir pralaimi, bet jis buvo reikalingas būtent toks: negailestingas ir žiaurus, nes tik tokia asmenybė galėjo išlaikyti stiprią LDK; c) susiduria stiprios asmenybės- Skirgaila- Keleris-Duonutė; skirtingos idėjos- pagonybė ir krikščionybė. Jų susidūrimai tragiški.

KOMPOZICIJA. Dramos 4 dalys turi pavadinimus, kurie atspindi kylančią įtampą, herojaus būsenas ir veiksmo slinktį į tragišką atomazgą: „Tarp dviejų pasaulių“, „Aistrų sukury“, „Palūžusios sielos“, „Bedugnė“.

Krėvės kūryba ypatinga tuo, jog ji dialogiška: veikėjų išsakomi argumentai vienu metu yra ir įtikinami, pagrįsti, ir kartu prieštarauja vieni kitiems. Tai veiksmui suteikia įtampos, sustiprina intrigą, skaitytoją priverčia ne tik stebėti veikėjų idėjines kovas, bet ir patį ieškoti sprendimo, vertinti, kieno pusėje tiesa. Krėvės pavaizduoto pasaulio jau seniai nebėra, bet jo kūryboje iškelti didieji žmogaus egzistencijos klausimai išlieka, nes jie esminiai ir neišvengiami: į juos kiekvienas žmogus turi rasti atsakymą pats – atsakydamas apie savo buvimo prasmę ne tiek mintimis ar žodžiais, bet visu savo gyvenimu. Istorinė keturių dalių drama „Skirgaila“ – labiausiai Vakarų dramos kanonus atitinkantis V. Krėvės veikalas, žmogaus egzistencijos ir pasaulėžiūros problemomis, tragiškojo herojaus paveikslu bei dramatinio veiksmo įtampa artimas Šekspyro kūrybai.

13. VINCAS MYKOLAITIS-PUTINAS (1893-1967)

Svarbiausia V. Mykolaičio-Putino savybė – filosofinė pasaulėjauta. Jis sąmoningai siekė filosofškai įprasmingai vaizde gilias mintis. Jam svarbi refleksija (gilus susimąstymas, samprotavimas). Visa V. Mykolaičio-Putino kūryba kyla iš tų pačių impulsų: iš pastangų apmąstyti, aprašyti, išreikšti įvairias žmogaus būties situacijas, būsenas. Šis rašytojas yra išbandęs visų literatūros rūšių pagrindinius žanrus. Lyrika ir romanas „Altorių šešėly“ yra Putino viršukalnės.

„Altorių šešėly“, pasak A. Nykos-Niliūno, tai buvo pirmas modernaus romano pavyzdys lietuvių literatūroje. Pirmą kartą buvo sukurtas toks sudėtingas žmogaus paveikslas, pateikta gili ir detali vidinių išgyvenimų analizė.

Lyriką sąlygiškai galima skirstyti į 3 periodus: ankstyvąją neoromantinę, simbolistinę ir brandžiąją posimbolistinę. Simbolistinės kūrybos periodas, kurio viršūnė eilėraščių rinkinys „Tarp dviejų aušrų“ (1927) – reikšmingiausias visoje lietuvių poezijoje.

„Altorių šešėly“

* Žanras – intelektualinis psichologinis romanas. Čia vyrauja vidinių procesų, dvasios pasaulio erdvė. Kūrinio problemos kyla iš svarstymų, ieškojimų. Jausmai ir mintys vienodai svarbūs. Romane daug minčių apie kūrybą, poeziją, jos impulsus.

* Tema – Liudo Vasario gyvenimas, prasidedantis nuo kunigų seminarijos ir sustabdytas jau pasiryžus kunigystės atsisakyti.

* Tai ne autobiografinis romanas, bet sudaro autobiografiškumo iliuziją, todėl didina skaitytojų susidomėjimą.

* Kūrinio idėjinę prasmę sudaro veikėjo siekimas dvasios pilnatvės,

prigimtinis noras atsiriboti nuo prievartos, veidmainystės, dogmatiško šventeiviškumo ir melo.

* Pagrindinis veikėjas – jautrus kūrėjas, regintis pasaulio grožį, žmogaus taurumą, natūralų gamtos gyvybingumą. Prieinama prie išvados, kad kūrėjui kančia, vidinė kova neišvengiami, bet dvasios laisvė – svarbiausias siekimas ir neblėstantis idealas.

* Visus Liudo Vasario vidinius konfliktus ryškina kiti personažai, ypač moterys: Liucė, baronienė Rainakienė, Auksė.

* Simbolizmą pranašauja vaizdai: kosminės erdvės, kalnynų peizažai, žemė ir dangus, viršūnių ir gelmių opozicijos. Taip atsiranda įtampa, disonansas.

* Simboliais išreiškiamas prieštaravimas tarp žmogaus prigimties ir idealios būties. Maištingo žmogaus dvasia sukyla prieš ją ribojančius varžtus, žmogus siekia išsaugoti vidinę laisvę.

* Putino eilių pagrindas – gamta. Ji stebima grožio požiūriu: įsižiūrima į saulėlydžius, į dangaus skliauto erdves, į tolimus horizontus, į šviesias žvaigždėtas naktis. Tokiose panoraminėse erdvėse nepaprastai stipriai pajuntama būties visuma, žmogaus būties ir kosminio ritmo sąsaja. Stebintysis įsijaučia į kosmosą, įsiklauso, įsižiūri.

* Poeto lyrikoje gamtos erdvė panoraminė: tarsi būtų žiūrima iš paukščio skrydžio, nuo kalnų ar stovint „ant lygaus lauko“, iš kur matomi tolimi horizontai, kur dangus susiliečia su žeme. Kosmoso visuma Putino poezijoje sudėta iš aiškių priešybių – „viršūnių“ ir „gelmių“.

* Mėgstamiausias Putino laikas – naktis. Naktį tarsi sustiprėja intuicija, galia įžvelgti pasaulio paslaptis. Naktį lyrinis subjektas patiria ir savo vienišumą, atskirtumą.

* Putino lyrinis subjektas domisi ne kasdienybe, o visų reiškinių ir žmogaus sąsaja, būties paslaptimi. Jis trokšta priartėti ne tik prie reiškinių paviršiaus, bet ir prie pačios jų esmės.

* Putino lyrika priskiriama filosofinės lyrikos tipui.

V. Mykolaitis-Putinas – puikus žmogaus minčių ir jausmų tyrinėtojas, ryškus tarpukario Lietuvos rašytojas modernistas.

Dėl didžiulio dėmesio žmogaus vidiniam gyvenimui, savistabai ir savianalizei „Altorių šešėly“ laikomas psichologiniu, o dėl raiškos (stiliaus) – intelektualiu romanu. „Altorių šešėly“ ketvirtojo dešimtmečio pradžioje iš tiesų buvo naujas žingsnis lietuvių literatūroje. Modernia anuo metu pasakojimo technika, aktualia problematika Putino romanas praaugo to meto, t.y. XX a. pirmos pusės, stambiosios prozos kūriniais.

Putinas – disonansų poetas. Jo eilėraščių lyrinis subjektas jaučia nederbę ir žmoguje, ir pasaulyje. Putino lyrikoje ypač svarbios dramatiškos priešpriešos tarp proto ir jausmo, tarp sielos ir kūno. Priešybes, reiškinių abi puses mato tik mąstantis žmogus, kuris stengiasi suvokti pasaulio sąrangą ir savo vietą joje. Putinas – intelektualus poetas. Lyriniai ciklai

labiausiai tiko jo kontrastingai emocijai, prieštaringai minčiai išskleisti. Poetui būdingas labai rimtas ir pagarbus žmogaus sielos prieštarų apmąstymas, taurus susikaupimas.

14. JURGIS SAVICKIS (1890-1952)

A.Nyka-Niliūnas yra pasakęs: „Savickis lietuvių literatūroje visą gyvenimą pasiliks savotiškas prašalaitis, dailiai susišukavęs ir išsikvėpinęs ponas įtariai stebinčių kaimiečių tarpe”. Iš tiesų buvo panašu, kad taip ir atsitiks: Adomas Jakštas pirmąjį J.Savickio novelių rinkinį „Šventadienio sonetai” sukritikavo, pavadinęs autorių „modernistu ir dekadentu”. J.Savickis sąmoningai rinkosi moderniosios literatūros raiškos kelią. Netikėtumas, kitoniškumas, ypatingumas – šio rašytojo pasakojimo principas. Kūrinio išraiškingumo siekimu jis artimas ekspresionizmui.

* Pirmus apsakymus Savickis pradėjo spausdinti dar XX a. pradžioje, o žymiausias savo knygas išleido trečiame dešimtmetyje. Tai novelių rinkiniai „Šventadienio sonetai” (1922) ir „Ties aukštu sostu” (1928). Trečiąjį novelių rinkinį „Raudoni batukai” paskelbė tik 1951 m., jau gyvendamas Prancūzijoje. Šiuose rinkiniuose publikuota apie 30 novelių.

* Nuo tradicinės lietuvių prozos Savickio novelės skiriasi jau tematika – jose neretai rašoma apie tolimų šalių miestus, uostus, kurortus, o jeigu prabylama apie lietuvišką sodžių, tai kalbantysis dažniausiai esti jam svetimas – miestietis, menininkas ar aristokratas.

* Labiausiai nuo tradicijos Savickio proza skiriasi trimis bruožais: pasakojimo sandara, žmogaus būties samprata ir stiliumi.

* Savickio prozoje nėra klasikinei realistinei prozai būdingo visažinio pasakotojo, kuris aiškiai įvertintų vaizduojamus įvykius, sukurtų vienaprasmę tikrovės interpretaciją. *Savickio pasakotojas yra labai arti personažo, jo ir veikėjo požiūris bei mintys neretai susipina; pasakojimo perspektyva (nutolęs taškas, iš kurio kas nors stebima, vaizduojama) dažnai ir netikėtai kaitaliojasi.*

* Savickio kūrinių meninį žavesį lemia ir jo stiliaus meistriškumas: *humoras, ironija, žaidimas su skaitytojo atmintyje susiklosčiusiais kokių nors situacijų, personažų vaizdiniais, nuorodos į kitus literatūros kūrinius, kultūros įvaizdžiai, simboliniai elementai* (ryšku novelėse „Vagis“, „Ad astra“ – užuominos į J.Biliūno kūrybą).

* Savickio proza yra labai koncentruota: jo tekstai palyginti trumpi, tačiau nepaprastai talpūs, čia nerasime nė vieno blankaus, be papildomo prasminio krūvio pasakyto žodžio.

Pirmus apsakymus Savickis pradėjo spausdinti dar XX a. pradžioje, o žymiausias savo knygas išleido trečiame dešimtmetyje. Tai **novelių rinkiniai** „Šventadienio sonetai” (1922) ir „Ties aukštu sostu” (1928). Trečiąjį novelių rinkinį „Raudoni batukai” paskelbė tik 1951 m., jau gyvendamas Prancūzijoje. Šiuose rinkiniuose publikuota apie 30 novelių; keletas jų apimtimi artimos nedidelėms apysakoms. 1952 m. Londone išleistas vienintelis Savickio **romanas** „Šventoji Lietuva”, o 1956 m., jau po rašytojo mirties, paskelbtas jo karo

metų **dienoraštis** „Žemė dega“. Be šių knygų, Savickis dar yra išleidęs **kelionių aprašymų** knygas „Atostogos“ (1928), „Truputis Afrikos“ (1934), „Kelionės“ (1938), leidinių apie Lietuvą danų, švedų kalbomis. Dar vienas kitas neįtrauktas į knygas Savickio kūrinys liko periodikoje arba rankraščiuose. Visus juos galima rasti 1990-1999 m. Vilniuje išleistuose rašytojo Raštuose.

Kostas Korsakas taip yra rašęs: „...skaitydamas Savickio raštus, aš negaliu jų autoriaus kitaip įsivaizduoti, kaip su fraku! Su fraku ir būtinai salone. Kur daug elegantiškų manierų, etiketo, išviršinės estetikos ir mandagaus švelnumo formų, nors lėkšta mintimi, negiliu turiniu. Iš to miestiško salono išauga visa Savickio kūryba“.

Maždaug toks J. Savickio „įvaizdis“ ilgainiui tapo vienintelis ir neginčijamas, todėl ne veltui Alfonsas Nyka-Niliūnas ironiškai šią situaciją reziūmavo taip: „Savickis lietuvių literatūroje visą gyvenimą pasiliks savotiškas prašalaitis, dailiai susišukavęs ir išsivėpinęs ponas įtariai stebinčių kaimiečių tarpe“. Iš tiesų buvo panašu, kad taip ir atsitiks: vis dar autoritetingas Adomas Jakštas pirmąjį J. Savickio novelių rinkinį „Šventadienio sonetai“ sukritikavo, pavadinęs autorių „modernistu ir dekadentu“; lygiai taip pat rašytojas neįtiko nei Petriui Juodeliui ir pjūvininkams, nei K. Korsakui bei trečiafrontininkams. Situaciją neką sušvelnino geri Balio Sruogos vertinimai. Kaip teigia A. Nyka-Niliūnas, nors antrąjį rinkinį kritika ir sutiko palankiau, bet „...išlaikydama tam tikrą distanciją, pabrėždama jo nemūsiškumą ir svetimumą mums, kaimiečių vaikams“.

KŪRYBOS BRUOŽAI

<...> Savickio intelektualinis lopšys, galima sakyti – tėvynė, yra Europa, arba toji epocha, kurioje Stravinskio muzikos, Picasso tapybos, René Clairo filmų ir poezijos revoliucijų fone pražydo ir išsigimė buržuazinė kultūra <...> – rašė Alfonsas Nyka-Niliūnas, įvardydamas Savickio estetinių pažiūrų ištakas. Jaunystėje Savickis rengėsi būti ne rašytoju, o dailininku, daile ir vėliau aistringai žavėjosi, retkarčiais tapė. Vilniuje, rašytojo sūnaus Augustino Savickio galerijoje, galima pamatyti ir vienintelį išlikusį Jurgio Savickio naturmortą. Jo literatūrinių autoritetų reikia ieškoti XX a. pradžios rusų, lenkų, danų, prancūzų ir kitų tautų rašytojų modernistų kūryboje. Tačiau visas įtakas yra neatpažįstamai perlydęs stiprus rašytojo talentas.

Jurgis Savickis priklauso tai pačiai lietuvių literatūros atnaujintojų kartai, kaip ir Vincas Mykolaitis-Putinas, Kazys Binkis, Balys Sruoga, Ignas Šeinius; tam pačiam lietuvių kultūros laikotarpiui, kaip ir Vincas Krėvė, Vaižgantas, Šatrijos Ragana. Tačiau jo ir šių rašytojų kūrybos likimas skiriasi. Pirmoji Jurgio Savickio knyga „Šventadienio sonetai“ (1922) išėjo tais pačiais metais kaip ir Vinco Krėvės „Šiaudinėj pastogėj“, Šatrijos Raganos „Sename dvare“, Vaižganto „Dėdės ir dėdienės“, Putino, Sruogos poezijos rinkiniai, taip pat ir lietuvių avangardistų manifestinis leidinys „Keturių vėjų pranašas“. Visa ši kūryba greit buvo pripažinta, tapo klasikine, o Savickio noveles pasitiko geriausiu atveju atsargios, o kartais ir gana piktos recenzijos. Antai žymus katalikiškos pasaulėžiūros kritikas Adomas Jakštas-Dambrauskas rašė:

Dėl ko „Sonetai“? Dėl ko „Šventadienio“? <...> Kur kas labiau pritiktų šie autoriaus rašiniai pavadinti „Dekadento sapaliojimais“.

Tokie vertinimai rodė, kad tuometiniam Lietuvos skaitytojui Savickio kūriniai buvo visiškai neįprasti, palyginti su tradicine neoromantine arba realistine literatūra, ir pagal šį poveikį artima avangardizmui. O keliais dešimtmečiais vėliau Savickio proza, jau tradicinės

lietuvių literatūros nenaudai, buvo lyginama su „milžinišku medžiu neaiškios ir gana skurdžios augmenijos plotuose“, „lengva naujosios architektūros linija liūdnoje miestelio aikštėje su mediniu šuliniu vidury ir lūšnomis aplink“ (Alfonsas Nyka-Niliūnas).

Nuo tradicinės lietuvių prozos Savickio novelės skiriasi jau tematika – jose neretai rašoma apie tolimų šalių miestus, uostus, kurortus, o jeigu prabylama apie lietuvišką sodžią, tai kalbantysis dažniausiai esti jam svetimas – miestietis, menininkas ar aristokratas. Labiausiai nuo tradicijos Savickio proza skiriasi trimis bruožais: pasakojimo sandara, žmogaus būties samprata ir stiliumi.

Savickio prozoje nėra klasikinei realistinei prozai būdingo visažinio pasakotojo, kuris aiškiai įvertintų vaizduojamus įvykius, sukurtų vienaprasmę tikrovės interpretaciją. Savickio pasakotojas yra labai arti personažo, jo ir veikėjo požiūris bei mintys neretai susipina; pasakojimo *perspektyva* (*nutolęs taškas, iš kurio kas nors stebima, vaizduojama*) dažnai ir netikėtai kaitaliojasi.

Savickio kūrybai būdingas skeptiškas (kritiškas, abejojantis, nepatiklus), kartais net pesimistinis požiūris į žmogaus prigimtį ir jo būtį. Rašytojo personažai – viduje susidvejinę, veikiami nenuspėjamų instinktų, aistrų, jų likimas įnoringas, linkęs žaisti su žmogumi, apvilti jo lūkesčius. Žmogaus būtis Savickio kūryboje atsiskleidžia kaip nepažini, grėsminga. Tai būdinga to meto ir kiek vėlesnei Europos „aukštojo modernizmo“ literatūrai (Franco Kafkos, Albero Kamio kūriniai). Antra vertus, Savickio proza tikrai nėra niūri. Lemties grimasas, prigimties išdaigas joje atsveria šilti žmogiški ryšiai (tėvų ir vaikų, vienas kitą suradusių mylimųjų), aukštieji grožio, meno, kultūros idealai. Rašytojo pasaulėvaizdis artimas stoicizmui (antikos filosofijos srovė, pagrįsta savitvartos, pusiausvyros nepastovios lemties akivaizdoje principus) ir maždaug po dvidešimties metų Europoje susiformavusiam egzistencializmui (apie šią filosofijos ir literatūros kryptį bus kalbama kitoje vadovėlio dalyje).

Savickio kūrinių meninį žavesį lemia ir jo stiliaus meistriškumas: humoras, ironija, žaidimas su skaitytojo atmintyje susiklosčiusiais kokių nors situacijų, personažų vaizdiniais, nuorodos į kitus literatūros kūrinius, kultūros įvaizdžiai, simboliniai elementai. Ankstyvosiose novelėse Savickis mėgsta specialiai nustebinti patiklų skaitytoją, sutrikdyti jį netikėtai iškreiptu vaizdu, tolimais palyginimų šuoliais, užšifruotomis užuominomis. Visa tai rašytojo meninei kalbai suteikia nevienaprasmiškumo, padeda išvengti monotonijos.

Savickio proza yra labai koncentruota: jo tekstai palyginti trumpi, tačiau nepaprastai talpūs, čia nerasime nė vieno blankaus, be papildomo prasminio krūvio pasakoto žodžio. Skaityti Savickį reikia atidžiai, sekant vaizdų ir vertinimų kaitą, neprašokant užuominų, gėrintis vaizdo ir žodžio originalumu, netikėtais siužeto posūkiams. Tai tam tikrų įgūdžių ir pasirengimo reikalaujantis skaitymas, tačiau už pastangas jis su kaupu atlygina estetiniu bei intelektualiniu džiaugsmu.

Jurgis Savickis – ryžtingiausias XX a. pradžios lietuvių prozos atnaujintojas. Jis labiausiai nutolsta nuo įprastinio kaimiško to meto lietuvių literatūros pasaulėvaizdžio ir nuo realistinės bei romantinės literatūros tradicijų. Savickio prozoje nauja tai, kad atsisakoma patikimo, visažinio pasakotojo, tekstas tampa daugiareikšmis, gausu kultūrinių asociacijų,

užuominų bei poteksčių. Su Savickiu į lietuvių literatūrą įžengia moderniosios civilizacijos žmogus – ironiškas, skeptiškas, paveiktas veržlaus, kintančio gyvenimo, tačiau kartu gyvai jaučiantis grožio, kultūros, tvirtų etinių žmogaus gyvenimo pamatų vertę, besilgintis pastoviųjų žmogiškų vertybių.

15. JONAS AISTIS (1904 -1973)

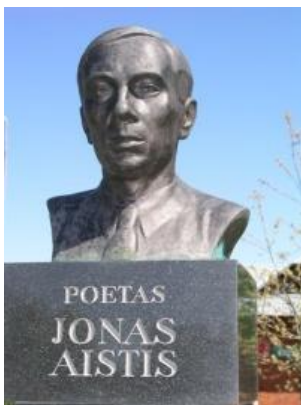

Pavardės variantai: Jonas Aleksandravičius, Jonas Kossu-Aleksandravičius (kūrybos pradžioje), Jonas Kuosa-Aleksandriškis, Jonas Aistis (nuo 1952m. oficiali pavardė).

Jonas Aistis - vienas žymiausių lietuvių lyrikų, intymų lyrinį kalbėjimą derinęs su poetiniu programiškumu, reiškęs neoromantikų kartos idealus, vėlyvojoje kūryboje itin angažavęsis Lietuvai ir lietuviškumui. Eleginio, melodingo eilėraščio kūrėjas.

Jonas Aistis gimė 1904m. liepos 7d. Kampiškių dvaro darbininko šeimoje, Panemunės valsčiuje, Kauno apskrityje. 1907m. su tėvais persikėlė į Rumšiškės. 1919-1927m. J.Aistis mokėsi Kauno "Aušros" gimnazijoje. Čia jis pradėjo rašyti eilėraščius. Pirmasis eilėraštis išspausdintas 1927m.

"Ateityje". Literatūrą J.Aistis studijavo Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakultete. Studijų metu dirbo ir Žemės ūkio banke. Gavęs Švietimo ministerijos stipendiją, J.Aistis 1936-1940m. studijavo Grenoblio universitete Prancūzijoje. 1944m. apgynęs disertaciją, gavo filosofijos daktaro laipsnį. Dėl karo ir okupacijų negalėdamas grįžti į Lietuvą, 1944-1946m. dirbo Nicos archyvuose ir Paryžiaus bibliotekoje, 1946m. su šeima persikėlė į JAV. Iki 1952m. Marijanopolio kolegijoje dėstė lietuvių kalbą ir literatūrą. 1952-1958m. J.Aistis dirbo Laisvosios Europos lietuvių skyriuje New Yorke, nuo 1958m. gyveno Vašingtone, dirbo Kongreso bibliotekoje. Mirė 1973m. birželio 13d. Vašingtone.

Jono Aisčio lyrika priklauso klasikos tradicijai, siekia harmonizuoti žmogaus ir pasaulio santykius. Ji yra moderni, nes poetas meistriškai pasinaudoja ir sudėtingomis išorinėmis formomis, ir vidinėmis kalbos galimybėmis, bet priešinga avangardiniam modernizmui, siekiančiam tiesioginių efektų. Jo lyrika susijusi su tikrove, iš jos gavusi ne vieną impulsą. Kartu ji yra sukurta tikrovė, gyva iš savęs pačios. Iš J.Aisčio lyrikos atpažįstama Lietuva, jos

J. Aistis
Lietuvaitė.
Vis dėl to aš per daug nemierinam - pasirogys karas,
o jo bruožai pasirogys, kaip ir viskas, žuvis, paukštis.
T. Aistis.
Tū laukis ir laukis nusiurbta,
bet kaip kelias netaikanti negatė,
Aras nuleidęs, oja, sėdintis, mota -
Šalinuop, alinantis, raktas, alkis.
Ugdantis, klaidomis užu, švilpantis,
Nėšantis, atkamas, eiti trauk, ima smaugti -
Išvėrimo ir vėjų, neišvėrimo, pelkėms,
Juo dūšiam, dešerų, praeityje nraukt.
Kuniviekoniui, nei rūtis, kaktų, ruodų,
Neis, mukiam, būdrom, trūšiam, uždai,
Kurduvika, nėra, gyg, žaibo, gijos.
O ku, o kaip, o man, tase, paquodas,
Tave, gėž, nėra, už, leuki, dēl, gē,
Tmeki, ir, kuki, - neton, ir, meji, me, atgijo!..
Grenoblis, sausio 1941

*Anapus ilgesio ir sapno,
Anapus ir troškimų ir vilčių
Išsineria pasauliai kvapnūs
Neišspręstųjų paslapčių...*

Kristaliniame karste

KRISTALINIAM karste, ir
nublyškus, nugeltus,
O miela ir graži, kaip gyva!
Ir nėra, kas tave iš to miego prikeltų
Ir kas man atgaivintų tave...

Tu anapus jau laimės, anapus jau
skausmo
Ir anapus dienos ir nakties
Abejinga esi. Mano sielvarto
šauksmas
Nenuplėš tau nuo veido rimties!

Kristaliniam karste, ir seniai jau be
žado,
Gilų žvilgsnį uždengus vokais,
O rami, tartum viską pažinus ir viską
atradus,
Prie krūtinės prispaudus laikai...

O man sunku aprėpt ir tikėt, kad tai
tujen!
Kad tos rankos jau nieko neguos,
Kad tos lūpos netars anų žodžių
šventųjų,
Neskambės serapimais danguos..

Kristaliniam karste mano laimė ir
lobis,
Mano džiaugsmas ir mano prasmė!
Šermenų liūdesys mano sielį
apgobęs,
Šermenų liūdesys ir giesmė...

O kaip vienas likau! Be tavęs
pasimetęs
Vandenuos, kaip "Medūzos"
plauste!
Tai bežadžiai tekės mano liūdesio
metai,
Kad jau tu kristaliniam karste...

Brooklyn, 1953.4.17; "*Kristaliniam
karste*", 1957m.

dvasia. Lyrikos graudumas, kylantis iš lietuvių tautos
pasaulėjautos gelmių, turi atsvarą - tyrų džiaugsmą,
spindintį giedrumą.

Savo poezijos aukštumas J.Aistis pasiekė
Nepriklausomoje Lietuvoje. Jo kūryboje galima
išskirti du etapus: eilėraščiai parašyti Lietuvoje ir
išėivijoje. Čia pateikiami abiejų kūrybos laikotarpių
eilėraščiai.

Pirmoji J.Aisčio poezijos
knyga *Eilėraščiai* pasirodė 1932m. Šiuo debiutiniu
jauno poeto rinkiniu lietuvių poezija pakilo į naują
pakopą, emocijų bei pojūčių kultūra "pasivydama"
Vakarų ir išsivadavusi iš provincializmo,
trafaretinio patriotizmo. Rinkinyje atsispindi visos
antrojo nepriklausomybės dešimtmečio poezijai
būdingos temos - nuo intymios autoanalizės ir
identifikavimosi su išsilavinusios iš ilgaamžio jungo
Lietuvos likimu iki pagiežos ir kartėlio pilnos naujos
valstybinio gyvenimo realybės kritikos bei politinės
satyros.

Antrajame rinkinyje *Imago mortis* (1933)
Aistis pasiekė savo kūrybos zenitą. Jis čia pasirodė
kaip jau galutinai susiformavęs poezijos instrumento
virtuozas. Rinkinys yra toks vientisas ir vienalytis, jog
primena muzikinę frazę, kurioje temos ir jų variacijos
susilieja į tobulai darnią visumą. Čia nėra nė vieno
silpno eilėraščio. Šiame rinkinyje visko centre stovi
žmogus plačiausia ir kartu paprasčiausia šio žodžio
prasme.

Trečiuoju rinkiniu *Intymios
giesmės* (1935) Aistis pasiekė mūsų literatūrinės
kasdienybės praktikoje lig tol negirdėto populiarumo,
pralauždamas visas įmanomas užtvartas (net
ideologines) ir laimėdamas visuotinį pripažinimą. Už
1937m. išėjusį rinkinį *Užgesę chimeros akys* Aisčiui
buvo paskirta valstybinė premija. Tai buvo lyg ir
oficialus jo visuotinio pripažinimo patvirtinimas.

Antrajam J.Aisčio kūrybos etapui
priklauso Amerikoje išleisti rinkiniai *Be tėvynės
brangios* (1942), *Nemuno ilgesys* (1947), *Sesuo
buitis* (1951), *Kristaliniam karste* (1957).

Poetas grįžta prie senųjų, laiko išbandytų
poezijos versmių, į tobulos formos iliuzijų saugų
prieglobstį.

16. HENRIKAS RADAUSKAS (1910-1970)

H.Radauskas, kaip vienas reikšmingiausių lietuvių poetų, atsiskleidė išėivijoje. Jis nuosekliausias estetizmo idėjų reiškėjas lietuvių poezijoje. Mene svarbiausias dalykas yra pats menas, jo vidinių dėsnių realizacija. Ginama savaiminė, autonominė meno prasmė ir vertė. Svarbiausi H.Radausko poezijos rinkiniai – „Strėlė danguje“(1950), „Žiemos daina“(1955) – ryškiausi estetizmo pavyzdžiai lietuvių lyrikoje.

*Eilėraštis – tai fikcija (prasimanymas), paskos sekimas, gražus vaidinimas – ir nieko daugiau. Pabrėžiamas atsiribojimas nuo realybės: politikos, istorijos ir kt.

* Lyrinis subjektas nesiekia intymiai išsakyti savuosius jausmus (kaip neoromantikai), greičiau pasakoja istorijas pats jose nedalyvaudamas arba stebi savo surežisuotą vaizdų ir žodžių spektaklį. Matome pagrindinius ir šalutinius veikėjus, aplinkybes, santykius, veiksmo užuomazgas ir atomazgas.

*H.Radausko eilėraštyje detalės tikros, bet jos gyvena pagal sapno logiką. Tame pačiame eilėraštyje vienas vaizdų klodas gali būti poetiškai transformuojamas (kaip neoromantikų), o kitas ironiškas ir proziškas (kaip ekspresionistų).

*Dalis jo eilėraščių yra skaidrūs, kupini gyvenimo džiaugsmo ir grožio pajautos, dalis prisodrinti kultūros įvaizdžių.

*Vėlyvojoje kūryboje gausu niūroku, katastrofinių vaizdų bei nuotaikų.

*Dėl darnios klasikinės formos – taisyklingos eilėdaros, tikslaus rimavimo – H.Radausko eilėraščiai lengvai įsimenami, virsta savotiškais poezijos mylėtojų slaptažodžiais.

H.Radauskas – tikras, „grynas“ modernistas, visa savo kūryba stengėsis literatūrinius (meninius) dalykus atskirti nuo visuomeninių vertinimų (politikavimo, moralizavimo). Iš pasigrožėjimo ir nustebimo kyląs džiaugsmas, anot H.Radausko,- tikroji meno paskirtis. Niekam kitam eilėraštis neturi tarnauti: nei politikai, nei etikos sargams. Akivaizdu, kad H.Radauskas puikiai vykdė savo programą: jo eilėraštis – gražus fantazijos žaidimas, pilnas daug ką sakančių kultūros įvaizdžių, teikiantis skaitytojui intelektualinį džiaugsmą.

17. SALOMĖJA NĖRIS (1905-1945)

S.Nėries poezija – ne idėjų, ne filosofinė poezija. Jos lyrika kyla iš jausminių patyrimų, iš konkretaus gyvenimo užrašymo. Poetės kūrinijai esmė – tiesioginis, atviras, nuoširdus kalbančiojo „aš“ atsivėrimas. Eilėraštis konstruojamas taip, jog susidaro įspūdis, kad jis yra

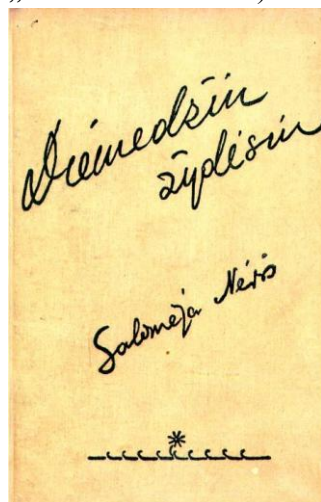
pačios autorės lyrinė išpažintis. Nuo savo debiuto (rinkinio „Anksti rytą“) iki paskutinio rinkinio karo metais („Prie didelio kelio“) S.Nėris – ryški neoromantikė. Emocingumas, pasaulėjautos maksimalizmas, tautosakiškumas, svarstomi esminiai gyvenimo ir meilės, gyvenimo ir amžinybės klausimai – svarbiausi jos kūrybos bruožai.

* S.Nėries kūryba – itin vienalytė, tačiau joje galima išskirti bent tris ryškesnės kaitos etapus: pirmasis – ankstyvoji, jaunystės, pakiliai jausminga, daininga romantinių įvaizdžių lyrika (rinkiniai: „Anksti rytą“, „Pėdos smėly“, „Per lūžtantį ledą“), antrasis – vėlesnioji, brandesnių jausmų, realistiškesnių įvaizdžių meditacinė lyrika (rinkinys „Diemedžiu žydėsiu“) ir trečiasis – karo meto lyrika (rinkiniai: „Dainuok, širdie, gyvenimą“, „Prie didelio kelio“).

* Pirmojo etapo lyrika pasižymi ryškesne emocijų palete, aiškia romantine stilistika, pasaulėjautos maksimalizmu ir nuotaikų kraštutinumu. Rinkinys „Anksti rytą“ liudija džiugų ir optimistinį požiūrį į pasaulį, o „Per lūžtantį ledą“ -jau dramatišką, vietomis net tragišką.

* Antrojo etapo lyrika emociškai santūresnė, nors eilėraščiuose poetė svarsto esminius gyvenimo ir meilės, gyvenimo ir amžinybės klausimus (garsūs eilėraščiai- „Diemedžiu žydėsiu“, „Tu nubusi“, „Alyvos“). Šiai lyrikai būdingas objektyvesnis, be romantinio patoso, realistiškesnis eilėraščio vaizdas ir jį persmelkianti būties vienovės, sutaukančios savo gelmėj visus kraštutinumus, pajauta.

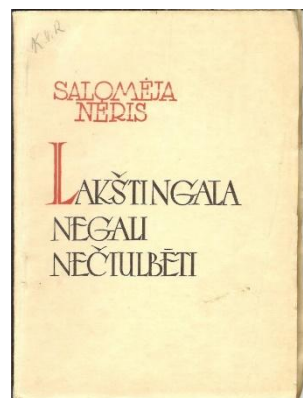
* Karo meto lyrika pažymėta gilių prieštaravimų – šalia menkaverčio propagandinio pobūdžio eiliavimo („Poema apie Staliną“, „Bolševiko kelias“) esama tikros, sukrečiančios ligi sielos gelmių lyrikos (eilėraščiai – „Sakalai broleliai“, „Dainuok, širdie, gyvenimą“, „Grįšiu“). Joje vyrauja itin skaudžios ir sudėtingos gyvenimo ir mirties temos, realistiškesnis vaizdas, subtiliai naudojami tautosakiniai motyvai (rinkinys „Dainuok, širdie, gyvenimą“, karo metų rinktinė – „Prie didelio kelio“).

* S.Nėries lyrikai būdingas dainiškumas, t.y. jos eilėraštis artimas liaudies dainai, nes grindžiamas pakartojimais, gamtos ir žmogaus paralelėmis, jis melodingas, naudojamas tautosakos vaizdiniais.

* Lyrinis „aš“ atviras, nuoširdus, emocingas.

Ypatingai moteriška pasaulėjauta, atsiskleidusi S.Nėries lyrikoje, suteikė neoromantinei lyrikai daug naujų potėpių. Iš gamtos vaizdų, užpildytų subtiliais psichiniais niuansais, S.Nėris susikūrė savo švelnųjų stilių – tylių atsidūsėjimų ir sušukimų, trapios intonacijos ir plevenančių žodžių stilių. Lietuvių poezijoje ji, kaip ir J.Aistis, arčiausiai priėjo iki grynojo lyrizmo pavidalų. *Lyrikės pasaulis – ne vien svajonės, ilgesys, dramatiška*

meilė, bet ir skaudaus, sudėtingo tautos likimo istorijos kataklizmuose lyrinis liudijimas. S.Nėries eilėraštis ilgam tapo lyrinio eilėraščio modeliu. Jos kūryba – viena iš lietuvių poezijos viršūnių, jos tradicijos vaisingai skatino P.Širvio, J.Degutytės kūrybą.

18. BALYS SRUOGA (1896-1947)

B.Sruoga – įvairiapusio talento rašytojas. Turbūt nėra kultūros srities, kur jis nebūtų palikęs savo pėdsako. Poetas simbolistas, tiek satyrinio, tiek poetinio teatro kūrėjas, kritikas, savito stiliaus meninių memuarų autorius, literatūros profesorius. Teatras B.Sruogai buvo viena iš didžiausių aistrų. Net kalinamas Štuthofio koncentracijos stovykloje parašė keletą komedijų. „Milžino paunksmė“ – viena iš originaliausių lietuvių dramaturgijoje poetinių dramų. Ne tik savita Jogailos traktuote, bet ir tuo, kad pagrindinis veikėjas – Vytautas – taip ir neišvedamas į sceną. Tad kas gi tampa svarbiausiu dalyku šioje dramoje?

Kuo nauja B.Sruogos drama lietuvių dramaturgijos istorijos? Tai naujas romantinės poetinės dramos etapas. Nors istorija ir toliau poetizuojama, bet kartu kupina kartėlio, ironijos, širdgėlos ir tragizmo. Drama tampa teatrališkesnė, dinamiškesnė, žodis natūralesnis, išvaduotas iš patetiškos deklamacijos. Pjesėje dera rimtumas ir komiškumas. Siekiama ne atpasakoti praeities įvykius, o atskleisti žmogiškąją personažų pusę. Vertybės darosi aktualios ne praeičiai, o šiandienai.

Kitas labai svarbus lietuvių literatūrai Sruogos kūrinys - memuarų iš koncentracijos stovyklos knyga „Dievų miškas“

19. ANTANAS ŠKĖMA (1911-1961)

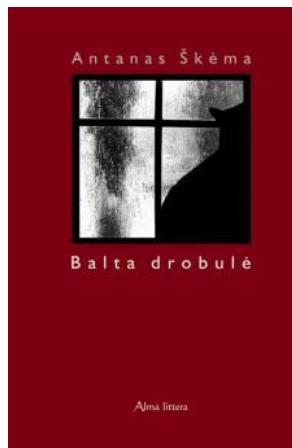
A.Škėma ėjo lietuvių literatūroje dar nepramintais takais, laužydamas tradicines normas. Jo estetines pažiūras formavo Vakarų kultūra. Tai modernus vakarietiškas rašytojas. Stambiausias jo kūrinys, romanas „Balta drobulė“, parašytas „sąmonės srauto“ forma su gausiomis aliuzijomis į pasaulinę ir lietuvių kultūrą, filosofiją, literatūrą, istoriją, mitologiją, folklorą. Storas kultūros sluoksnis padeda atskleisti didelės erudicijos intelektualo charakterį.

* „Balta drobulė” – tai ir XX a. vidurio lietuvių, europiečių istorinės patirties dokumentas, ir to laikotarpio dvasinės katastrofos apibendrinimas, ir modernaus žmogaus savijautos – vidinio suskilimo, vienatvės, pastovių vertybių ilgesio – negailestingai atvira, skausminga išraiška. Tai ir romanas apie kūrėją ir kūrybą, ir romanas apie meilę; ir bene žymiausias XX a. lietuvių miestieškosios prozos kūrinys.

* Žanras. Šis kūrinys romanas, nes išplėtota viena siužetinė linija, apimamas ilgas laikas, kelios erdvės, nemaža apimtis. Romano tipas: a) psichologinis, nes gilinamasi į žmogaus vidinį pasaulį; b) filosofinis, nes keliami būties klausimai.

* Pavadinimas. Pavadinimas orientuoja į dvi kultūrinės sistemas – 1. krikščioniškąją (ryšys su Turino drobule- į ją buvo suvyniotas mirusio Kristaus kūnas; Veronikos drobulė, kuria buvo šluostomos einančio į Golgotą ir kenčiančio Kristaus ašaros) ir 2. lietuviškąją mitologinę. Pastarąją liudija vėlės, apsigobusios balta drobule.

* Temos ir problemos. Būties prasmės, meilės, kūrybos, beprotybės, istorijos temos sudaro romano problematiką. Garšva sprendžia amžinus, prakeiktus klausimus: kokia gyvenimo prasmė? Jei jos nėra, kam gyventi? Jei gyvenimo prasmė- pats gyvenimas, kaip jį nugyventi? Kokios yra tikrosios gyvenimo vertybės?

* Pasakotojas. Pasakojimo būdas. Romane vyrauja sąmonės srautas, t. y. pasaulis vaizduojamas taip, kaip jį suvokia pagrindinis veikėjas Garšva. Išorinė tikrovė egzistuoja kaip Garšvos sąmonės produktas; viskas, ką jis mato, girdi, užuodžia, yra įtraukiama į vidinę prisiminimų, jausmų, asociacijų, vizijų erdvę. Tačiau, be Garšvos vidinių monologų, sakomų pirmuoju asmeniu, girdėti ir trečiojo asmens balsas, kuris paaiškina, ką personažas veikia ir kur jis yra. Be šio pasakotojo įsikišimo kai kurių dalykų tiesiog negalėtume suprasti, nebūtų įmanoma ir papasakoti, kaip atrodo išprotėjęs Garšva. Pirmojo ir trečiojo asmens kaitaliojimas daro keistą poveikį skaitytojams: atrodo, kad tai pats Garšva apie save mąsto ir kaip „aš”, ir kaip „jis”. Skyriuose „Iš Antano Garšvos užrašų” kalbama pirmuoju balsu.

* Antanas Garšva – tikras XX a. žmogus, pakėlęs didžiulį katastrofišką epochos krūvį. Emigranto padėtis neatitinka Garšvos dvasinio turinio ir interesų. Iš to kyla ironiškas santykis su pasauliu ir savimi. Tradicinės vertybės (humanistinė moralė, tėvynės meilė, religija) pralaimi, iškyla kitos dvasinės atramos: žmogiškoji savigarba, solidarumas su kenčiančiu, kūrybinis sąžiningumas, meilė. Škėmos žmogus ilgisi tiesos ir Dievo, bet nežinomos jėgos, nesuvokiamos kaltės yra nuo jų atskirtas.

* Stilius. Stilistika paklūsta neurotinės sąmonės pulsavimams: ji itin ekspresyvi, dinamiška. Energinga trumpa frazė, lietuviškas- amerikietiškas slengas. Po vaizdų srautu ir fragmentiškais pasakotojo pastabomis reikia įžvelgti gilesnę prasmę turinčias metaforas, simbolius.

Antanas Garšva

Taigi A.Škėma – žymiausias katastrofinio modernizmo atstovas XXa. vidurio lietuvių literatūroje. Tematika, žmogaus samprata ir savo kūrinių forma rašytojas yra vienas reikšmingiausių to meto lietuvių literatūros novatorių. Filosofiniu, pasaulėžiūros požiūriu jo kūryba artima egzistencializmui ir šiek tiek ankstesnei pesimistinei modernizmo klasikai (F.Kafkai). A.Škėmos kūryba pilna tragizmo ir ironijos. Jo poetika vadinama siurrealistine – iracionalūs (protu nepaaiškinami) vaizdai, pasąmonės srautas, vizijos, sapnai. Įvairios pasaulio detalės tikroviškos, bet visuma – alogiška.

20. JUSTINAS MARCINKEVIČIUS (1930-2011)

Just.Marcinkevičius – sunkaus Lietuvos laiko poetas. Jo kūrybos sužydėjimas tarp 1968 ir 1978 metų. Ši esminį poeto laiką pažymi lyrikos rinkinys „Liepsnojantis krūmas“, poetinė drama „Mažvydas“, eilėraščių rinkinys „Gyvenimo švelnus prisiglaudimas“, baladžių poema „Devyni broliai“. Trisdešimtųjų metų kartos poeto kūrybos centre – Lietuva, tauta, kalba ir visos su šiomis sąvokomis susijusios vertybės.

* Tėvynė, žemė, motina, kalba, meilė – tos vertybės įtvirtinamos visai kitaip nei neoromantikų. Jos keistai nutylimos, perkeliamos į potekstę. Elipsė ir nutylėjimas Just.Marcinkevičiaus kūryboje yra savitės poetinės kalbos priemonės: pauzėmis, nutylėjimais, užuominomis ir prasminiais akcentais pasakyti tai, ko atvirai pasakyti negalima (ezopinė kalba).

* Just.Marcinkevičius – klasikinių lietuvių poezijos tradicijų sekėjas. Jis kūrė idiles, balades, elegijas, raudas, eilėraščius lyg dėkojimus, prašymus, užkeikimus... Dažniausiai poeto eilėraščius galima būtų laikyti meditacine lyrika.

* Just.Marcinkevičius lyrikoje sėkmingai naudoja tautosakos (dainų, raudų, pasakų) motyvus, jiems suteikia naujos, aktualios prasmės.

* Poetas siekė, kad jo žodis ne tik gražiai skambėtų, bet ir auklėtų, turtintų žmogaus dvasią. Iš žodžių ir daiktų sukūrė vaizdą žmogaus, kuris žavi taurumu.

* Just.Marcinkevičiaus poezijos dvasia – priešprieša tam, ką skelbė oficiali ideologija – sovietinei tautų niveliacijai, jėgos, prievartos kultui. Ji atitiko daugumos lietuvių giliausius lūkesčius, jų dorumo, tiesos sampratą ir pasiilgimą.

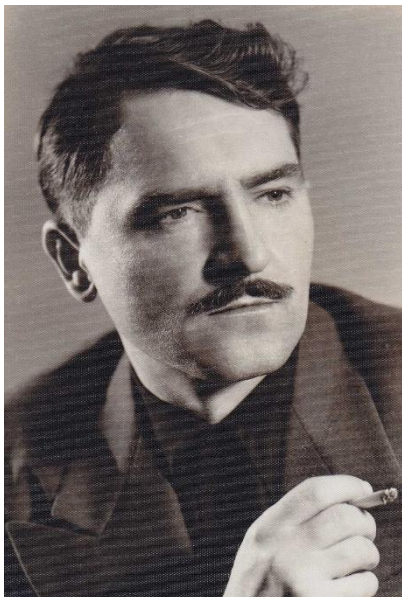
* *Just.Marcinkevičiaus dramatinė trilogija „Mindaugas“, „Mažvydas“, „Katedra“ atgaivino lietuvių dramaturgijoje poetinės dramos tradiciją. Čia atskleidžiamas pagrindinio veikėjo mąstymas, pasaulio suvokimas, todėl tokie svarbūs tampa personažo monologai.*

* „Mažvyde“ pareiga žodžiui, pareiga savo žmonėms tampa sunkiu, į kalną ritinamu akmeniui. Mažvydas, kaip mitologinis Sizifas, per skausmą ir kančią ritina akmenį į kalną, nepaisydamas, kad jis gali nugarmėti į prarają. Be tos naštos jis neįsivaizduoja gyvenimo.

* „Mažvyde“ yra ne viena simbolinė scena (ąžuoliuko sodinimas, finalinis žodžio „Lietuva“ skaitymas).

Pagal V.Kubilių, Just.Marcinkevičius natūraliausiai sujungė savo kūryboje lietuvių literatūros artumą žemei su romantiniu dvasingumo pradū. Atsigręžęs į Lietuvos istoriją, kultūrą, krikščioniškąsias vertybes, Just.Marcinkevičius sovietinės ideologijos metais sugebėjo prabilti aktualiai ir nuoširdžiai, dėl to buvo toks populiarus. Klasikinė forma ir gilus filosofiškas turinys – ryškiausi poeto kūrybos bruožai.

21. MARIUS KATILIŠKIS (1914-1980)

Marius Katiliškis (Albinas Marius Vaitkus) gimė 1914 m. rugsėjo 15 d. Savo autobiografijoje sakosi turėjęs devynerius metus, kai tėvai nusipirko žemės ir persikėlė ūkininkauti į Katiliškių kaimą Žagarės valsčiuje. Vis dėlto greitai priprato naujoje labai gražioje, miškingoje vietoje, ir visai didelei šeimai Katiliškės tapo gimtaisiais namais. Marius buvo devintas iš vienuolikos vaikų. Turėjo vyresnį brolių ir daug seserų. Vasaromis ganė, ūgtelėjęs dirbo ir kitus ūkio darbus, nors pašaukimo ūkininkauti neįautė.

Žagarėje baigęs progimnaziją, tarnavo kariuomenėje, o grįžęs įsidarbino Pasvalio bibliotekoje. Labai traukė knygos, jų prisiskaičius pačiam kilo noras rašyti. „Visi gerieji lietuvių rašytojai žavėjo, ką čia ir sakyti. Pamenu tik, kad kartą apmaudingai išsitariau – kad sugebėčiau rašyti taip kaip Petras Cvirka, tai ko bereikėtų.. „² Bibliotekoje, be abejo, buvo ir pasaulinės literatūros vertimų. M. Katiliškiui artimi tokie autoriai kaip Selma Lagerlof, Augustas Gailitas, Knutas Hamsunas, Viktoras Hugo.

Pirmasis apsakymėlis pasirodė 1932 metais. Apsakymus ir eilėraščius spausdinosi Šiaulių savaitraštyje „Naujienos“, žurnaluose „Karys“, „Trimitas“. Literatū dėmesį patraukė apsakymai, skelbti žymiaame kultūros žurnale „Naujoji Romuva“ (1931-1940), kurį redagavo J. Keliuotis. B. Brazdžionis prisimena:

Albinas Vaitkus buvo baigęs keturias klases (progimnazijos, – E. B.), taigi jau mokslo ragavęs, su literatūra susipažinęs. Ne išmoktu, bet natūraliu pasakojimu, sodriu žodžiu, gaivia fraze jis tuoju užimponavo sostinės literatus, o redaktorius galėjo didžiuotis atradęs natūralų

talentą, kurio žmonės ir situacijos buvo plėšte išplėstos iš gyvenimo, dar garuojančio gyvybe.³

1944 m. buvo paruošęs spaudai apsakymų ir apysakų rinkinį „Seno kareivio sugrižimas“, tačiau tais pačiais metais rašytojas pasitraukė į Vakarus, ir „Sakalo“ leidykloje likusio mašinraščio likimas net šešis dešimtmečius buvo nežinomas. Pats autorius laikė jį dingusiu. Tik 2002 metais Lietuvos literatūros ir meno archyve Vilniuje juos atsitiktinai aptiko iš Čikagos atvykęs rinkti medžiagos dokumentiniam filmui lietuvių televizijos vedėjas Arvydas Reneckis.

Atrastoji pirma M. Katiliškio knyga išleista 2003 m. Jos leidėjas Šiaulių universiteto doc. Stasys Tumėnas įžanginiame žodyje rašo apie neįtikėtiną mūsų dienų stebuklą:

„Archyvo darbuotojos paslaugiai iš spintų ištraukė pluoštą aplankų. Ant vieno p. Arvydas perskaitė kuklų užrašą: „Seno kareivio sugrižimas“. 1944. Apačioje antspaudas, patvirtinantis, kad rankraštis gautas iš „Sakalo“ knygų leidyklos. Kas lėmė, kad būtent šį aplanką iš šimtų greta buvusių pasiūlė žvilgtelėti archyvo darbuotoja? Matyt, liks paslaptis, kodėl 12 metų po Nepriklausomybės atgavimo archyvo darbuotojos šio rankraščio „nepastebėjo“. Tikėtinos dvi versijos: 1. Sovietmečiu uoli, patriotiškai nusiteikusi darbuotoja paslėpė šį rankraštį, kad jis nebūtų sunaikintas. Vėliau jis galbūt buvo pamirštas, o gal darbuotoja mirė. 2. Padėtis, verčianti pamąstyti ir paabejoti, ar kruopščiai dirba mūsų įstaigų darbuotojai, nežinantys, kokias tautos vertybes jie saugo savo saugyklose. Pačios darbuotojos apie tai nieko nepasakė.“⁴

Pasitraukęs į Vakarus, M. Katiliškis keletą metų gyveno Vokietijoje, kurį laiką studijavo meną Freiburge. 1948 m. išėjo novelių rinkinys „Prasilenkimo valanda“. Nuo 1949 m. apsigyveno JAV, Čikagoje, vedė poetę Ziną Nagytę (Liūnę Sutemą). Dirbo fabrikuose. Rašymui laiko turėjo labai mažai. Tačiau išleido dar du apsakymų rinkinius („Šventadienis už miesto“, 1963 bei „Apsakymai“, 1975) ir tris romanus: „Užuovėja“, 1952 m., „Miškais ateina ruduo“, 1957 m., „Išėjusiems negrižti“, 1958. Po autoriaus mirties išleistas ketvirtas jo romanas – „Pirmadienis Emerald gatvėje“, 1993 m.

Katiliškio knygas leido Vlodo Civinsko vadovaujama „Terros“ leidykla. Gyvas būdamas rašytojas iš išeivijos literatų nesulaukė tokio įvertinimo, kokio akivaizdžiai buvo nusipelnęs. Tačiau keletą premijų yra gavęs: Lietuvių Enciklopedijos leidyklos premiją, Lietuvių rašytojų draugijos premiją ir Santaros – Šviesos kūrybinę premiją.

Rašytojui buvo svetimas didmiesčio gyvenimas. Kankino Lietuvos ilgesys. Ieškodamas ramybės ir artimesnio kontakto su žeme, nusipirko žemės sklypelį Lemonte, netoli Čikagos, pats pasistatė namą, pasisodino medžių ir įsikūrė sodyboje. Pasijuto arčiau žemės. Tačiau tėvynės ilgesys nenuslopo, visą gyvenimą išliko skaudus. Premijos už romaną „Išėjusiems negrižti“ gavimo proga 1960 metais rašytojas kalbėjo:

Savoji žemė kaip buvo, taip ir pasiliks ta pati, sunki, nepažeidžiama, nors viską mes panaudotume savam niekingumui pareikšti. Viskas prieš ją nublanksta, o mes tik plėšoms be

reikalo. Bet gal tai būtina, kad įrodžius savo teisę joje gyventi, savo protestu įrodžius prigulmingumą žemei? /.../

Visur ir visais laikais žemė paėmė už save aukščiausias kainas. Žemė, kaip kempinė, permerkta krauju. Ji verta kraujo! Ir aukščiausia jos kaina – nebesugrįžimas jon! Nes tavo kaulai bus palaidoti kitur. Kur tave palaidos gerieji žmonės, kai tu praradai savo žemę ir savo tėvų kapus?⁵ Anksti ėmė silpti rašytojo sveikata. Skundėsi širdimi. Atlaikė kelias operacijas: pūslės vėžio, kepenų cirozės, kojų kraujagyslių. Pagaliau kojas apėmė gangrena, jos buvo amputuotos aukščiau kelių. Lemonte pragyveno iki mirties. Mirė 1980 metais gruodžio 17 dieną. Palaidotas Čikagos Lietuvių Tautinėse kapinėse.

KŪRYBA. Mariaus Katiliškio kūrybos pristatymą dabar jau galime pradėti nuo pirmosios jo paties, trisdešimtmečio pradedančio autoriaus, parengtos, nors tik po šešiasdešimties metų išleistos knygos „Seno kareivio sugrįžimas“. Apie ką mums byloja M. Katiliškio retrospektyva? Pirmiausia matome jį praėjusio amžiaus ketvirto dešimtmečio literatūros ir jo paties vėlesnės kūrybos kontekste. Tai brandi, klasikinei tradicijai artimo rašytojo knyga. Atpažįstame nuosaikiai modernų autorių, ekspresyvų, dinamišką, bet ne ekspresionistą, poetiškos impresijos meistrą, bet ne impresionistą, realistą, bet neišsitenkantį buitinio realizmo tradicijoje. Tokią kūrybą tiktų apibūdinti kaip psichologinį realizmą. Psichologizmo vaidmuo jo pirmojoje knygoje labai svarbus, tačiau jis nėra panašus į modernizmui būdingą sąmonės ir pasąmonės srautą. M. Katiliškiui psichologinė analizė yra objektyvios charakterio motyvacijos būdas, keliant esmingus humanistinius egzistencinius klausimus. Jo vaizduojamas pasaulis perskeltas į du priešingus polius, nors psichologinės kolizijos toli gražu nėra vienareikšmės juodo-balto, gėrio-blogio, tiesos ir melo opozicijos. Rašytoją jaudina fundamentalios būties problemos, į kurių sūkurį pakliūva jo herojai. Visuose rinkinio kūriniuose susiduria blaivi realybė ir naivios iliuzijos, troškimai ir galimybės, tikrų ir tariamų vertybių grumtynės, nusikaltimas ir bausmė. Prieškario lietuvių literatūra dar neišpažino vertybių reliatyvumo, nebesulipdomai subyrėjusios asmenybės. Ir M. Katiliškio knygoje humanistinės vertybės nekvestionuojamos. Nors jos toli gražu nėra reiškiamos didaktiškai, bet šviesa, sklindanti iš meninio teksto gelmės, išduoda nedviprasmišką autoriaus poziciją.

Tarp didesnės apimties apysakų nepameta žavi novelė „Skara“. Čia dviejų priešingų pasaulių – protingo, realaus, bet žiauraus ir neprotingo, iliuzorinio – sankirtoje šviečia amžinoji vertybė – Motinos meilė, prilygstanti gyvybei. Stambiausia knygoje apysaka „Miškai“. Tai pasakojimas apie eigulį, vienišą vilką, klajojantį savo valdose tik savo antrininko vilkšunio draugijoje. Eigulys gyvena lyg bandytų apgauti gyvenimą ir save, nuduoti, kad nieko neatsitiko. Tačiau jį persekioja baimė ir netikrumas, gyvenimas slysta iš rankų, viskas aplink jį griūva. Mat praeityje jis drauge su dviem sėbrais miške išprievartavo ir uždusino merginą. Rašytojas įtaigauja, jog didžiausia bausmė žmogui yra jo paties nenuraminama sąžinė, kuri iš vidaus ardo asmenybę, kol pagaliau ta nuolatinė liguista būsena

išsiveržia į paviršių ir nusikaltėlis išsiduoda. Turime savotišką nusikaltimo ir bausmės variantą. Nusikaltimas turi būti atpirktas, tai neišvengiama, tokia yra būties duotybė, – tarsi teigia rašytojas.

Nemažiau įdomi klasikinio modelio apysaka „Senis ir auksas“. Sukurtas įspūdingas seno šykštuolio tipas. Didelis kiekis aukso senio sąmonėje pakeičia savo funkcijas: nustoja būti materialine vertybe, o tampa dvasiniu, kultiniu objektu:

„Auksui jis meldėsi. Jį garbino. Jo akivaizdoje alpo. Savo gyslų kraują supylė ten. Jis liko kurčias aimanai, keiksmui, prašymui, bet jo ausyse be atvangos skambino gitaros ir ragai pūtė vieną himną. Auksas. Auksas. Auksas. Visad, per amžius amžinuosius.“ (p. 188-189.)

Tačiau gerokai daugiau vietos apysakoje skirta jaunam miestiečiui Pilypui, kuris įspėja senio paslaptį ir apsisprendžia pagrobtį jo auksą. Suradęs senio lobį, jaunuolis pasimeta, išsigąsta atsivėrusių galimybių, kurias reikia derinti su moralinėm nuostatom. Vyksta sudėtinga vidinė kova. Turtingas poetiškas tekstas kupinas simbolinių ženklų ir perspėjimų. Įspūdinga apysakos pabaiga – paskutiniai gėstančios Pilypo sąmonės vaizdiniai: užkeiktą auksą saugoję velniai kvatoja ir šoka aplink jį. Apysaka realistinė, bet per visą ją eina pasakų motyvai – kolektyvinės žmonijos patirties, išminties, žmoniškumo kvintesencija. Pamatinių dorovės normų nesilaikantis žmogus iš anksto pasmerktas.

Rašytojui, matyt, buvo itin svarbi paskutinė knygos apysaka, davusi pavadinimą visai knygai – „Seno kareivio sugrįžimas“. Ji ypač subtili ir jaudinanti. Po devynerių metų klajonių į tėviškę grįžta karčios kareivio duonos ragavęs, svetimose žemėse kariavęs Anicetas Šimkus. Deja, čia niekas jo nebelaukia. Broliai išsigandę ir nusiminę, kad reikės iš naujo dalyti žemę, tėvų palikimą. Mylimoji mirusi, jo dukterį augina patėvis. Pajutęs gimtinės svetimumą, Anicetas tą pačią naktį palieka namus. Siužetas labai paprastas. Įdomiausia čia – herojaus išėjimo ir grįžimo situacijų apmąstymas, prieštarų dvasinių būsenų išklotinė. Žmogaus sieloje susitinka du skirtingi pasauliai – praeities ir dabarties tėviškė. Namai nebeatpažįsta jo, o jis namų. Apysakos žavesys ir originalumas sklinda iš pasakotojo, iš jo pasakojimo magiškos jėgos ir grožio:

Žemė smaguriavo tąja šilima, kurią jai dar taip gausiai siuntė saulė. Ir gėrė, ir traukė ją, alsavo ir siurbė į save kiekvienu plyšeliu, pumpuru, šakute, ražienos vamzdeliu, lyg skubindama prisisotinti šaltoms dienoms.

Ir niūniavo traškią dainą žalios musės ir širšės, kaip baugūs naikintuvai pro šalį urzgė, ir žiogeliai dar tebežlegėjo. Tiltai vertėsi grybai, varnuogės juodavo – tos rūgščios rudeniškos avietės ant kilpomis išraizgytų aštrių virkščių didžiausiam uogaujančių basų vaikų pykčiui.

Iš šakų tankmės skyrėsi parudavęs lapas ir supdamasis tykiai tykiai gulė ant motinos žemės, lyg pasiryžęs suklostyti savo tėvo – medžio – šaknis, idant neturėtų vargo šaltą žiemą ir pavasarį vėl suklestėtų

Kaip besikvatojančios merginos balti dantys beržynėlis draikėsi gelstančiom kasom. (p. 222.)

Sunki išėivio dalia neleido rašytojui daug sukurti, tačiau jo proza suręsta iš tokios fundamentalios ir tvarios medžiagos, kad jos svoris šiandien jau niekam nekelia abejonių.

Svarbiausia literatūrinio palikimo dalis sukurta išėivijoje. Tėvynės ilgesys, nė akimirkai nenutrūkstantis vidinis ryšys su ja lėmė kūrybos kryptį ir pobūdį. Dėmesys sutelkiamas į prieškarinio Lietuvos ir autoriui artimiausią kaimo gyvenimą, jo dvasinės ir materialinės kultūros apraiškas. Reikšmingumu išsiskiria romanai – „Užuovėja“, „Miškais ateina ruduo“ ir „Išėjusiems negrįžti“. M. Katiliškis arė klasikinės tradicijos dirvą, nenusileisdamas savo pirmtakams. Mūsų klasiką vienija agrarinės kultūros žmogaus pasaulėjauta, suvokimas, jog tautos identiteto paieškos ir išlikimo galimybės vis dar sietinos su žemdirbio kultūra. Kad ir kiek prievartavo tautą permaininga jos istorija, religijų kaita, civilizacijos žingsniai, seniausių pamatų niekas nebegali pakeisti. Ir XX amžiaus antroje pusėje dar vis turėjome kūrėjų, kurie ir po šiurpiausiais griuvėsiais regi tuos pamatus ir į juos atsiremia. Prie tokių priklausė ir M. Katiliškis. Tų tradicijų grandys, prie kurių jungiasi Katiliškis, gana akivaizdžios. Tai antlaikiai Vaižganto lietuviškumo fenomenai, tai Krėvės skerdžiai, kurių dvasinė patirtis ateina iš labai toli ir nežino senaties. Jie skaudžiai išgyvena naujų laikų ribą, pragmatiško žmogaus bedvasiškumą, jo iškritimą iš gamtos.

Novelių romane „Užuovėja“ autorius peržengia istorinį laiką ir socialinę empiriką, siekdamas bendresnių ir amžinesnių dalykų. Gružiškių kaimo gyvenimas parodytas per ketverius metų laikus. Po prologo („Lietus“) seka pirmoji pavasario novelė „Polaidis“, kurioje rašytojas sutelkia į vieną vietą daugelį archajiškiausių lietuvių kaimiečio pasaulėjautos bei moralės bruožų. ūkininko mintys apie gyvenimą ir mirtį, apie žemę, atsiveriančią ir grūdai, ir kapui, yra tokios natūralios ir esmingos, kad galime jas pavadinti lyg kokia „žemės filosofija“. Senasis Dryža tvirtai žino savo gyvenimo paskirtį ir, atlikęs pareigą žemei, ramiai pasitinka mirtį, nusilenkia gamtos kvietimui. Žmogaus ir žemės vienybė yra tautinės kultūros savitumo žymė. Pavasario žemė, naujas jos gyvybės ciklas žymi ne tik daigo pradžia, jauno įsitvirtinimą ir visų gaivalingų jėgų suvešėjimą, bet ir seno pasitraukimą, natūralią gyvybės baigtį. Senojo valstiečio Dryžos išėjimas iš šio pasaulio apgaubtas iškilmingos šventinės nuotaikos. Paskutinės dienos darbai ir mintys maksimaliai sureikšminti, pakylėti, ritualizuoti, apibendrintai išreiškiantys visos žemdirbių genties šimtmečių paveldo turinį. Alaus darymo ritualu ūkininkas pakartoja žemės apvaisinimo aktą.

„Polaidyje“ akcentuota pradžios ir pabaigos sankirta, nuolatinio atsinaujinimo idėja yra lyg kamertonas, lemias visos knygos skambėjimą. Svarbus darnos, viso, kas gyva žemėje, vienybės akcentas. Darbo ir maldos, darbo ir šventės kaitos ritmas – tai kasdienybės ir sakralumo, materialinės ir dvasinės kultūros, seno ir naujo pusiausvyros ženklai.

Prasminga, kad romanas pradėdamas aukščiausia gaida, pačių seniausių ir švenčiausių vertybių ekspozicija. Tai yra aiškus rašytojo atskaitos taškas. Kitose novelėse leidžiamės vis

žemiau iš sakraliosios, išgrynintos erdvės, pasinerdami į gamtos, kaimo darbų ir žmogaus dvasios stichiją. Visos dešimt novelių tvirtai sukabintos vienos fundamentalios idėjos. Tą idėją galime sudėti į vieną talpų žodį, turintį ir elementarią, ir simbolinę prasmę, – n e d e r m ė. Taip pavadinta trečioji pavasario novelė, tačiau ir kitos galėtų turėti tokį pavadinimą, nes kiekvienoje rašytojas mato įvairiais pavidalais besireiškiančią nederbę, irstančią įprastą tvarką. Kas ir kodėl suyra, nedera M. Katiliškio pavaizduotame pasaulyje?

Rašytoją, visame kame ieškojusį pusiausvyros ir harmonijos galimybių, labiausiai žeidė suirusi dermė tarp žmogaus ir gamtos, gyvybės ir mirties, jauno ir seno, tradicinių vertybių ir modernių vėjų. Jis troško išlaikyti pasaulio ir žmogaus stabilumą. Tačiau tragiškas istorinis posūkis, valstybės netekimas lietuvių tautai lėmė didžiulį dvasinės ir materialinės kultūros nuosmukį. Rašytojas ciklinio, mitinio laiko suponuotoje žemdirbio gyvenimo erdvėje pranašiška nužymėjo degradacijos kryptį. Paskutinėse žiemos ciklo novelėse „Delčia“ ir „Sniegas“ geriama iki sąmonės netekimo. Gamtos sąstingis apėmęs ir žmogaus sielą. „Delčioje“ ūkininkui galvą susuka du tradiciniai velnio gundymai – pinigais ir degtine. O „Sniege“ dedamas paskutinis žmogaus nedoro elgesio akcentas. Nešvarūs kėsmai, savimeilė, tuščios ambicijos įkaitina kaimietį ir jis piktavališkai nušauna miško gražuolę stirną. Tuštybės padiktuotas poelgis tampa simboliu merdinčios žmogaus dvasios ženklui. Išniekinta mirtis, sutrikdytas natūralus gyvybės atsinaujinimo ritmas, paliudyta pražūtinga gamtos ir žmogaus nedermė.

Katiliškis baigia „Užuovėją“ dramatiškai užlūžusiu balsu. Kaip A. Baranauskas „Anykščių šilelį“, Krėvė „Skerdžių“, I Simonaitytė „Vilių Karalių“, R. Granauskas „Gyvenimą po klevu“. Visų jų sakyta teisybė apie savąjį istorinį laiką, bet pasakyta visiems laikams ir apie amžinus dalykus.

Antrasis romanas „Miškais ateina ruduo“ taip pat kaip ir pirmasis turi ryškų mitologinį podirvį. Rašytojas renkasi tokį vaizdavimo būdą, kuris leidžia beveik nepaisyti istorinio laiko dinamikos bei determinizmo. „Užuovėjoje“ Gružiškių kaimas „uždarytas“ cikliniame metų laike, panaši ir antrojo romano laiko samprata. Metų laikai, kaip ir paros dalys, turi savo amžinąjį ritmą: gimimą, mirtį, prisikėlimą. Tiems universaliems dėsniams paklūsta ir žmogus, nes jis toks pat gamtos kūrinys, organiška jos dalelė, kaip medis, paukštis ar rugio želmuo. Tačiau jaunoji karta suardo mitologinio pasaulėvaizdžio ribas ir akiai veržiasi į naują erdvę ir laiką. Tai neišvengiama, nors senieji pranašauja: „Nieko gero jau nebebus“.

„Užuovėjos“ prasminis centras – lietuvis ir žemė. Antrojo romano ašis – lietuvis ir miškas. Galbūt Katiliškį paveikė A. Maceinos raštai. Juk tai jis rašė:

Mes esame miško tauta, todėl gamtos ritmas mums yra savas. Jis apsprendžia mūsų vidaus gyvenimą ir mūsų kūrybą. Savo viduje mes esame išlaikę tą pirmykštį gamtos nekaltumą, kuris yra pagrindas kiekvienai sveikai tautos ateičiai.⁶

Galbūt tokios įtakos nė nereikėjo, nes, kaip minėta, M. Katiliškis pats savo prigimtimi buvo tikras „miško tautos“ atstovas. Jo vaikystės pasaulį supo „miškų lankas“, sodybą – paties sodinti medžiai. Apie juos rašytojas graudžiai rašo romane „Išėjusiems negrižti“:

Jų šakos galingai susipins, sudarys užuovėją nuo šiaurės vėjų. Dideliais medžiais suaugs jie, kai tuo tarpu mano žingsnių aidas bus užgesęs nesvetingose žemėse. Niekas medžiams neįstengs pakenkti. Iš jų nukirstų kelmų veršis atžalos, plūs sula ir varvės sakais. Jų sparnuotos sėklos pasklis ir iš naujo užsės dirvonus. Kodėl manęs niekas nepasodino medžiu? Ir nedavė šaknų plėšriai įsiskverbti į tėviškės molį?

Antrojo romano veiksmo erdvė – miškų apsupta vieta kaip Lietuvos ženklas. Gimtinės medis – lyg koks lietuvių sinonimas. Miškai fiksuoti romano pavadinime, o jo struktūroje jie tapę vienu svarbiausių vaizdinių. Virsnių kaimą riboja miškas: „Tarpmiškio sodybos vienu žvilgsniu apžvelgiamos ir vienu apvedimu uždarytos ankštame rate“. Autorius ne kartą pabrėžia tą ypatingą savojo pasaulio uždaramą: „uždara, ir jokio pašalinio garso, išskyrus tai, kas savaime gimė ir sklido pačiame miške“. „Miškų ratas“, „miškų lankas“ – vis tai rašytojo mėgstami apskritimo, uždaros erdvės vaizdiniai. Ir šiame romane rašytojo kuriamas pasaulis ir jo žmonės gyvena gamtos laiko rėmuose. Jų dvasinis gyvenimas plėtojasi ir lemtis pildosi drauge su metų laikų kaita – nuo pavasarinio atgimimo iki rudens liepsnos. Žiema neakcentuota, bet ji yra veikėjų nuojautose („Geriau negalvoti, kas bus žiemą /.../ žiema žymi negandą ir vargą“).

Miško vaizdai yra svarbiausia kompozicinė kūrinio jungtis. Juose išpūdingai fiksuojama metų laikų kaita, jie plėtoja romano veiksmą, atveria veikėjų charakterius. Romano struktūros ir semantikos atraminiais taškais tampa trys miško naikinimo aprašymai, trys jo kančios etapai. Kūrinys prasideda ankstyvo pavasario vaizdu miške. Dar ne pavasaris, dar tik traukiasi žiema. Mišką apėmęs visuotinis nerimas. Žmonės puola („žalios metalinės musės balsu zirzė pjūklai, žlegėjo ir viauksėjo kirviai.“) Miškas pasmerktas. Iš jo traukiasi gyvatės – pati gyvybės, gyvasties esmė.

Nusausinimo darbai tyrelyje – antroji miško naikinimo banga – iškyla kaip totalinių pasikeitimų riba. Svieta perėjūnai zimagorai atneša į tarpmiškę savo „kultūrą“, ir kaimas gyvena lyg drugio krečiamas. Nesibaigia naktinės išgertuvės, muštynės, alisas. Senieji bemiegėmis naktimis veltui saugo nuo įsibrovėlių savo turtą ir dukrų klėtis, kurios vis lengviau atsiveria įžūliams atėjūnams. Jaunų žmonių sielose tveriasi toks pat chaosas kaip ir sudarkytoje gamtoje.

Rudenį ateina atomazga („Tada užsidegė miškas“). Gaisro apimto miško vaizdai yra trečioji romano kompozicijos atrama. Tai paskutinis ir pats baisiausias miško kančios etapas.

Pasibaigia lietuvių gyvenimas „miškų lanke“; išseko gamtiškasis jo laikas su „baigiančiais griūti senaisiais kaimais, lūžtančiais praamžinių medžių pavėsiuose“. Uždara erdvė turi plėstis, atsiverti pasauliui, civilizacijai, laisvei. Tačiau žmogus psichologiškai dar nepasirengęs permainingoms.

Romane išsiskiria keturi ryškiausi charakteriai: Tiliaus, Agnės, Monikos ir Doveikos. Jie sudaro dvi opozicines poras. Tilius ir Agnė priklauso miško žmonių poliui, o Monika ir Doveika – civilizacijos poliui. Visus keturis Katiliškis „patikrina“ mišku. Tiliui miškas yra namai, kuriuose telpa visas jo gyvenimas („Jo vaikystės pasaulį talpia, sandariai iš visų pusių juosė miškų padūmavęs lankas“). Agnė tiesiog tapatinama su gamtos reiškiniais („Ji pati savimi buvo pavasaris, pati gražiausia pavasario apraiška, kaip žibuoklė alksnynėlyje“; „Ji buvo kaip tas medelis.“). O Monikai gyvenimas tarpmiškėje prilygsta kalėjimui („Ji jautėsi įmesta gilion duobėn, apkalta aklina statinių tvora, neperlipama, neperlendama“). Doveikos valdose ypač gražus ir švarus miškas. Bet šeimnininko santykis tik pragmatiškas („Ten žaliavo turtai, lobis, kapitalas.“).

Tilius ir Agnė tebėra kaimo bendruomenės atstovai, o ne savarankiškos individualybės, kurios galėtų imtis atsakomybės už savo likimą. Apie tai yra rašęs kritikas R. Šilbajoris:

Katiliškio žmonių gilumas nėra pastatomas prieš juos supančią tikrovę, bet tą tikrovę tiktai išreiškia; žmogus savo mintimis ir jausmais tiktai išsako tai, kas gamtoje jau savaime glūdi.⁷

Doveika ir Monika, atėję į Basiuliškes iš kito pasaulio, įkūnija aktyvųjį naujų laikų pradą. Tačiau jie stokoja kultūros žmogaus intelekto ir moralės. Jų aktyvumas primityvus, agresyvus, plėtojasi necivilizuotomis formomis, atpalaidavus tamsiąsias prigimties jėgas, nežabotus instinktus. Doveika tampa turtuoliu, apgaule pasiglemžęs senųjų Striūnų ūkį ir visą gyvenimą skriausdamas silpnesnius. Monika irgi turi savanaudiškų kėslių, sutikdama ištekėti už turtingo senio. Jie abu tampa pavojingo užkrato nešiotojais, kurie negali nei patys būti laimingi, nei kitų padaryti laimingų. Visi keturi, nors ir dėl skirtingų priežasčių, yra pavaldūs likimui, neįspėjamiems jo dėsniams.

Storiausiu brūkšniu brėžiama pagrindinio romano herojaus Tiliaus Gelažiaus likimo linija. Jo gyvenimas tarsi pakartoja visos „miško tautos“ epopėją. Tiliaus charakteris ir likimas skleidžiasi nuolatinio nerimo ir įtampos situacijose, reikalaujančiose pasirinkimo, apsisprendimo. Tokia yra jau pradinė situacija, nuo kurios rašytojas pradeda vynioti savo veikėjo gyvenimo kamuolį. Sutinkame Tilių dirbantį pavasarėjančiame miške su zimagorais. Tačiau jam tai laikinas darbas. Jis laukia pakvietimo į valdišką darbą. Šeštadienį rengiasi namo, bet . neišeina, pasigeria, įsivelia į muštynes, pakliūva daboklėn ir kaip baustas praranda teisę dirbti pasienio policijoje. Laukia vėl zimagoro dalia prie melioracijos darbų. Laikinais nueina padirbėti pas ūkininką, bet. pasilieka. Meilės dilema Agnė-Monika irgi išsprendžia be jo pastangų. Laimi stipresnė, agresyvesnė („Jis negalėjo atsispirti su įnirčiu plaunančiai vilniai“). Ir pagaliau, kai su gaisrais ateina ruduo, Tilius visai aiškiai pajunta savo išsipildysiančios lemties valandą: „Akių vyzdžiai išsiplėtė, suvokus negailestingą įspėjimą, kad laikas yra atėjęs ir jam“. Kraupdamas iš mirtinos baimės, jausdamas, jog netrukus viską praras, jis lydėjo gėstančią saulę taip, lyg ją regėtų paskutinį kartą. Ačiau vis tiek nuolankiai priima visa kaip „lemties pirštą“. Jau romano pradžioje nuskambėjusiam retoriniame

klausime – „Argi visa, ką jis darys, jau iš anksto pasmerkta nesėkmei ir pražūčiai?“ – daugiau pasmerktumo negu vilties.

Prie kiekvienos dilemos rašytojas stabteli, drauge su herojumi svarsto jo pasirinkimo variantus ir analizuoja pasidavimo likimui priežastis. Tilius yra kryžkelės žmogus, būdingas tarpukario nepriklausomos Lietuvos, dar jaunos valstybės, nespėjusios įsitvirtinti Europoje, situacijai. Pradėjęs, bet netesėjęs. Išėjęs, bet neparėjęs.

Tilius, išėjęs iš senojo kaimo, gamtos žmogus, pakliūva į naujas, netradicines socialines aplinkybes. Kraštas civilizuojasi, jaunimui veriasi platesnės galimybės ir perspektyvos. Ne vienas išsiveržia iš uždaro kaimo gyvenimo, išsimokslina, gauna tarnybas miestuose. Tilius taip pat turi šviesių siekimų, bet dėl varganos socialinės padėties ir menko išsilavinimo jaučiasi aplenktas bendraamžių ir paliktas vienas. Neturtas, tėvo netektis, vienišumas išugdė nepasitikėjimą savimi, menkavertiškumo jausmą. Valingam žingsniui, sąmoningam poelgiui reikia pastangų, kurių niekas nepalaiko, kurioms niekas nepaskatina. Tokios aplinkybės kartu su pasyvia lietuvių prigimtimi ir lėmė herojaus atsidavimą neįveikiamam likimui.

Kaip pats rašytojas suderina savyje lietuvių konservatyvumą, idealistinę troškimą išsaugoti savo žemdirbių tautos archajišką etninę ir etinę kultūrą ir modernaus XX amžiaus žmogaus pasaulėžiūrą, supratimą, jog ir socialinis bei ekonominis progresas, ir intelektualinė kultūra eina kartu su civilizacija? Visa suprasdamas, autorius tik parodo, per kokią sumaištį ir chaosą kuriamos naujos gyvenimo formos, kokią didelę kainą tenka mokėti už išėjimą į civilizuotos visuomenės kelią.

Romane „Miškais ateina ruduo“ gausu tarpukario nepriklausomos Lietuvos laikotarpio ženklų. Knygą galima skaityti kaip išplėstą metaforą apie lietuvių išėjimą iš miško, t. y. iš mitologinės sąmonės į istorinę. Mažas, miškuose užsimetęs Virsnių kaimelis tampa miniatiūriniu visos Lietuvos modeliu.

Romano pabaigoje trys prasminiai jo klodai – miško, žmogaus ir tautos istorinė lemtis – sugula į vieną. Tačiau didžiausia rašytojo sėkmė vis dėlto yra charakteriai – be galo gyvi, savaimingi ir taip aistringai trokštantys laimės, kad net negali smerkti jų, kai jie klysta.

Romanas „Pirmadienis Emerald gatvėje“ išleistas tik po rašytojo mirties – 1993 metais. Vaizduojamas nenusisekęs lietuvių išėvio gyvenimas Amerikoje. Jau rinkinyje „Apsakymai“ (1975) Katiliškis parodo sunkią nepritapusių naujame krašte žmonių dalią. Vieni baigia amžių senelių prieglaudose, kiti užsidirba pragyvenimui fabrikuose, tačiau yra praradę bet kokią gyvenimo džiaugsmą ir prasmę. Laisvalaikiu beprasmybę skandina degtinėje. Toks ir romano herojus, per girtuoklystę praradęs fabrike du pirštus, atleistas iš darbo, pamestas žmonos, pagaliau turi laiko susimąstyti apie beviltiškai iš rankų slystantį gyvenimą. Sodri lietuviška kalba čia bepasirodo tik prisiminimų epizoduose, o herojaus dabartį lydį amerikietiškas žargonas.

Stambiausias M. Katiliškio romanas „Išėjusiems negrįžti“ skirtas parodyti pokario išeivių traukimąsi į Vakarų. Sąsąukų su šiuo istorijos tarpsniu randame daugelyje išeivijos kūrinių. Gerokai suliteratūrinti, bet įspūdingi Jurgio Jankaus noveliniai pasakojimai, sujungti į knygą „Naktis ant morų“. Itin iškalbūs pabėgėlių stovyklos epizodai A. Škėmos romane „Balta drobulė“. Ta pati chaoso ir vidinio sutrikimo dvasia padvelkia ir iš B. Pūkelevičiūtės knygos „Aštuoni lapai“. Medžiagos pobūdžiu artimiausi M. Katiliškio knygai yra A. Barono memuarai „Laiptai ir bedugnės“ ir V. Būtėno (slap. V. Ramojus) publicistinė knyga „Lenktynės su šėtonu“. Neretai sutampa faktai, detalės, situacijos, tačiau menine kokybe nė vienas Katiliškiui negali prilygti.

„Išėjusiems negrįžti“ – šioje formulėje užkoduotas dramatiškas vidinis herojaus konfliktas ir viena svarbiausių knygos idėjų. Kaip tik šie momentai – meninis charakteris ir sudėtingas kūrybinis sumanymas – pakelia kūrinių nuo memuarų iki romano. Idėjinė šerdis, varinėjanti romano kraują, yra neramus, pasakojimo subjektą nuolat lydintis klausimas – „kodėl aš pabėgau, kodėl palikau gimtuosius namus?“ Kas tai? – sekdami subjekto proto ir širdies konfliktą, klausiamo savęs, – egzistencinis ar tik psichologinis rūpestis – kaltės, atgailos jausmas, noras pasiteisinti? Problema iškelta iki būtiško lygmens, kur telpa viskas ir dar lieka erdvės neįspėtai žmogaus gyvenimo mįslei. Rodos, sudėti visi taškai, surinkti visi argumentai, rodantys, jog pasilikti buvo neįmanoma. Geriau mirtis negu Sibiro lageriai. Tačiau tas tariamas aiškumas, kad tu pasielgei teisingai, palikdamas Lietuvą, nesuteikia sielai ramybės. Ir po daugelio metų ji šaukiasi gimtosios žemės, ir nėra didesnės bausmės žmogui, kaip tos žemės netekti.

Visas romanas, pradėdamas pavadinimu, persmelktas neišsprendžiamo konflikto įtampos – bėgimo ir žiūrėjimo atgal. Kūrinio motto paimti žodžiai iš Luko evangelijos: „Bet juodu privertė jį, sakydamu: Pasilik su mudum, nes artėja vakaras, ir diena jau baigiasi. Ir jis ėjo su jais“. Herojus nepakluso tėvų prašymui ir evangelijos logikai – išėjo.

Pradžios žodyje autorius įvardija tris pasirinkimo kryptis, kurios romane ne kartą primenamos: „Vieni ėmė ir nesipriešino, kiti pikta susigrūmė. O mirė ir vieni, ir kiti“. Trečiųjų pasirinktam keliui skirta knyga. „Išėjusieji nebegalėjo nė sugrįžti, nė kur kitur kaip nors pritapti sena, nusistojusia tvarka. Nesakoma, jog tai visuotina žūtis fizine prasme, bet kažkas labai artima tam, nežiūrint gaižaus noro ir desperatiškų pastangų išlikti /.../ Gal tai mūsų amžiaus ir mūsų genties, paženklintos kryžiumi, savybė, ir todėl turima priimti be priekaištų“. Pasirinkimą lėmė gyvybės instinktas, troškimas išlikti. Ar tai taip maža ir nereikšminga, kad net smerktina? Čia turbūt ir yra ta briauna, kur susiliečia ir išsiskiria egzistencinė ir psichologinė tiesos. Pirmoji nepripažįsta išlygų ir kompromisų, antrajai reikia mūsų supratingumo ir istorinės nuovokos. Ar šiaip, ar taip mąstysime apie emigranto kaltę ir atsakomybę, atsiremsime į objektyvias istorines aplinkybes ir mūsų geografinę padėtį, – į tą kryžių, kurį iki šiol nešėme, norėdami išlikti. Reikia įvertinti ir tai, kad pabėgėliai, patys

grįžtantys pelenais, gimtajai žemei parneša savo kūrybinį palikimą. „Išėjusiems negrižti” – svari to palikimo dalis.

Romane išskleista žmogaus dvasios istorija, bet ji panardinta į visos tautos lemties apmąstymus. Romano pasakotojas-subjektas yra tas fokusas, kuris surenka platų įspūdžių srautą į vieną tašką ir juos paleidžia, suteikęs reikiamą kryptį, savaip įprasminęs. Pasakojime vienas šalia kito klojasi, vienas su kitu pinasi keli prasminiai intonaciniai motyvai. Svarbiausias, visai knygai toną duodantis yra paties pasakotojo intonacinis laukas, kuriame skleidžiasi subjekto dvasios istorija, mašlus, išmintingas jo žvilgsnis, graudus sielos šauksmas:

Prakiurs dangus ir verks, ir raudos šaltomis, sielvarto išgraužtų akių ašaromis. Verks dangus kartu su mumis. Danguis raudos už mus, už mus, paklydusius sūnus, savo žemę ir savo tėviškes apleidžiančius. Apleidžiančius taip negražiai, taip gėdingai.

Nugręžkim akis į savo žemę paskutinį kartą. Pasisemkim po saują iš šalikelės dirvų. Gal atsiras geradaris, kuris tą saują žemės užpils ant tavo pavargusių ir užmerktų akių.

Storiausią prasminį knygos plotą sudaro kareivio dalia, jo buitis ekstramaliomis karo sąlygomis. Kareiviškos kasdienybės vaizdai formuoja siužetinį knygos vientisumą. Herojaus ir jo bendražygių bei juos nuolat lydinčių pabėgėlių nueitas kančių kelias nuo Žemaitijos laukų iki Vokietijos – tai ir yra romano siužetas. Įstabi yra šiame romane psichologinė kareivio išgyvenimų tiesa, persmelkianti visą turtingą spalvų ir atspalvių pasakojimą apie nuolatinį bėgimą nuo rusų tankų it lėktuvų antskrydžio, bėgimą nuo Sibiro ir nuo mirties, apie gėdingą negalėjimą kautis su užpuoliku, ginti savo žemę. Tai paniekinto lietuvių kareivio beviltiško likimo kronika. Kareivis susitaiko su mirtimi, jei ji reikalinga tėvynei, bet kaip susitaikyti su klaidinga beprasmybe?

Pasakojamąjį laiką autorius suvokia visos mūsų istorijos perspektyvoje. Nėra neutralios informacijos, viskas pakylėjama iki visuotinumų dimensijos („Tą dieną sugriovė Papilę, seną ir garsingą vietovę. Taip buvo naikinamos mūsų gyvenvietės, pilys ir sėdybos. Kiek ilgai jų galėjo užtekti?“).

Pakilaus, poetiško kalbėjimo intonaciniam laukui priklauso ir fundamentalus valstiečio pasaulėjautos jautimas. Iki pamatų sugriuvęs pasaulis matomas ir vertinamas ne kario, o žemdirbio akimis. Minos lyginamos su akėčiomis: „akėja žemę tokiu pat tikslumu, kaip modernios spyruoklinės akėčios”. Apie sužeisto kareivio kraują pasakoma taip: „Ir išbėgs, ko gero, visas, kaip pragręžto beržo sula”. Apie kulką: „aš tariasi girdėjęs sau skirtos bitelės skrydį”. Tokie palyginimai ir metaforos romane nėra pavienės ar atsitiktinės poetinės figūros, o vientisa ir darni mąstymo, jutimo ir kalbėjimo sistema. Ne viena proga autorius prisitaria: „Mano prasčiokiška ir nesugadinta kaimiečio prigimtis.”

Kartais atrodo, jog pasakojantis ir veikiantis subjektas skęsta paskęsta karo realybėje, persiima žiauriais nerašytais jos įstatymais ir pasirengęs pateisinti nužmogėjimą. Tačiau taip neatsitinka. „Per dori buvome ir per geri, atėję iš doro ir nesugadinto krašto”. Dar gyva

tradicinė lietuvių moralė, sutvirtinta Dekalogo. Apie šiandieninę Lietuvą Katiliškis taip nebegalėtų pasakyti.

Karo kelią per Lietuvą, Žemaitiją kareivis nueina valstiečio kojomis ir savo krašto tragediją vertina valstiečio širdim. Tris kartus pasikartoja nenupjautų rugių, vasarojaus motyvas. Traukimosi pradžioje rugiai, nuolankiai nusvarinę galvas, laukia dalgio; vėliau miežiai, avižos, nebesulaukiamos pjovėjų, barsto sudžiūvusį grūdą. Ir pagaliau bėgliams apleidžiant Lietuvą: „Avižėlės liūdnei šnarėjo ir miežių varpos nuknebo ir akuotais susmigo atgal į žemę. Niekas jų nepjovė ir nesuko pradalgės”. Be ūkininko sugriuvo amžinoji darna. Baisi jo, pakilusio su viesulu, lemtis, kaip ir to, trumpam likusio ir netrukus ištremito į Sibirą. Tautos tragedija rašytojo sukrečiamai apibendrinta kulminacinės įtampos, šurpo ir nevilties kupiname skyriuje „Bažnytinis vynas”. Žiemos naktis. Pūga, dvidešimt šeši laipsniai šalčio. Užpustytai ir dar pustomais keliais traukia „vargo kolona” – pabėgėlių vežimai su vaikais, seniais, pėstieji, kareivių vora. „Daugeliui toji naktis buvo paskutinė”, – sako M. Katiliškis. Ir štai toje emocinės įtampos viršūnėje rašytojas kuria miniatiūrinį Lietuvos paveikslą, įvardydamas svarbiausias sudedamąsias jos dalis, išlaikydamas ir istorinės tragedijos tūrį, ir mitologinį belaikiškumą:

Neįžvelgiamas ir neapsakomas skausmas, sukrautas poros arklių traukiamame vežime. Paliktos sėdybos, kaimai ir miestai. Bažnyčios su amžinu varpo gaudesiu ir kapų aukštumos su bočių ir prabočių kaulais. Ir šulinio rentinys, kaupęs gaivą šimtams metų, nuprausęs kiekvieną, su kūdikio riksmu įžengusį po tėvo stogu, ir nuprausęs kiekvieną, pašarvotą pagarbiai ant lentos, prieš išnešant jį iš tų pačių namų. Ir šeimos altorėlis, ir žalumynais iškaišytas kryžius prie varčios, ir baigiąs sutrūnyti medinis dievas, įkeltas po liepos šakomis. Ir slenkstis, nugalastas kojomis, ir asla, išduobta klūpančių kelių, ir smilkimui nunokusi kadugio šaka, ir giliai įrėžti karbai nurūkusioje lubų sijoje, bylojantys nemarius namų įvykius. Ir paskutinis žvilgsnis į saulėleidį pro galinį langą, ir saulės patekėjimas, prasikošiantis sodno viršūnėmis. Ir vėjas, vėjas, gimtųjų laukų vėjas, šiaušęs čiukuro šiaudus, duskinęs langines, kedenęs atsegiotą antį, išrausęs vagas veide ir poakiuose, įpūtęs židinio liepsną ir užgesinęs blausiai mirksinčią žvakę tėvo galvūgalyje.

Romane „Išėjusiems negrįžti” M. Katiliškis iškyla kaip dramatiškos istorinės lietuvių lemties vaizduotojas. Tačiau rašytojas gerai jaučia pasaulio ir žmogaus būties vieningumą, visa ko pusiausvyrą kaip dėsnį. Todėl net karo sukeltą anarchišką realybę jis nesutrunka, lyg Dievas, žinąs kosmoso kūrimo principus bei tvarką. “Juk tvarka ir chaose išsiryškina, ir lygtis privaloma visur”, – nuolat kartoja rašytojas. Tokia pozicija – tai klasiko privilegija. Jo proza talpi kaip pats gyvenimas. Bet kurį jos lygmenį apibūdina platus priešybių repertuaras: karas ir taika, gyvenimas ir mirtis, namai ir pasaulis, praeitis ir dabartis, jausmai ir protas.

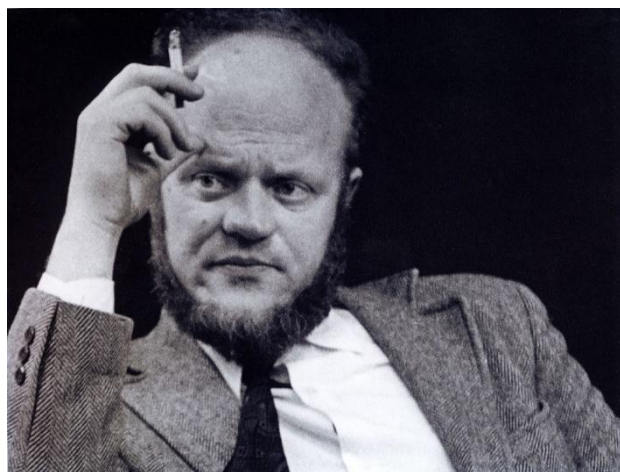
Nepaprastai turtinga Katiliškio kalba. Vis padejuodavo, kad redaktoriai daugelio jo žodžių nesupranta ir išbrauko: „Tiek ir tiek retų, nuostabių žodžių turiu atidėti, kad garbusis

skaitytojas suprastų /.../ Kaip susikrovė žodžio sodrumas? Nežinau. Greičiausiai kalta mano prigimtis. Būdamas prakeiktai negabus svetimoms kalboms, turiu neužmiršti savosios”⁸.

Katiliškio stilius šakotas. Liaudišką paprastumą keičia barokiškai turtingas puošnumas; ramų ir tiesų pažvelgimą – ironijos geluonis; epinį plotį ir objektyvumą – atvira lyrinė emocija ar turininga intelektualinė remarka. Toks sinkretinis stilius ypač būdingas romanui „Išėjusiems negrįžti”. Kai kas Katiliškio prozą vadina buitine. Tai netiesa, nes ji poetiška, o poetiškumas kaip tik suteikia jo kūrybai ir mitologinę, ir filosofinę dimensiją.

22. JUOZAS APUTIS (1936- 2010)

J.Aputis – vienas produktyviausių ir reikšmingiausių prozininkų, novelių ir apysakų autorius. „Keleivio novelės“(1980), „Gegužė ant nulūžusio beržo“(1986) – reikšmingiausi rašytojo novelių rinkiniai. Žmogiškumas ir dvasingumas – svarbiausios, labiausiai

prozininko akcentuojamos vertybės. Jas būtina perduoti ateities kartoms ir apginti nuo įvairiais pavidalais besireiškiančio smurto (ir fizinio, ir psichologinio). Atmintis, jautrumas, užuojauta kitam, sąžinė (kaip ir J.Biliūno kūryboje) geriausiai padeda saugoti žmogaus esmę – jo dvasingumą.

* Temos: vaikystės ir jaunystės išgyvenimai, kuriuose ieškoma atsakymo, kaip gyventi pakitusiame pasaulyje; trapias gerumo, svajonės susidūrimas su šiurkščia jėga, prievarta, smurtu, tuščiu optimizmu,

garsiais šūkiiais; dvasinis žmonių ryšys svetimame pasaulyje ir kt.

* Pasakojimas būdas. Išlaikydamas tradicinės epinės sandaros elementus (įvykį, personažą, dialogą), J.Apučio novelės stovi arčiausiai lyrikos savo pasaulėvaizdžiu ir tonacija. Pasakojimą rikiuoja ne tiek personažų veiksmai, kiek paties pasakotojo komentuojanti, prisimenanti, apmąstanti intonacija. Pasakotojas *atviras, ieškantis kontaktų su skaitytoju*. Epinį vaizdą pasakotojas *pakelia virš kasdienybės, sureikšmina, supoetina*.

*Kontekstas. J.Apučio balse lyg girdime gaudų J.Biliūno susirūpinimą dėl nelaimingo žmogaus, atlaidų P.Cvirkos šypsnį dėl lietuvių kaimiečio naivaus gaudumo, J.Grušo susimąstymą dėl totalitarizmo, smurto prieš gležną žmogaus dvasią. J.Apučio novelistika turi daug bendro su B.Radzevičiaus kūryba: abiem būdingas pabrėžtas dvasingumas.

* Laikas, nuotaika, santykis su pasauliu, idėja. J.Apučio vaizduojamas laikas lietuviams yra tragiškas: užkariautojai, grėsminga jėga sugriovė šimtmečiais kurtą gyvenimą. Kūrinių pasaulis liūdnas, bet ne tragiškas. Praradimai jo žmogų dvasiškai turtina, stiprina. Šalia

J. Apučio lyriško pasakotojo yra skaidrus epinis pasaulis, guodžianti objektyvaus laiko tėkmė, kartų kaita.

* Stilius atskiruose kūrinuose skirtingas: gali būti lakoniškas, santūrus, o kartais daug asociacijų, vaizdus, artėjantis prie modernaus „ sąmonės srauto“.

J. Apučio kuriamas pasaulis ir paprastas, ir slėpingas. Jis atsiveria greičiau širdžiai negu protui. Lyg tvirtinama, jog ne viskas taip paprasta ir aišku, kaip iš paviršiaus atrodo. Tokia ir J. Apučio novelė: atrodo, paprasto siužeto, kasdienė situacija, bet už šio paprastumo slypi sudėtingas žmogaus dvasios pasaulis. Rašytojas į savo kūrybą tarsi sudėjo visą XX a. lietuvių novelistų patirtį, patvirtino ir pratęsė jų skelbiamas humanizmo idėjas.

23. SIGITAS GEDA (1943–2008)

Sigitas Geda – poetas, eseistas, dramaturgas, vertėjas, svarbiausių premijų laureatas. Į socializmo sukaustyta lietuvių literatūrą Geda įliejo pavasariško gaivumo. Su didžiule energija jo poezijoje pasaulis virsta, mainosi, kyla iš pirmąkart gelmių. Geda modernizavo lietuvių lyriką atsigręždamas į seniausius kultūros šaltinius, jis nuo pat pradžių užčiuopė kryptį, kuria ėjo visą gyvenimą, – tikra yra tai, kas turi pirmąkart jėgos, kas nesušukuota, kampuota, kas laužo taisykles, bet išpareigoja kūrybiškumo tradicijoms.

Debiutavo Geda eilėraščių rinkiniu *Pėdos* (1966) ir poema *Strazdas* (1967). Šie kūriniai davė stiprių impulsų poezijos atsinaujimui, inspiravo diskusijas apie modernaus meno ir oficialios to meto estetikos santykį. Konservatyvesniems skaitytojams ir kritikams Gedos kuriamas pasaulis atrodė perdėm originalus ir neįprastas, kalbėta apie tokios poezijos nekomunikabilumą, sudėtingumą, nesuprantamumą, tai tapatinta su nenuoširdumu, madų vaikymusi ir pan. Diskusijos apie Gedos poeziją telkė ir poeto rėmėjus, kurie sovietmečiu palaikė modernų meną, taip pat jos plėtė bendrą poezijos supratimą, toleranciją kitokiam kalbėjimui, kitokiai literatūrai.

Bendriausia Gedos kūrybos nuostata – atsigręžimas į tradiciją, į anksčiau buvusius, savo santykio su senesniais autoriais ieškojimas. Beveik visur ir visada, kalbėdamas ar rašydamas apie literatūrą, Geda pabrėžia tradicijos, perimamumo, poetinės mokyklos, šaltinių svarbą, ypač akcentuodamas pačius seniausius, archajiškiausius kultūrinius židinius. Tikima, kad ką nors perimti, pasiskolinti galima tik iš pradmenų.

Savo autoritetus Geda suvokia kaip tėvus, tačiau pats poetas toli gražu nebuvo paklusnus ir nuolankus vaikas. Jis maištininkas, sūnus palaidūnas, jo santykis su tėvais įtemptas, čia vyksta ir dialogas, ir grumtynės. Gal dėl to užsimojo versti sudėtingiausius autorius, Vakarų kultūros genijus (Dantę (Dante), Viljamą Šekspyrą (William Shakespeare), Artūrą Rimbo (Arthur Rimbaud), Šarlį Bodlerą (Charles Baudelaire), Polį Celaną (Paul Celan) ir kt.), svarbiausius tekstus ir šventraščius (Psalmių knygą, Giesmių giesmę, Koraną), net gerai nemokant tų kalbų, remiantis kitais vertimais, konsultuojantis su specialistais.

Gedos kūryboje lyrinis „aš“ dažnai pasirodo kaip magas, pranašas, šamanas, vizionierius, regėtojas, genijus, dažnai derinantis savyje prieštarinius dalykus, jungiantis sacrum ir profanum sferas, liekantis nesuprastas, išjuoktas, nubaustas. Jau pačioje kūrybos pradžioje iš tokių dviejų polių sukuriamas Antano Strazdo įvaizdis: maištingas kunigas, virš Lietuvos sparnus išskleidęs didžiulis paukštis poemos pabaigoje rodomas kaip senas, suvargęs žmogus.

Svarbi Gedai buvo Lietuvos kultūros erdvė, didžiausi vardai – Donelaitis, Strazdas, Maironis, Mickevičius, Krėvė, Čiurlionis. Perprasti Lietuvos kultūros tradiciją Gedai reiškė priartėti prie savo ištakų, kilmės, semtis jėgų tolesniam kultūros kūrimui, kuriame dalyvauja visa krašto istorija, kultūra, kraštovaizdis, geografija, klimatas. Lietuva, kaip ir kultūros tradicija, Gedos kūryboje pasirodo tarsi iš pirmųjų, archajiškų, seniausių klodų didžiule energija prasiveržiantis kūnas, pulsuojujantis pirmaprade energija. Ji nenuodailinta, kampuota, šiurkšti.

Domėjimasis seniausiais tekstais sutampa ir su poetinėmis etimologijomis, savotišku ėjimu į kalbos pradžių pradžią, kur slypi svarbiausia informacija apie pasaulį. Ko gero, žymiausias poeto rinkinys Babilono atstatymas (1994) kaip tik ir rodo Gedos užmojų atstatyti Babiloną – pirmąją kalbą, prokalbę, nuvalyti apnašas nuo kalbos. Poetine etimologija ypač naudojamosi Žalio gintaro vėrinuose, čia eilėraščiai – kaip asociacijų grandinė. Ieškoma vieno vienintelio žodžio, žodžio šaknies ar garso, tam tikro lizdo, iš kurio paskui išsiriti kiti žodžiai. Etimologizuojant žodį tarsi priartėjama prie taško, kur atsiranda kalba, kur gamta ir kalba dar tik išsiskiria – daiktas įkvepia pavadinimą, pavadinimas dar arčiausiai daikto, arčiausiai gamtos, dar turi pirmapradiškos energijos ir gaivalo.

Geda pasitikėjo intuicija, kūrybine galia, galinčia nuvesti iki slapčiausių gelmių. Dviejų ciklų knyga 26 rudens ir vasaros giesmės (1972) yra ezoteriškas, mistiškas kūrinys, kuriame, skirtingai nei poemoje Strazdas, nebeliko aiškaus istorinio fono ar nuoseklesnio siužeto. Poetinio siužeto užuomazgas čia sudaro tik mistiška kelionė ieškant atsakymų į svarbiausius būties klausimus, kelionė, kurios provaizdis galėtų būti Dantės (Dante) Dieviškoji komedija. Pradinė situacija, būseną – neaiški, klaidi, esama kitame sapno, mirties, pasąmonės pasaulyje, kur ieškoma atsakymų, kur kontempliuojamos paslaptys. Kelionėje patiriamos vizijos, nušvitimai, hierofanijos („staiga ugnies / bedugnė atsivėrė / prieš mane...“). Giesmėse svarbiau metaforų, palyginimų netikėtumas ir naujumas, kalbos energija, himniškumas, iškilmingumas, psalmiškas patosas, savotiškas patetiškumas, kuriuo šlovinama, stebimasi, bijoma, klausoma, dvejojama, negu konkretus „turinys“, todėl jos gerokai abstraktesnės, tik atskiromis užuominomis, nuorodomis, citatomis susisiekiama su atskirais kultūriniais siužetais, tačiau jose visų pirma kuriamas savas, atskiras, nepriklausomas pasaulis, bylojanti apie dvasinius žmogaus ieškojimus, menantis didžiulias visatos paslaptis ir projektuojantis apokaliptines vizijas. Sudėtingos metaforos, jungiančios kelių kultūrų klodus, kelia klausimą apie pasaulio pradžią, Dievą, apokalipsę, o ne aiškina ir atsako. Giesmė, kaip ritualinis, religinis žanras, yra veiksmas, įvykis, ji nepasakoja arba nebūtinai pasakoja kitus įvykius. Kaip tik ši knyga sovietmečiu ir buvo labiausiai puolama ideologinės kritikos, kaltinta „chaoso poetizavimu“.

Atėjus Atgimimui, Geda buvo LPS iniciatyvinės grupės, Sąjūdžio Seimo narė. Sakė uždegančias kalbas 1988 m. liepos ir rugpjūčio mitinguose Vingio parke Vilniuje. 1989 m. Sąjūdžio buvo išrinktas SSSR liaudies deputatu, dalyvavo posėdžiuose Kremliuje.

Nepriklausomybės metais, be poezijos ir vertimų, Geda plėtojo savitą eseistiką, kurią vadino gyvavaizdžiais, ir tapo viena autoritetingiausių ir įtakingiausių kultūros figūrų. Poetas

pelnę daug įvairių premijų, siūlytas ir Nobelio premijai. Itin plataus diapazono Gedos poetinė kalba stipriai tebeveikia lietuvių poezijos raidą.

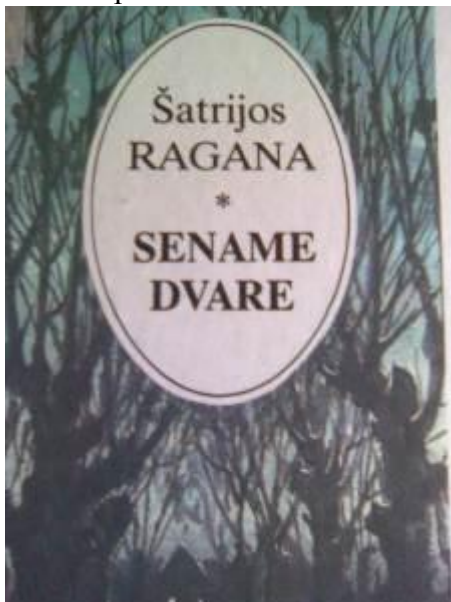
II Privalomi konteksto autoriai:

24. ŠATRIJOS RAGANA (1877–1930)

Marija Pečkauskaitė-Šatrijos Ragana – XX a. pradžios lietuvių rašytoja. Literatūroje jos vieta jau po Žemaitės, po stipraus realistinio tikrovės vaizdavimo. Šatrijos Ragana – idealistinės-romantinės pasaulejautos, krikščioniškos pasaulėžiūros kūrėja. Ji kilusi iš Žemaitijos bajorų, gimusi Medingėnuose, sename giminės name su prosenių portretais ant sienų, senoviškomis tradicijomis. Augo Užvenčio dvare, jai labai svarbioje „senojo dvaro“ vaizdų ir vaizdinių erdvėje. Prie Ventos, prie senojo malūno, seno sodo alėjose mėgo vaikščioti viena, mąstyti. Šatrijos Raganos slapyvardė susiejo save su Šatrijos kalnu, su senaisiais jo padavimais, taip pat ir apie raganas, turinčias ypatingų galių. Mokėsi namie, Peterburgo gimnazijoje, Varšuvoje. Studijavo Šveicarijos universitetuose, pažino savo meto Europos kultūrą,

jos naująsias kryptis, neoromantizmą, simbolizmą. Mėgo ir išmanė muziką, ypač romantinę. Pati skambino fortepijonu – dažniausiai Šopeną, įžymų lenkų kompozitorių, romantinės muzikos kūrėją. Romantizmas buvo artimas Šatrijos Raganos dvasiai, tad ir neoromantinius bruožus perėmė natūraliai.

Būsimosios rašytojos namuose kalbėta lenkų kalba. Lietuvių kalbos, padedama ir Povilo Višinskio, su kuriuo artimai bendravo, susirašinėjo, ji mokėsi pati. Įtakos Šatrijos Raganai turėjo ir Vaižgantas. Šatrijos Ragana buvo mokytoja, mokė namuose ir mokyklose. Mokydama siekė įgyvendinti savo idealus: tikėjo, kad žmogus gali tobulėti, kad jį reikia ugdyti gražiais pavyzdžiais. Daug dirbo vi- suomenės labai, ypač nuo 1915 m. gyvendama Židikuose. Buvo labdarė. Su kunigu Kazimieru Bukontu rašytoją siejo artima bičiulystė. Židikuose ir mirė, palaidota jos atminimui pastatytoje koplyčioje.

Lietuvių dvasinėje kultūroje Šatrijos Ragana išsiskiria pasiaukojama meile tėvynei, žmonėms, geradariyste. Ji gyveno taip, kaip mokė kitus.

KŪRYBA. Svarbiausi Šatrijos Raganos kūriniai: **apysakos** „Viktutė“ (1903), „Vincas Stonis“ (1906), „Sename dvare“ (1922), **apsakymai** „Dėl ko tavęs čia nėra?“ (1898), „Irkos tragedija“ (1924), „Sulaukė“ (1906), „Mėlynoji mergelė“ (1925). Svarbūs ir pačios parašyti ar išversti pedagoginiai raštai.

Kartu su Jonu Biliūnu Šatrijos Ragana žymi naują lietuvių literatūros pakopą: intymesni ir įvairesni pasakojimą, sudėtingesnius žmonių charakterius. Rašytojos kūryba paprasta, nekomplikuota, siekianti kalbėti apie žmogaus gyvenimą, jo atsitikimus, žmogaus galimybes. Žemaitėi svarbu tikrovė, aplinkybės, priežastys. Šatrijos Ragana labiau akcentuoja atskirą žmogų; ne tik vargą, bet ir būties poetiškumą, kylantį iš meilės, gamtos grožio, amžinybės, idealo ilgesio (kai žmogaus dvasia tarsi veržiasi aukštyn), iš vaiko ir motinos ryšio, iš mirusiųjų, išėjusiųjų begalinio gailesčio.

Šatrijos Raganos stilius įvairus, šakotas: pakilus, romantinis, lyrinis-impresinis, apibendrintas simbolistinis, vaizduojamasis realistinis. Kartais pasirodo ir ironija, netgi kritinis sarkazmas. Bet iš esmės Šatrijos Ragana yra teigiamo ir teigiančio santykio rašytoja: gyvenimas, kad ir koks sunkus, yra prasmingas, gražus, vertas meilės, pasiaukojimo, tikėjimo ir pasitikėjimo.

Lietuvių literatūrinį pasakojimą Šatrijos Ragana praturtino naujais būdais: pasakojimu pirmuoju asmeniu, dienoraščiu, užrašais, praeities ir dabarties laiko sampynomis. Vidinio žmogaus pasaulio vaizdavimo galimybes rašytoja išplėtė muzikos ir gamtos paralelėmis.

APYSAKA „SENAME DVARE“

Apysaka „Sename dvare“ – svarbiausias Šatrijos Raganos kūrinys, parašytas gyvenimo pabaigoje, jau turint didelę gyvenimo, jo apmąstymo patirtį.

ERDVĖ. Lietuvių literatūros klasikoje susiklostė daugiausia neigiamas požiūris į dvarą: jame kalbama svetima kalba, ponai ir ponaičiai nedorai elgiasi, nesilaikoma moralės normų, skriaudžiami žmonės. Šis požiūris ėjo iš baudžiosios laikų ir ilgam įsitvirtino lietuvių sąmonėje: dvaro ir kaimo priešprieša ryški Žemaitės, o ypač Lazdynų Pelėdos kūryboje. Šatrijos Ragana į dvarą žvelgė kitaip: iš dvaro į sodžius sklinda knygos ir rašto šviesa, iš čia žmonės susilaukia pagalbos ir patarimo. Rašydama šią apysaką, rašytoja turėjo galvoje jau prarastą Užvenčio dvarą. Mirę jau ir artimiausi jos žmonės: tėvas ir motina, abudu mylimi broliai. Ypatinga kūrinio nuotaika nulemta grįžimo į praeitį, pastangų susigrąžinti mylimus žmones. Į viską žiūrima iš prarasto laiko, iš skaudžių netekčių taško.

VEIKĖJAI. Pagrindinė veikėja yra motina, švelniai vadinama mamate. Mamatė Marija – dvaro ponija, trijų mažų vaikelių motina, vargšų globėja ir užtarėja, mokytoja, padėjėja, labai savitos dvasios moteris. Mamatė padeda knygnešiui Levanardai, užjaučia varganą žydą prekiautoją, siunčia vaikus su dovanomis pas vienišą bobutę. Graži, protinga mamatė jaučia artimumą jai simpatizuojančiam Jonavičiui, bet paklūsta žmonos ir motinos pareigoms. Pareigos Šatrijos Ragana niekada nepamiršta.

Šatrijos Ragana pirmoji lietuvių literatūroje pavartojo dienoraščio ir užrašų formas, kaip galimybes praskleisti intymų žmogaus, ypač moters, pasaulį. Moterys dar mažai reikėsi viešajame gyvenime, o jų dvasios įvykiai prašyte prašėsi išsakomi, išliejami. „Tačiau kartais užaina didelis noras iškrauti nors mažą dalelę to, kas ten, sieloje, prisirinko. Tuomet imu plunksną ir rašau tuos lapelius. Tai pasikalbėjimas su savim“, – sako mamatė. Ji kalbasi

su savim apie pareigas, meilę, atminimą, gailestį, gamtą, tėvynę. Ji išsako ir tą ypatingą būseną, kurią amžiaus pradžioje išgyveno ne vienas nutautėjęs bajoras, pasiryžęs grįžti į savo tautą: „Nepaisant visų lenkiškų rūbų, lietuvė yra mano siela. Yra joje ir tų ūbų laukų melancholijos, ir tų vasaros saulėlydžių giedros, ir rudens vėjų nusiminimo, ir tų tamsių miškų rimties. Tos šalies išliūliuota, tūkstančiais siūlų ji surišta su ta savo motina.”

Su nuostaba mamatė įsižiūri į paprastus sodiečius, taurius, išmintingus. Toks jai yra Levanarda. „Kad jis būtų mokytas, tikriausiai būtų buvęs žymus filosofas. O gal ir didis skaptuotojas. Nes, nepaisant technikos menkumo, jo statulėlėse yra kažko, kas jas dvasina, kas primena primityvus.” XX a. pradžioje ne vienas lietuvių rašytojas, veikiamas ir neoromantizmo, vaizdavo iš liaudies kilusius talentus (Vaižgantas, Lazdynų Pelėda).

Mamatės priešpriešos – bajorai, kuriuos regime Paulinos vestuvėse, taip pat teta Karusė ir dėdė Boleslovas. „Turbūt nėra pasaulyje juokingesnio luomo už mūsų smulkiuosius bajorus. Proto ir širdies kultūra nestovi jie nė kiek aukščiau už valstiečius, o putlūs, pilni pretenzijos, su didžiausia panieka žiūri į „chamus”. Dieve, kaip jie kalba lenkiškai!” – priekaištuoja mamatė. Bajorų paveikslus rašytoja šaržuoja, piešia tarsi jų karikatūras. Rašytoja labai pastabi, ir tai matyti kad ir iš šio sakinio apie dėdę Boleslovą: „Pasisveikinę su ciocia, pabučiavome ranką dėdei, o jis – orą viršum mūsų galvų”. Dėdė bučiuoja ne vaikus, o tik orą viršum jų galvų.

Kokia yra lietuvių valstiečių proto ir širdies kultūra, Šatrijos Ragana parodo Levanardos, bobutės, dvaro gaspadoriaus Kazimiero motinos paveikslais. Bobutė – gyva lietuvių tautos dvasia. Ji moka daugybę pasakų ir pati tarsi gyvena jų pasaulyje. Bobutė pasitenkina mažu, ji darbšti ir tvarkinga. Ji kalba tik žemaitiškai ir į dvarą ateina vieną kart per metus, prieš šv. Velykas, sumušti velykinio žemaičių valgio – kastinio.

Gera linkinčiomis akimis rašytoja įsižiūri į seną žydą – prekiautoją Smuiką. Tokių prekiautojų po senąjį Lietuvos kaimą vaikščiodavo daug. Žemaitijoje, mažuose jos miesteliuose (taip pat ir rašytojai gerai pažįstamuose Užventyje, Kražiuose, Varniuose) gyveno daug žydų, dažnai suvargusių, nelengvai besivertusių iš amatų, smulkios prekybos. Mamatės pokalbiai su Šmulka įdomūs, gyvi. Taip kalbėjo žydai žemaičiai: „Eidams su savo kromeliu, paveizėsiu į dangų – mėlyns, gražus; paveizėsiu į pijvas – žalias ir margas; niekur dūmų, visur gražu ir linksma”. „Sename dvare” regime spalvingą žmonių visumą: bajorus, paprastus sodiečius, dvaro tarnautojus, vyrus, moteris, vaikus. Nėra kokių ypatingų įvykių, tik vestuvės, mažos mergaitės mirtis, svečių apsilankymai.

Pagrindinius veikėjus rašytoja kuria pagal svarbumą, laikysenų reikšmingumą. Antraeiliai veikėjai pasirenkami ir pagal įdomumą: įdomu, kaip ginčijasi du valstiečiai, nepasidalijantys bičių spiečiaus; kaip savo vestuvėse elgiasi keistas jaunasis arba kaip juokingai kalba „bočelis”. Rašytoja tarsi siekia parodyti, kokie skirtingi žmonės: yra labai įdomių, bet yra ir tinginių, apsileidusių. Šatrijos Ragana nori, kad žmonės siektų doros, kad bajorai virstų susipratusiais lietuviais. Tačiau labiausiai jai rūpi vidiniai artimų žmonių santykiai: žmonos ir vyro (mamatė Marija nesijaučia vyro suprasta, ilgisi harmoningesnio bendravimo), motinos ir vaikų. Mamatės ir jos vaikų bendravimas labai artimas, subtilus. Mamatė yra savo vaikų bičiulė ir kartu auklėtoja, iš lėto, atsargiai per gamtos, tėvynės, Dievo meilę, per muziką ir knygą kreipianti juos į aukštus žmoniškumo idealus. Vaikų, ypač Irutės, prisirišimas prie motinos labai stiprus.

PASAKOJIMO YPATUMAS. Apysaka „Sename dvare” pasakojama dviem balsais: dukrelės Irutės ir mamatės. Bendresnis pasakotojo balsas labiau pasigirsta tada, kai

pereinama į įvykį, atsitikimą. Pasakojimo energija kyla iš atsiminimo, iš praradimo, iš gailėsčio, iš tos šviesos, kuri gaubia vaikystę ir jos šali.

Apysakos kompozicija kuriama ne pagal įvykių seką, o pagal emocinius impulsus, pagal atminties gaivinamą vidinę patirtį. XX a. pirmųjų dešimtmečių lietuvių prozai dar nauja pasiduoti nuotaikai, jausmui, užplūstančiam pamačius baltą rožės žiedą. Į pasaulį žvelgiama ne tik amžinybės požiūriu, saugančiu svarbaus ir mažiau svarbaus ribas, bet ir poetiškai: mamatė ieško grožio, geba jį pamatyti ir apie jį pasakyti sau (užrašai) ir vaikams, ypač dukrelei Irutei, savo pačios sielos aidui.

Apysaka prasideda preliudija: „Raudoniems saulėlydžiams begęstant...“ Preliudija – tai kieno nors įvadas, įžanga: veiksmo arba kūrinio. Šatrijos Ragana įveda į dvasinę atmosferą, į atminties galią. Kalbama sujaudintai, poetiškai. Toliau pasakojimu, artimu pasakai, prabylama apie dvarą: „Už miškų, už upių, tarp daubų ir kalvų stovi seno dvaro medinis rūmas“. Pristatomi veikėjai, pasakojamos įvairios gyvenimo situacijos. Tik mamatei suteikiama galia pačiai pasipasakoti: užrašais ir muzikavimu – dainavimu. Taip pat ir pokalbiais su dukrele. Viename iš pokalbių mamatė išsako svarbiausius žmogaus klausimus, būdingus ir neoromantizmui: „Kodėl žmogaus sielos esmė yra ilgesys? Kodėl žmogus, nutvėręs tai, ką buvo vijęs, nusivylęs sako: ne, tat ne tai! Kodėl žmogaus sieloje žydi gėlės, kurių kvapu niekas nesigėri? Kodėl viso ko galas yra mirtis?“

Vaikiškas kalbėjimo-pasakojimo būdas apysakoje irgi svarbus. Ypač savitai kalba broliukas Niką, trokštantis būti riteriu. Riterystės, kaip aukštojo gyvenimo stiliaus, tema „Sename dvare“ gali būti ir plačiau suprasta.

Ironiškai pasakojama apie panelės Paulinos vestuves, pavartojant ir lenkų kalbą, dažniausiai žargonines jos formas.

Savita apysakos pasakojimui yra tai, kad dabartis, apie kurią kalbama, yra ir praeitis. Pasakotoja žino, kad tai yra praėję, kad žmonės jau mirę, bet atsimenami lyg būtų gyvi. Tai ypač ryšku apysakos pabaigoje – epilogė, prasidedančiame sakiniu: „Ir praėjo viskas, ir prabėgo... Praėjai ir tu, o motin mano, į dausas išlėkusi iš lizdo... Bet pirmiau dar išlėkė paukšteliai.“ Apysaka baigiasi eiliuotu pasakojimu apie šeimos lizdelį. Paskutinis kreipinys: „Mamatė mano!“ Jis sugražina į apysakos pradžią, sudaromas lyg pasakojimo *ratas*, kuriame pradžia sueina su pabaiga.

ATMINTIES GALIA. Skyrelio pavadinimas kreipia mūsų mintį į tai, kas atsimena ir kas yra atsimenama, koku būdu. Pradėkime nuo apysakos epigrafo – J. V. Gėtės žodžių „Alles Vergangliche ist nur ein Gleichnis“ (A. A. Jonyno išversta: „Tai, ką laikas paniekina – / tiktai alegorija“). Šiuos žodžius „Fausto“ II dalyje sako „Mistinis choras“. Epigrafas svarbus apysakos nuotaikai. Jis išsako tikėjimą, kad visa, kas svarbiausia, išlieka, atsišaukia, atsiliepia ženklais. Ženklaai verčia žmogų suklusti, stengtis suvokti. Kai žmogaus dvasia liūdi, kažko ilgisi, ją ima gaubti ypatinga nuotaika. Žmogus ima ženklus ne tik matyti, bet ir juos kurti. Svarbu prisiminti, kad Šatrijos Ragana buvo religinga, tikinti. Žmogaus gyvenimas žemėje jai neatrodė baigtinis. Laiške J. Tumui-Vaižgantui yra rašiusi: „dvasios dalykuose nemėgstu žodžių „lig mirties“. Gyvenimas „anapus“ yra man tiek pat realus kaip čionai“. Tam, kas yra „anapus“, suvokti būtina vaizduotė. Ji nukelia į praeitį, prasidedančią pasakojimu apie seno dvaro medinį rūmą. Galėtume sakyti, kad preliudija suintensyvina, sužadina vaizduotę ir kaip galimybę vaizdingai prisiminti.

Apysakoje atskleidžiamas sukultūrintos gamtos vaizdas (rūmas, tvenkinys, sodnas), harmoningas, meilingas, tylus ir kartu iškalbus. Pavartojamas ir pats „pasakos“ žodis – lyg šifras: sodnas šnibžda „nepabaigiamas pasakas, kažkokias bylas slėpiningas, ilgas, amžinas

godas". Tai atsimenamas pasaulis, įgijęs ir atminties jam suteikiamų spalvų. *Šiltas, ištikimas* vaikystės pasaulis.

Po platesnio sukultūrintos gamtos vaizdo apysakoje atsiveria siauresnis, „žydinčių krūmų uždengtas". Atskira erdvė mergytei Irusiai, sukurta gamtos, bet suteikta mamatės. Irusia – Irutė ta pati preliudijoje pasirodžiusi pasakotoja, vaikystės vaizdinys; ji pati vaikystėje. Mamatė turi ryšį su ta, į kurią kreipiamasi preliudijoje, tik atminties sugrąžinta į vaikystę. Pirmasis mamatės sakinytis tekste – prašymas: „...atmink mamatę, ir vien geros ir gražios mintys teateinie į tavo galvelę". Preliudijoje tarsi vykdomas mamatės prašymas – per asociaciją su baltomis rožėmis ji prisimenama.

Pasislėpusi savo „fotelyje" Irutė siuva mamatei staltiesėlę vardinėms. Kuria daiktą, ženklą, kuris skatins mamatę savo dukterį nuolat prisiminti („Ir čia vėl turės mane atsiminti"). Atsiminimas, prisiminimas tekste nuolat fiksuojamas.

Svarbi kelionė per sodą: „Eisim pažiūrėti, ar nepražydo jau mūsų rožės". Mamatė su vaikais eina nuo krūmo prie krūmo. Krūmai yra „tavo" ir „mano", susieti su žmonėmis. Pereinamas tiltelis, pasiekiamas mamatės rožynas: „maža dirvelė", pilna puikiausio balto žydėjimo. Mamatė vaizduojama su rožėmis turinti ypatingą ryšį: eina prie jų, žiūri į jas, lyti, traukia kvapą, klausosi. Ji *poetiškai* perteikia rožių kalbą: rožės jai kalba apie anapusį, apie ypatingas grožybes, balsus, laimę.

„Žinai, Irute, tas meilus kvapas – tai rožių kalba. Ir ta savo kalba pasakoja jos apie tokias grožybes, kokių niekad nėra mačiusios žmonių akys, apie tokius balsus, kokių niekad nėra girdėjusios žmonių ausys, ir apie tokią laimę, kokios niekada nėra patyrusios žmonių širdys."

Mamatė tarsi „prisimena" tai, ko tikrovėje nėra mačiusi, girdėjusi. Užtat tarsi negirdėdama dar laimingo vaiko, ji žvelgia *tolybėn*, lyg kažko nežinomo ilgėdamasi ar akimis ieškodama. Tas ar ta, kurie ilgisi, yra liūdni. Mamatė žino, kad „trumpai težydi rožės", kad gyvenimas praeina, bet prisiminimas lieka, kad mylimi ir mylintys žemėje palieka meilę, iš kurios ir patys prisimenami.

Bukieto (puokštės) skynimą galima būtų interpretuoti kaip mamatės norą visus sujungti, prijungti ir tėvelį, nė vieno neužmiršti. Irutė įsega rožę mamatei į kasas, simboliškai ją puošia ir tarsi nujaučia dar tolimą atsisveikinimą – rožė „atrodė lyg sidabrinė žvaigždė", kito pasaulio, kitos erdvės ženklas. „Baltų rožių sidabrinės akys" yra reikšmingiausia preliudijos metafora. Mamatės ir rožių panašumą tiesiogiai išsako Irutė: „Mamate, rožės į tave panėši". Fiksuojamas staigus pamatymas, lyg paslapties prasivėrimas: „Ir *ūmai* pamačiau, kad tarp mamatės ir baltų rožių yra kažkokio panašumo..." Atsakymas į mamatės klausimą, kuo rožės į ją panašios („...meilios meilios ir taip liūdnai žiūri, kaip ir tu"), vėl sugrąžina prie preliudijos.

Ypatinga yra akių, arba vaizdinė, atmintis. Analizuotoje Šatrijos Raganos „Sename dvare" atkarpoje ji yra svarbiausia.

Taigi poetiškoji įžanga ir pirmasis pasakojimo fragmentas vienas kitą „atsimena". Pirmasis tekstas „programuoja" antrąjį (ir tolesnę apysakos slinktį); antrasis pasiremia pirmuoju ir į jį sugrąžina. Abu tekstai, kad ir fragmentiškai, kalba apie *atminties, prisiminimo galią*, apie dvasinę energiją, sugrąžinančią mylimus mirusiuosius, prarastą erdvę, gamtos malonę.

25. VYTAUTAS MAČERNIS (1921- 1944)

Vytautas Mačernis – jauniausias literatūros klasikas, naujosios lietuvių poezijos pradininkas, vienas pačių reikšmingiausių savo kartos poetų.

V.Mačernis gimė 1921m. birželio 5d. Šarnelėje, netoli Žemaičių Kalvarijos. Jis mokėsi Sedos vidurinėje mokykloje ir Telšių gimnazijoje, kurią baigė 1939m. Tų pačių metų rudenį įstojo į Vytauto Didžiojo universiteto Teologijos-filosofijos fakultetą. Studijavo anglų k. ir literatūrą. 1940m. persikėlė į Vilniaus universiteto Humanitarinių mokslų fakultetą. 1941m. metė anglistiką, perėjo į filosofiją, kurią studijavo iki pat universiteto uždarymo 1943m. Vokiečiams uždarius Vilniaus universitetą, V.Mačernis grįžo į tėviškę ir gyveno iki 1944m.

Dar besimokydamas septintoje klasėje mokyklos ateitininkų žurnaluose „Ateities Spinduliai“ ir „Ateitis“ paskelbė savo pirmuosius eilėraščius. Mokydamasis universitete, aktyviai dalyvavo Šatrijos draugijos veikloje, literatūros vakaruose, Vilniaus universiteto literatūrinėse popietėse. II-ojo pasaulinio karo metais buvo žemaičių rašytojų sambūrio narys.

Eilėraščius iš originalų persirašinėdavo kiti, nes V.Mačernio kūryba tuo metu buvo populiari moksleivių, studentų, jaunosios inteligentijos sluoksniuose. Tokiu būdu jo poezija rankraščiais ir nuorašais plačiai pasklido po Lietuvą dar iki poeto mirties.

Bolševikų armijoms artėjant, V.Mačernis nusprendė trauktis į Vakarus, ir, 24-erių tesulaukęs, žuvo nuo patrankos sviedinio skeveldros prie Žemaičių Kalvarijos 1944m. spalio 7d. Palaidotas Šarnelėje.

Pirmosios V. Mačernio poezijos knygos buvo išleistos pokario metais Vakarų Europoje ir JAV: „Vizijos“ (Roma, 1947, spaudai parengė Vytautas Saulius), „Poezija“ (Čikaga, 1961 m., redagavo Kazys Bradūnas). Po karo daugiau kaip du dešimtmečius Lietuvoje V.Mačernio kūryba giliau nebuvo tyrinėjama, nors jo eilėraščiais daugelis literatūros žinovų domėjosi, juos platino iš rankų į rankas. Pirmą kartą po karo pluoštas V. Mačernio eilėraščių čia oficialiai buvo paskelbtas tik 1966 m. – „Poezijos pavasario“ almanache. Poezijos rinktinė „Žmogaus apnuoginta širdis“ Lietuvoje išspausdinta 1970 m.

Vertingiausia Vytauto Mačernio kūrybos dalis: eilėraščių ciklas „Vizijos“, „Metų sonetai“, „Žmogaus apnuoginta širdis“. Juose ryškūs egzistencialistinės pasaulėjautos elementai. Eilėraščiuose nerimo, nevilties momentai susipynę su pastovių žmoniškų vertybių ilgesiu, gimtosios žemės poetizacija. Kūrybai būdinga griežta klasikinė forma, spontaniškas lyrizmas.

V.Mačernio kūryba – didelių vertybių, gyvenimo prasmės ieškančios, besikankinančios, abejojančios ir vėl nušvintančios sielos istorija. Jo poezija priklauso humanistinei filosofinei lietuvių literatūros tradicijai.

„Vizijas“ galima pavadinti savotiška dvasine poeto autobiografija, kurioje filosofiniai apmąstymai susipina su senos žemaitiškos sodybos realijomis, genčių likimu, su autoriaus atsiminimais, peraugančiais į regėjimus, kupinus poezijos ir spinduliuojančios prasmės.

Antras brandžiausias ir didžiausias poetinis ciklas yra „Metų“ sonetai. V.Mačernis nespėjo jo užbaigti. Ciklas apima labai plačios tematikos eilėraščius, nieko bendro neturinčius su jungiančiu pavadinimu. Sonetai lyg papildo, praplečia, „detalizuoja“ tą pasaulį, tuos motyvus bei apmąstymus, kurių užuomazgos bei ištakos yra „Vizijose“.

V.Mačernio ciklas „Songs of myself“ (Dainos apie save) giminingas su „Vizijomis“. Čia poetas perteikia savo melancholiškas nuotaikas. Savo prozos kūriniuose V.Mačernis daugiau gilina ne į realistinę aplinką, realistines detales, o į filosofinę žmogaus egzistencijos prasmę. Šios novelės patraukia savo novatoriškumu.

V.Mačernio straipsniai atskleidžia autoriaus estetinius ir etinius kriterijus, jo požiūrį į pasaulinę literatūrą, į nacionalines tradicijas, generacijų perimamumą, į meninio žodžio vitališkumą ir jo tautines ištakas.

Paskutinė Vytauto Mačernio nuotrauka (1942 m.)

- **Pirmoji vizija**
„Ir aš matau gimtinį šiaurės kelią...“
- **Antroji vizija**
„Pasilenkiu prie žemės ir stebiu...“
- „Aš pažvelgiau į tėviškės laukus...“
- „Didžiajam kambary prie stalo...“
- **Penktoji vizija**
„Laukuose degė saulė...“
- **Šeštoji vizija**
„Sodybą gaubė vasaros šilta naktis“
- **Septintoji vizija**
„Tiktai giliam vidunakty...“

Apie V.Mačernį sakoma: poetas-filosofas, „žemininkų“ kartos poetas, „Vizijų“ autorius. Iš tikrųjų visi apibūdinimai gana tikslūs. Savo kūriniuose V.Mačernis – visada

ieškantis tiesos, visada klausiantis, namai ir gimtoji žemė – svarbiausios poeto vertybės, tvirčiausia atrama absurdo ir nevilties pilname, karo dūmuose paskendusiame XXa. vidurio pasaulyje. Apie tai jis kalba tiek vieninteliame baigtame eilėraščių cikle „Vizijos“, tiek „Metų sonetuose“.

V.Mačernio poezija labai susijusi su filosofiniu kontekstu. Europoje formuojasi egzistencinės filosofijos idėjos apie žmogaus būtį, atsiranda naujos sąvokos (rasė, giminė, žemės ir namų samprata). Poetas irgi klausia ir ieško. Ir randa. Ne pagal amžių brandžiai suvokia kuriančio jaunuolio (aiškiai atsispindinčio poezijos lyriniame „aš“) pašaukimą – įsipareigoti namams, žemdirbių genčiai. Iš čia (iš namų, protėvių) semiamasi ir jėgų. Mačernio programą perėmė poetai „žemininkai“ – K.Bradūnas, H.Nagys, A.Nyka-Niliūnas.

26.BRONIUS KRIVICKAS (1919–1952)

Bronius Krivickas (1919–1952), nors ir gavęs solidų filologinį išsilavinimą, atstovauja mūsų literatūros istorijoje retai poeto-kario paradigmai. Apsisprendimas stoti į partizanų gretas rašytoją padarė vienu iš svarbiausių antitarybinio pasipriešinimo balsų. Krivickas gimė 1919 m. lapkričio 17 d. Jau mokydamasis Biržuose jis pasižymėjo kaip literatas. Studijuodamas Vytauto Didžiojo Universitete, „Šatrijos“ meno kuopoje, kur būrėsi krikščioniškų pažiūrų jaunieji rašytojai, Krivickas susidraugavo su bendraamžiais kūrėjais, kuriems vėliau prigijo „žemininkų“ vardas. Prasiidėjus antrajai tarybinei okupacijai Krivickas dar bandė mokytojauti Biržuose, bet gresiant suėmimui 1945 m. pradžioje pasitraukė į mišką. Iki dešimtmečio pabaigos jis laikėsi netoli gimtųjų vietų, ilgesnį laiką – pas žmonos, su kuria slapta susituokė ir susilaukė sūnaus, tėvus. Kaip pasakojama, ėjo ryšininko tarp partizanų būrių pareigas, buvo jų labai gerbiamas, vadinamas „profesoriumi“.

1951 m. Krivickas, paskirtas LLKS Rytų Lietuvos srities visuomeninės dalies viršininku, aktyviai ėmėsi partizanų spaudos leidybos. 1952 m. rugsėjo 21 d. pagal suimto ir palūžusio Rytų Lietuvos partizanų vado Kimšto parodymus saugumo kariuomenė aptiko bunkerį, kuriame slėpėsi Krivickas. Nušauti partizanai užkasti čia pat miške. Tik po metų (anot liudininkų, susapnavus pranašišką sapną) Krivicko ir jo bendražygio kūnai buvo rasti ir slapčia perlaidoti Putiliškių (Panevėžio r.) kapinėse. Atgavus Nepriklausomybę, čia pastatytas paminklas. Pirmasis partizanavimo laikų Krivicko eilėraštis datuotas 1945 m. vasario 21 d. – tai geriausio jo bičiulio Mamerto Indriliūno žūties diena. Iš pradžių Krivicko eilės plito tik žodžiu arba nuorašais tarp kovotojų ir jų rėmėjų. Į viešumą Krivicko kūryba, kurią pats poetas prilygino žinutei butelyje, išplaukė beveik po pusės amžiaus, Atgimimo laikais.

Krivicko poezijai būdinga minties įtampa, atsigręžimas į klasikinės vertybes ir formas yra visai 1939-ųjų kartai bendri poetikos bruožai. Tačiau ši poetika realizuojama tragiškoje stalininio teroro situacijoje. Iš absurdo pojūčio, gerai pažįstamo amžiaus vidurio literatūrai, Krivickas vaduojasi ne tik išpažindamas vertybes, bet ir stodamas kovoti už jas. Mirties baimę įveikia garbės ir gėdos jausmai. Eilėraščiuose randame nemažai žiauraus partizaninio karo realių: slapstymasis bunkeriuose, bendražygių netektys („mūsų liko gal iš šimto vienas“), žuvusių partizanų kūnų niekinimas ir sau pasilieckamas paskutinis šovinyš. Kartu ne mažiau ryški istorinė ar net mitinė projekcija: prieš daug stipresnį priešininką stojusių vyrų ir moterų didvyriškumas partizaninį karą susieja su izraelitų kova dėl Pažadėtosios žemės arba viduramžių herojinėje poezijoje apdainuojamomis „kovos ir žygių“ legendomis. Tokiame fone išskylančias Krivicko poezijos subjekto pasižymi rūsčiu monumentalumu. Jis suvokia, kad „laimėjimo viltis“ yra labai menka: su stojišku santūrumu tai bylojantys eilėraščiai („Pralaimėjimas“, „Migla“, „Partizano mirtis“) priskiriami prie geriausiųjų poeto kūrinijų. Krivicko poezijoje esama ir švelnesnių nuotaikų, pavyzdžiui, rafinuotomis aliteracijomis ir vidiniais rimais skambanti „Rudens gitara“: „Ji suokė skundą, kad taip greitai runda / Rudens rimty rymodami šilai. / O skausmas bunda, o skaudžiai sujunda / Ir dunda didūs viesulai...“ Elegiškuose eilėraščiuose kartojasi mirties ir grožio ryšio motyvas. Nebūties „šešėlis“ nepaprastai sustiprina grožio išgyvenimą, ir rudens „mirę lapai“, puošiantys lyrinio herojaus kaktą, ima spindėti „gryniausiu auksu“; lygiai taip ir mirtis įgyja tauraus grožio (Rita Tūtlytė).

Kita vertus, tai neviršta mėgavimusi agonija ir nykimu. Poetas vėl ir vėl vaizduoja taikų gyvenimą, atsinaujinusių šalį, kur kasdienis darbas, kūryba ir kova bus kupini „galybės ir harmonijos“, ir netgi mirtis praras savo tragizmą, „nes būsim savo pareigą atlikę / Ir sau pasiekę ribą pilnaties“. Jau šiandien tokio būvio pradmenis jis junta mylimos moters (kuriai skiriamas sonetų ciklas „Neužmirštuolei, žydinčiai nakty“) „širdy, pilnoj šventos šviesos.“ Svarbią vietą Krivicko poezijoje užima religinė tematika. Šalia intymios meditacinės lyrikos ne viename eilėraštyje kalbama apie Dievo rūstybę ir net žiaurumą („Žiaurusis Dievas“, „Karo dievui“). Lietuvą užklupusių kančių akivaizdoje tradicinis gerojo Dievulio vaizdinys subyra. Tačiau tikėjimas Dievo visagalybe neleidžia poetui manyti, jog patiriama nelaimė yra vien tik šėtoniškų galių darbas. Kad ir kaip paradoksalu atrodytų, Krivickas čia mato dievišką planą, kurį praskleidžia ilgi naratyviniai eilėraščiai „Šėtono monologai“ ir „Jo atsakymo žodis“. Pirmasis eilėraštis pasakoja apie puikybės ir pykčio išprovokuotą šėtono maištą prieš Dievą. Į šias grumtynes nuolatos įsijungia ir žmonės. Tuo tarpu Dievo atsakyme plėtojama mintis, jog blogis – tai ne savarankiška visatos galia, o „nebuvimas tik Manęs Paties / Tik mano mosto kuriančio silpnumas.“ Skirdamas žmonėms „kovos ir bandymų rūsčiųjų dalią“ Dievas nori, kad jie patirtų „manųjų dėsnių baudžiantįjį svorį“ ir taip bręstų ir tobulėtų. Tuomet, „kai jie bus ugnys, vien Manim dega, – metai prieš žūtį rašo Krivickas, – Džiūgaus, gaus triumfu amžių varpas, / Kad baigtas jau didaus kūrimo tarpas, / Kad viską apsiaubė didi Vienybė, / Ribas sutirpdė dieviška Beribė.“ Satyriniai Krivicko eilėraščiai liudija, kad poetas atidžiai sekė tarybinio režimo veiksmus ir propagandą. Supriešindamos ideologines klišes su tikrove, satyros demaskuoja santvarkos prigimtį: „Taip pas mus jau sutvarkyta: / Turim būti vienas kitą. // Jeigu kito tik neskūsi, / Tai tu liaudies priešas būsi. / Jeigu kito tik neėsi / Tai tu pats Vorkutoj dvėsi.“ Krivickas kalba su sarkazmu, bet išlaikydamas santūrų toną, kuris tik sustiprina šurpo ir siaubo jausmą:

„Pasiėkė raudonarmiečiai / Pergalę didžiulę: / Apie dvidešimt lavonų / Štai ant gatvės guli. // Tai banditai, nes, pabūgę / Bado ir kankynės, / Jie nuo Sibiro ir rūsio / Slapstėsi ir gynės.“

27. MARCELIJUS MARTINAITIS (1936-2013)

Marcelijus Martinaitis yra kaimietis, Žemaitis, kilęs iš Raseinių rajono. Gimtasis Paserbenčio kaimas yra jo pasaulio ašis. Poeto kūryba gali būti gretinama su Juditos Vaičiūnaitės poezija, kad labiau išryškėtų jų savitumas ir išskirtinumas: Judita Vaičiūnaitė įsišaknijusi miesto kultūroje, o Marcelijus Martinaitis – agrarinėje. Be to, Marcelijus Martinaitis priklauso tam laikui, kai agrarinės kultūros ištakos buvo griaunamos, naikinamos. Buvo sunaikintas ir gimtasis Marcelijaus

Martinaičio kaimas, namai, už tad poetas jaučiasi esąs žmogus be tikrųjų namų (tėviškės). Jo prisiminimuose vis iškyla gimtinė, namai, į juos ir iš jų vedantis kelias, žemė, vaikystė, tyla. Tai ir yra pagrindiniai jo kūrybos ir jausmų orientyrai. Marcelijaus Martinaičio poezija, anot kritiko Kęstučio Nastopkos, apima viską, ką patiria žmogus savo kelyje, nuo lopšio iki kapo. Poetui nesvetimos mintys ir apie mirtį, išnykimą, bet jos žmogaus nesekina, o atvirkščiai – taurina, grūdina, nes tai yra realybė, kurioje žmogus gyvena.

Marcelijaus Martinaičio poezijos šviesa sklinda iš jautrumo skriaudžiamiems, silpniesiems, juos poetas apgaubia gerumu, užuojauta, tokį jautrumą galima sieti su asmenine poeto patirtimi – jam, kaip mažažemių vaikui, teko anksti susidurti su skaudžia gyvenimo realybe. Pats poetas prisipažįsta jog pasiilgsta ne prabangos, o vargo, nes jis mokė gyventi ir jausti.

Marcelijaus Martinaičio poezijoje labai svarbi kultūra: raštas, knyga, proto šviesa. Jo poetinio pasaulio centras – žemdirbio sodyba, tarsi ribota žemdirbio būtis su kasdieniais darbais, gyvuliais, „bet tose sodybose buvo saugomi ne tik svirno raktai, bet ir kultūros genetinis kodas“ (K. Nastopka)

Marcelijus Martinaitis atnaujino poezijos ryšį su tautosaka, mitologija, praeities poezija, jis nuostabiai supoetino mūsų ankstesnės poezijos vardus (Antaną Vienažindį, Kristijoną Donelaitį, Antaną Strazdą, Praną Vaičaitį).

Poetas yra išleidęs nemažai eilėraščių rinkinių. Ryškiausi „Debesų lieptas“, „Saulės grąža“, „Akių tamsoj, širdies šviesoje“.

Kita Marcelijaus Martinaičio kūrybos šaka – „Kukučio baladės“. Tai populiariausias Marcelijaus Martinaičio kūrinys, o Kukutis – populiariausias personažas XX a. pabaigos poezijoje.

Kukutis yra žemaičių sakmių, melagių pasakų pagrindu sukurtas personažas. Autorius suvokia jį kaip žemaitiškos pasaulėjautos, amžinos „žemdirbio dvasios“ įprasminimą. Kukutis išreiškia archajinį pasaulėvaizdį, kuris dažnai supriešinamas su modernia civilizacija. Eilėraščius apie Kukutį autorius yra pavadinęs baladėmis nors su tradicinėmis baladėmis jos nedaug ką turi bendra. Šiam kūrinii būdingas groteskas, ironija. Dauguma baladžių pašaipiai žvelgia į visuomenės lygį ir atveria egzistencinės žmogaus situacijos paradoksą.

Marcelijus Martinaitis (g.1936 m.) – poetas, eseistas, vertėjas. Atnaujino lietuvių lyriką, derino modernumą ir archajiškumą.

Kaune įgijo techniko specialybę, vėliau Vilniaus universitete baigė lituanistikos studijas. Nuo 1980 m. Vilniaus universitete dėstė tautosaką, literatūrą. Vienas pirmųjų struktūralizmo propaguotojų Lietuvoje. Universitete turėjo literatū būrelį. Nepriklausomybės atkūrimo metu aktyviai dalyvavo politikoje. Dirbo įvairiose redakcijose. Nacionalinės premijos laureatas (1998).

Kūryboje naudodamas folklorą, ankstesnę lietuvių poeziją, Martinaitis apmąsto ryšį su žlungančia agrarine, paprotine kultūra. Jo poetiniame pasaulyje daug įvairių keistų personažų. Žymiausias – folkloro personažas Kukutis. Paradoksalia ir alogiškos šio veikėjo kalbos, kvailiojimai buvo už įtarimo ribų net ir griežtos politinės cenzūros laikais.

Martinaitis – vienas iš nedaugelio, kuriam pavyko atsinaujinti posovietiniu laikotarpiu. Naujausias jo rinkinys *K. B. įtariamasis* (2004) radikaliai skiriasi nuo ankstesnės kūrybos – nelieka žemės metaforų. Šioje kriminalinėje poezijoje veikia keistas personažas. Jis vienišas, kažkuo įtariamasis ir įtarinėjantis, gyvenantis netikrumo ir baimių pilname šiuolaikiniame pasaulyje. Eilėraščiuose parodijuojami oficialūs kanceliariniai raštai, reklaminiai tekstai, meilės laišakai.

Kultūrologinėse esė, straipsniuose bei interviu Martinaitį domina mito ir folkloro, folkloro ir profesionaliosios literatūros santykiai. Poetas rekonstruoja archajinę sąmonę, senąsias dorovines normas, papročius, šventes, o kartu bliviai bei objektyviai vertina šiandieninę kultūros būklę, suvokdamas neišvengiamą jos raidą.

M. Martinaitis iš naujo klausia, ką reiškia mūsų žodžiai, mūsų kalbėjimas. Toks noras suteikti žodžiui tikrą krūvį dažnai lemia jo eilėraščių stilių. Frazė netenka goslumo, išdailinimo, išorinio grožio. Ji nuolat sustabdoma, nutraukiama, pritildoma. (Sigitas Geda)

Restauruotą tautosakos modelį modelį M. Martinaitis suduria su pakertančia jo pagrindus socialine patirtimi. Kukučio konflikto su šiuolaikine civilizacija negalima vertinti vienareikšmiškai. Po tariamu mitinio mąstymo naivumu dažnai slypi brandi išmintis. Bet kartais naivumas eina iš to, kad senasis būdas nebetinka pasikeitusiai tikrovei. Autoriaus santykis su herojumi tai patetiškas, tai ironiškas. (Kęstutis Nastopka).

M.Martinaitis debiutavo lietuvių literatūros padangėje septintajame dešimtmetyje, vadinamuoju „atšilimo“ laikotarpiu. Tai vienas iš produktyviausių lietuvių poezijos laikotarpių. M.Martinaitis buvo vienas iš tų poetų, kuris praturtino lietuvių poeziją savo originaliosiomis „Kukučio baladėmis“, paradoksalia lyrikos kalba, savitu eilėraščių tautosakiškumu.

M.Martinaičio poezija savo turiniu, teigiamomis vertybėmis tęsė neoromantikų, J.Marcinkevičiaus, J.Degutytės, A.Maldonio tradiciją. Tėvynė, žemė, meilė, užuojauta – vertybės, kuriomis matuojamas žmogus. Tačiau iš folkloro atėję baladžių personažai, naivi,

liaudiška, paradoksali lyrinio „aš“ mąstysena, XIX a. kultūros kontekstas, ironija – leido apie brangias vertybes prabilti be dirbtinos patetikos ir sentimentalumo. Naujas kalbėjimas privertė skaitytoją suklusti ir išgirsti.

28. ČESLOVAS MILOŠAS (1911–2004)

Česlovas Milošas (Czesław Miłosz, 1911–2004) – žymus lenkų poetas, intelektualas, Nobelio literatūros premijos laureatas. Vienas iškiliausių XX a. Europos ir Amerikos modernizmo autorių, lyginamas su Tomu Sternu Eliotu (Thomas Stearns Eliot), Ezra Paundu (Ezra Pound). Kartais vadinamas XX a. Dante. Tai didžiausias rašytojas, modernizmo laikais tęsęs Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pasakojimą. Gimė savo senelių, Lietuvos dvarininkų Kunotų namuose – Šetenių dvare prie Nevėžio, netoli Kėdainių. Iš šio tradicinio bajorų dvaro išsinešė stiprų prigimtinės, lokaliai, organiškai Lietuvos kultūros pojūtį – pasaulio, kurio vėliau išryškėjęs sudėtingumas ir priešpriešos tapo viena tvariausių Milošo kūrybos ir mąstymo versmių. Senelių dvaro gyvenime buvo neatskiriama susipynę skirtingi pradai – lenkiškosios Lietuvos bajorijos kalba, unijinis Respublikos patriotizmas, XIX a. sukilimų atmintis, Vilniaus lenkų romantizmo poezijos skaitiniai, lietuviška kaimo aplinka, namuose girdima lietuvių kalba, senos dainos, archajiškų tikėjimų persmelkta katalikybė ir Kėdainių krašto protestantizmo maištingumas, savitas „Lietuvos širdies“ kraštovaizdis. Tapatybė, kurią Milošas paveldėjo iš savo gimtųjų namų, buvo keliasluoksni – atsiverdavo veikiau kaip ilgas pasakojimas apie bajorų giminę, gyvenusią prie Nevėžio mažiausiai nuo XVI a., negu kaip aiški formulė. Lenkiškai kalbėjusi giminė vis dar puoselėjo orių LDK palikuonių savivaizdį: „Mano šeima laikėsi atskirumo kulto – tartum škotiškojo, vališkojo ar bretoniškojo atskirumo. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė buvo „geresnė“, Lenkija buvo „blogesnė“, nes ką ji būtų veikusi be mūsų, be mūsų karalių, poetų ir politikų?“ Savo močiutę Juzefą, Šetenių dvaro šeimininkę, Milošas vadino grynu lietuvišku tipu, o jos giminę Siručius – itin vietine kiltimi. Vis dėlto romane *Isos slėnis* yra vaizduojamas močiutės pyktis, kai jos vaikai pradeda mokytis lietuvis, „chamas“: „ji nesutiko pripažinti, kad iš viso egzistuoja kažokie lietuviai, nors jos pačios nuotrauka galėjo iliustruoti knygą, pasakojančią apie tai, kokie žmonės nuo amžių gyveno Lietuvoje“. Tuo tarpu jos vyras, Milošo senelis Zigmantas Kunotas, garsėjo kaip dvarininkas „litvomanas“, samdęs lietuvių kalbos mokytoją aplinkinių kaimų vaikams ir valstiečių laikytas savu. Milošo motina Veronika dvare taip pat įkūrė mokyklą valstiečių vaikams. Milošas kaip tik iš jos, iš jos giminystės linijos kildins savo lietuvišką tapatybės dalį, knygoje *Tėvynės ieškojimas* rašys apie „motiną, kurios gilus prisirišimas prie Lietuvos mane iki šiol jaudina“. Po Pirmojo pasaulinio karo susikūrus nepriklausomoms valstybėms ir įsiplieskus konfliktui dėl Vilniaus, motina turėjo du pasus – ir Lietuvos, ir Lenkijos, kuriuos kaitaliodavo, kai reikėdavo kirsti aklina demarkacinę liniją tarp Vilniaus ir Kauno. Lietuviškame jos pase įrašyta pavardės forma – Veronika Milošienė, sūnaus vardas taip pat lietuviška forma – Česlovas. Tačiau šeima tarpukariu apsigyveno ne Lietuvoje, o Lenkijos užimtame Vilniuje (ypač dėl tėvo, gana priešiško Lietuvos Respublikai, pažiūrų) ir savo vaikus leido į lenkišką gimnaziją. Žmonėms, paveldėjusiems istorinę Lietuvos bajorų tapatybę, kurioje lenkų kultūros ir

lietuviškojo patriotizmo sluoksniai klojosi vienas ant kito, XX a. pradžioje teko rinktis: arba – arba. Modernusis nacionalizmas ir karinis dviejų valstybių konfliktas reikalavo aiškių tautinio tapatumo apibrėžčių. Vadintis dvikalbiu ar dvitaučiu, kaip Lietuvoje ir Lenkijoje save būtų galėjęs apibūdinti ne vienas bajoriškos kilmės asmuo, neleido nei viena, nei kita pusė. Vėliau Milošas teigė, kad natūraliausiai jaustųsi būdamas Lietuvos lenkų poetu, tačiau istorija tokios galimybės nesuteikė.

Milošui teko pereiti daugybę XX a. vidurio išbandymų, ideologinių pinklių, emigracijos sunkumų, patirti nepritapimą ir vienišumą, kol jo paties sąmonėje išryškėjo paveldėtas tapatybės branduolys. Keistas, senamadiškas ir nedaug kam suprantamas (ypač gyvenant JAV, Ramiojo vandenyno pakrantėje), bet stiprinęs nepriklausomą poeto laikyseną: „Aš pats save laikau Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žmogumi; mielai apibūdinčiau save taip, kaip mano profesorius Sukiennickis, kuris sakosi esąs lenkiškai kalbantis lietuvis“ (*Maištingas Czesłowo Miłoszo autoportretas. Pokalbiai su Aleksandru Fiutu*). Tokia „netaisyklinga“ tapatybė Milošo kūryboje, ypač parašius romaną *Isos slėnis* (1955), buvo tartum pakelta „antruoju laipsniu“ ir tapo originalios vaizduotės, itin turtingos poetinės kalbos, gilių filosofinių idėjų, žmogaus laisvės gynimo atrama. Kitaip tariant, Kunigaikštystę Milošas pakylėjo į universaliųjų vertybių lygmenį. Paradoksalu, bet vaikystės laikas senelių namuose Šetenuose, kuriuos Milošas vadino „žemės rojumi“, buvo gana trumpas – reikšmingiausiai laikytini 1918–1921 m. iki mokslų Vilniaus Žygimanto Augusto berniukų gimnazijoje pradžios ir kelerios vėlesnės vasaros atostogos. Milošo tėvas Aleksandras buvo inžinierius, Rygos politechnikumo absolventas, dirbo tolimose Rusijos imperijos gubernijose, kur tiesė kelius ir geležinkelius. Tad dvimetis Česlovas su motina išvažiavo paskui tėvą į tolimus Rusijos rytus; ten šeimą sulaukė ir prasidėjęs Pirmasis pasaulinis karas, Rusijos revoliucija. Penkeri ankstyvosios vaikystės metai, praleisti Rusijoje, suformavo, anot poeto, ankstyvus jo rusų kalbos įgūdžius, kurių prireikė ir Vilniuje, šeimai apsigyvenus Pakalnės gatvėje, kur Česlovas žaidė su rusakalbių Vilniaus žydų vaikais. Bet taip pat revoliucijos metai Rusijoje įsismelkė pasaulio griūtis, katastrofos pojūčiu, kuris vėliau nuolat lydėjo Milošo istorijos apmąstymus.

Vėliau rusų kalba poetui praverė, anot jo, „sociopolitiniams tikslams“ – domintis komunizmo ideologijos kilme ir sovietinio totalitarizmo poveikiu žmogaus sąmonei (knyga *Pavergtas protas* (1953) tapo pasaulio sovietologijos klasika), taip pat gilinantis į rusų religinę bei egzistencinę filosofiją, kurią Milošas regėjo kaip visos Europos dvasinės dramos epicentrą. Neatsitiktinai emigracijoje tapęs JAV Berklio universiteto profesoriumi, greta lenkų literatūros kurso skaitė kursą apie Fiodorą Dostojevskį – rašytoją, kuris, anot Milošo, ėmėsi spręsti „nepaprastai sudėtingą filosofinę lygtį, apmąstytą taip, kad neliktų jokios išėities, neliktų jokių palengvinimų“ (*Ulro žemė*). Pirminės vaikystės patirtys buvo išaugintos iki labai didelės mąstymo erdvės. Vaikystėje svajojęs tapti gamtininku (gamtiška, kūniška, erotiška vaizduotė ryški visoje jo kūryboje), 1929 m., baigęs gimnaziją, Milošas įstojo į Vilniaus Stepono Batoro universitetą studijuoti teisės. Įsitraukė į universitete veikusią jaunų literatų bendriją „Originaliosios kūrybos sekcija“, taip pat į Akademinį klajūnų klubą – demokratišką studentų sambūrį, kuris snobiškoms nacionalistinėms studentų korporacijoms priešino laisvūnišką „valkatavimo“ – vagabundiškų kelionių po Vilniją, Lenkiją ir Europą – praktiką. Šios draugijos savitai tęsė Vilniaus universiteto studentiško gyvenimo tradiciją – XIX a. pradžios filomatų, filaretų, šbravcų, spindulingųjų veiklą. Ir senojo universiteto atmosfera, ir jaunimo maištingumas, ir

aštrios diskusijos dėl pasaulėžiūros bei modernios kūrybos tartum savaime jungė Milošo kartą į ilgą miesto kartų grandinę – iki pat Adomo Mickevičiaus. Dvidešimtmetis Milošas kartu su bičiuliais – populiariu jaunu poetu Teodoru Buinickiu (Teodor Bujnicki), Ježiu Zagurskiu (Jerzy Zagórski), Stefanu Jendrichovskiu (Stefan Jędrychowski), Henriku Dembinskiu (Henryk Dembiński) ir kitais netrukus susibūrė į atskirą „Intelektualų klubą“, kurio susitikimai dažniausiai vykdavo Rudnickio kavinėje priešais Vilniaus arkikatedrą (tai buvo žymiausia Vilniaus literatūrinė kavinė, kuri sovietmečiu vadinosi „Literatų svetaine“; dab. Gedimino pr. 1). Ten diskutuodavo šiuolaikinės lenkų literatūros, jos perspektyvų, avangardinės poetikos klausimais. Jaunuosius intelektualus siejo maišto prieš veidmainiškas tarpukario visuomenės vertybes nuotaika, jautrumas socialinei neteisybei prasidėjus 1930-ųjų pasaulio ekonomikos krizei, noras priešintis Vilnijos, atsilikusios nuo modernaus progreso, provincialumui, alergija nacionalizmui, pagaliau pačioje miesto atmosferoje tvyrojusi artėjančios istorinės pervartos, katastrofos nuojauta. Visa tai kristalizavosi į kairiąsias pažiūras, marksizmą, avangardo literatūrą, netgi galios kultą. Vėliau, kritiškai svarstydamas tokius jaunystės pasirinkimus, Milošas išvelgė gilesnę tendenciją, kuria būtų galima paaiškinti ir tarpukario Lietuvos rašytojų kairėjimą, tuo pat metu Kaune gimusios grupės „Trečias frontas“ paskatas. 1931 m. pasirodė Vilniaus laikraščio *Slowo* (*Žodis*) priedas *Żagary* (nuo lietuviško žodžio „žagarai“), leistas jaunų avangardistų ir tapęs naujos literatūrinės grupės centru. Milošas buvo vienas aktyviausių šio sambūrio dalyvių, rašė leidiniui avangardinius tekstus (raiškūs jau patys tekstų pavadinimai, pvz.: „Sultinys iš vinių“, „Eilėraščiai apsėstiesiems“, „Blusų teatras“). Grupė labai svarbi lenkų avangardinės poezijos raidoje, o atskiri jos dalyviai – pokario politinėje istorijoje. Jos veikėjų keliai vedė nuo Tauro ir Bokšto gatvių bendrabučių bei diskusijų prie pigios sriubos studentų valgykloje iki Nobelio premijos (Milošo atveju) arba ministrų fotelių socialistinės Lenkijos vyriausybėje. Skiriamasis „Žagarų“ bruožas – katastrofizmas, kūryba, savo poetine raiška artima ekspresionizmui ir siurrealizmui, nenukirtusi ryšių ir su Romantizmu (ypač Mickevičiumi), pabrėžianti pamatinių Europos vertybių krizės jausmą, egzistencinį nerimą dėl aklo techninio progreso ir totalitarizmo padarinių, krikščionybės merdėjimo pojūtį – artėja Paskutinysis Teismas, bet be išganymo. Eilėraštis yra įtemptai ieškančios išeičių, karščiuojančios sąmonės vizija. Tai gana filosofiškas avangardas, kuris siekė sujungti du moderniosios pasaulėžiūros sparnus – neokatalikiškąjį ir marksistinį; vėliau šitie abu sparnai išsiskyrė, bet jų jungtis rodė stiprų grupės intelektinį užtaisą (Milošas ir vėliau tapatinsis tik su intelektualiai stipria lenkų literatūra, pabrėš intelekto gyvybės, filosofijos reikšmę poezijai). „Žagarų“ sambūris išsiskyrė ir savo kultūrinio liberalumo, LDK tolerancijos pabrėžimu, dėmesiu skirtingoms Vilniaus krašto tradicijoms – žydų, baltarusių, lietuvių naujausiai literatūrai, traktavo jas ne tik kaip regioninės egzotikos reiškinį, bet ir kaip kultūrinio dialogo partneres. 1934 m. išleistas lietuvių kultūros tematikai skirtas *Żagary* numeris (jame publikuota ištrauka iš Kristijono Donelaičio *Metų* ir modernistų, pvz., Kazio Borutos, vertimai). Tais pačiais metais grupė skilo – dalis jos narių nuėjo marksizmo ir bendradarbiavimo su pagrindine komunistų partija keliu, kita dalis nuo to kelio vis labiau atsiribojo. Tarp pastarųjų buvo ir Milošas. 1933 m. Vilniuje išėjo pirmoji Milošo poezijos knyga *Poema apie sustingusį laiką* (*Poemat o czasie zastygłym*). Tačiau savarankiško poetinio balso debiutu, jau nebesekančiu kairiojo avangardo programa, Milošas laikė 1936 m. rinkinį *Trys žiemos* (*Trzy zimy*). Milošo tekstuose ima jungtis labai sodri tikrovės, žemės, daiktų, kūno, eroso patirtis ir filosofinės išvalgos, kurios apnuogina žmogaus vidinį skausmą, istorijos grėsmę, blogio ir gėrio pradų

įtampą. Eilėraštis kuriamas tartum esminis pokalbis, prieštaraujančių vienas kitam balsų dialogas, polifonija. Išėjus šiai knygai, Milošas buvo pastebėtas kaip vienas iškiliausių jaunosios lenkų poezijos kūrėjų katastrofistų. Poeto brandai nemažai davė Paryžiuje praleisti 1934 m. Dar 1931 m. nutrūktgalviškos Klajūnų klubo iškylos kanojomis po Europą metu pasiekęs Paryžių (Milošo kanoją apvertė sukuriai ties Reino slenksčiais, o putotoje srovėje nuskendo kuprinė su visais pinigais ir dokumentais), studentas iš Vilniaus susipažino su savo giminaičiu poetu mistiku, Lietuvos Respublikos diplomatu Oskaru Milašiumi. Tolesnis jų bendravimas atvėrė pradedančiam poetui kitus intelektualinius ir kūrybinius horizontus negu Vilniaus avangardo aplinka, padėjo suvokti literatūrinės mados sąlygiškumą, Europos literatūros tradicijas, poezijos ne tik kaip kalbinio žaidimo, bet kaip esmingos civilizacijos jėgos vaidmenį. Vaidmenį, kurį poetas, gavęs Nobelio premiją ir pakviestas į Harvardo universitetą skaityti paskaitų apie poeziją, įvardijo kaip „aistringą tikrovės ieškojimą“, dalyvavimą visos žmonijos sąmonės kaitoje. Grįžęs iš studijų Paryžiuje, iki 1936 m. pabaigos Milošas dirbo Vilniaus radijuje, rengė kultūros laidas, kol vaivados nurodymu buvo išmestas iš darbo už tai, kad skyrė per daug dėmesio tautinėms mažumoms – baltarusiams, lietuviams, žydams. Išvykimą gyventi į Varšuvą lydėjo vidinės emigracijos pojūtis, o gal ir gimtųjų šaknų nukirtimo per būsimas katastrofas nuojauta. Tai ryšku eilėraštyje „Mano tėvynėje“ – dar 1937 m. parašytame atsisveikinime su Lietuvos erdve (jame kalbama apie Alnų ežerą netoli Seinų, Lietuvos ir Lenkijos pasienyje, kur buvo Milošo giminei priklausęs Krasnagrūdės dvaras, atstatytas 2011). Paradoksalu, bet Milošo kūrybos autentiškumą galutinai išryškino tragiški Antrojo pasaulinio karo įvykiai. Nacistinei Vokietijai 1939 m. rugsėjį užpuolus Lenkiją, poetas jau dvejus metus dirbo Varšuvos radijuje. Su radijo žurnalistų grupe Milošas pakliuvo į artėjančio fronto suirutę, atsidūrė tarp pabėgėlių Rumunijoje. 1940 m. pradžioje keliems mėnesiams grįžo į Lietuvos atgautą Vilnių, tikėdamasis čia rasti prieglobstį. Tapo *Naujosios Romuvos* žurnalo bendradarbiu. Tačiau Lietuvą okupavus Sovietų Sąjungai, 1940 m. vasarą, rizikuodamas gyvybe, naktį brisdamas per raistus, prie Kalvarijos perėjo sieną į nacių okupuotą Lenkiją, pasiekė Varšuvą. Karo metais dirbo Varšuvos universiteto bibliotekoje nešiku (nacių valdžia nurodė perrūšiuoti bibliotekos knygas), savarankiškai išmoko anglų kalbą, ėmė versti anglų poeziją. Dalyvavo pagrindiniame lenkų kultūriniame gyvenime – pagrindinis 1940 m. Milošo eilėraščių rinkinys, pasirašytas prosenelio pavarde *Jan Syruć* (Jonas Sirutis), buvo pirmoji konspiraciniu būdu Varšuvoje išleista grožinės literatūros knyga. Tuo metu Milošas parašė keletą žymiausių savo kūrinių, įėjusių į pasaulinės poezijos aukso fondą, pavyzdžiui, eilėraštį „Campo di Fiori“, kuriame prabylama apie visuomenės abejingumą holokaustui kaip apie sąžinės pralaimėjimą. Kalbama apie nerūpestingą linksminimąsi karuselėje, pastatytoje prie pat Varšuvos geto sienos, už kurios 1943 m. pavasarį vyko didvyriškas žydų sukilimas, žiauriai numalšintas nacių – visas getas buvo sudegintas. Eilėraštis tiesiogiai reagavo į tikrovės įvykį, tačiau jame Milošas tiksliai atskleidė ir tai, kas iškilo jau po karo bei yra aktualu iki šiol, – kolektyvinės kaltės ir atsakomybės problemą. Sukrečianti holokausto realybė pamatoma iš universalios perspektyvos – kaip Romos gyventojų abejingumo, ant laužo sudeginus astronomą Džordaną Bruną (Giordano Bruno), pasikartojimas. Karo metų Milošo eilėraščiuose pasiekiami tai, ką modernizmo poezija, atrodo, buvo galutinai atmetusi, – poetinio žodžio ir tikrovės ryšys. 1945 m. rinkinys *Išgelbėjimas (Ocalenie)* žymėjo naują poeto kūrybos ir biografijos etapą, jis vertinamas kaip lūžis lenkų literatūroje. Šioje knygoje išryškėjo eilėraščio kaip „talpesnės

formos“ ieškojimas, būdingas visai Milošo kūrybai: eilėraščio tūris plečiamas taip, kad apimtų tikrovės ir žmogaus būklės, istorijos ir mąstysenos sudėtingumą, o kartu laikomasi aiškumo, tikslios formos, tvirto kalbos ritmo. Katastrofiška patirtis ne žlugdo kalbą, bet jai paklūsta. Poezijoje nebelieka nevilties ir žodžio beprasmybės pojūčio, ji sugražinama prie pagrindų, prie paprastumo, kuris savyje sutelkia įvairumą ir daugį – tarsi aguonos galva ar bijūno žiedas. Tai metaforos iš beviltiškiausiu karo laiku 1943 m. Milošo sukurtu įspūdingo ciklo „Pasaulis. Naivioji poema“. Čia naiviu vaiko balsu pasakojama apie tokį darnų pasaulį, koks jis turėtų būti, – namai, sodas, tėvas ir motina, vaikiškos knygos, giria ir dangus, – bet iš tiesų liudijamos metafizinės tiesos, didžioji krikščioniškoji triada – tikėjimas, viltis ir meilė. Neva vaikiškomis eilėmis perteikiamas užslėptas teologinis traktatas (tas pats apibūdinimas tinka ir *Isos slėniui*). Ši poema kritikų vėliau įvertinta kaip Mickevičiaus kūrybos atitikmuo XX a. lenkų literatūroje.

Pasibaigus karui, dar 1945 m. pabaigoje Milošas tapo Lenkijos Liaudies Respublikos diplomatu, kaip kultūros atašė išvyko į Jungtines Amerikos Valstijas. Dirbdamas Vašingtone, siekė kiek įmanoma laikytis politinio neutralumo, veikti lenkų kultūros labui ir plėsti akiratį. Galutinai perpratęs sovietinio totalitarizmo ideologijos grėsmę, prievarta grįsto valstybinio mechanizmo pražūtingumą, sąžiningos kūrybos neįmanomybę, nusprendė tapti politiniu emigrantu, nors nukirsti ryšius su pavergta tėvyne ir su lenkų kalbos auditorija Milošui buvo labai sunku. Tačiau 1951 m., kai į Varšuvą iškviestą Milošą valdžia pažadais ir grasinimais pabandė priversti kolaboruoti, rizikuodamas savo gyvybe ir artimųjų gerove, jis pasiprašė politinio prieglobsčio Prancūzijoje. Buvo priglaustas Paryžiuje nedidelės lenkų intelektualų bendrijos, susibūrusios apie demokratišką ir kritišką žurnalą *Kultura*, kurį redagavo Ježis Giedroicas (Jerzy Giedroyc; galima rašyti ir Jurgis Giedraitis), iš garsios Lietuvos kunigaikščių ir vyskupų Giedraičių giminės kilęs intelektualas ir politikas, laikęs save tikru LDK palikuoniu. Tačiau Paryžiaus *Kultura* tebuvo maža bendraminčių sala. Izoliuotas nuo kairuoliškos prancūzų literatūros aplinkos kaip sovietijos kritikas, uždraustas socialistinėje Lenkijoje kaip „liaudies išdavikas“, lenkų emigracijos laikomas apsimetėliu ir įtariamais šnipinėjimu, atskirtas nuo Amerikoje likusios žmonos Janinos ir dviejų mažamečių sūnų (JAV buvusiam sovietiniam diplomatui atsisakė suteikti vizą), puolamas ir kairiųjų, ir dešiniųjų, Milošas išgyveno vieną sudėtingiausių savo biografijos tarpsnių. Kaip tik tuo metu parašė atvirą intelektualinę studiją apie savo ir artimų bičiulių išgyventą sovietinės ideologijos poveikį, apie kolaboravimo šaknis – esė *Pavergtas protas* (Paryžius, 1953), pirmąkart pelniusią jam tarptautinį pripažinimą (daugelyje pasaulio šalių Milošas ilgą laiką buvo žinomas visų pirma kaip šios esė autorius).

Sudėtingos gyvenimo patirtys, iš visų pusių puolamo emigranto vienišumas, išskirtos šeimos drama poetą įstūmė į kūrybinę aklavietę – tuo metu net manė, kad poezijos rašyti nebepajėgs. Vaduodamasis iš psichologinės krizės, kurį laiką gyveno Alpėse pas rašytoją Stanislavą Vincenzą (Stanisław Vincenz), kilusį iš Ukrainos, kuris tarsi turėjo dvasinio gydytojo galių. Savo namelyje Alpių priekalnėse jis Milošą bandė gydyti pasivaikščiojimais, gamtos, medžių stebėjimu, kaimo gyvulių lytėjimu (patarė Milošui dažniau įsižiūrėti arkliams į akis), grybų rinkimu, nes tam „žemaičių kaimo palikuoniui“ po visų jo išgyvenimų paryžiuose, varšuvose ir vašingtonuose reikėję būtent tokios „vilties terapijos“. Pirmasis kūrybinio atgimimo sugrįžtant prie žemės tekstas – eilėraštis „Mittelbergheim“. Viduramžiškame Alpių miestelyje, tarp senų vynuogynų, kur amžinu ratu tebesisuka ūkio darbai, grįžta vienybė su dosnia žeme ir dvasios galia – žemė pasirodo kaip delnas, žmogus – kaip jos pamažu brandinamas vaisius. Eilėraštis atrodo esąs apie naują sandorą su dievybe, lydėjusia nuo

vaikystės, bet galbūt pamiršta, pasitraukusia, ta, kurios buvimu abejota. Šis tekstas Milošo kūryboje yra tarytum prologas romanui *Isos slėnis*, taip pat pradėtam rašyti „terapiniais tikslais“ sugrįžtant prie vaikystės, praleistos Lietuvoje, prie pirminių, sužeistą sąmonę gydančių patirčių.

Romanas, publikuotas 1955 m., gali būti perskaitytas kaip autobiografinis pasakojimas apie dingusį mažo dvarelio pasaulį Nevėžio slėnyje, tačiau drauge yra filosofinis gėrio ir blogio jėgų, veikiančių žmogaus prigimtyje, apmąstymas, bandymas suprasti, kodėl užsimezga žmogaus likimo drama, kokios šiaurinės ar anapustinės jėgos ją lemia. Daug realistinės, folklorinės medžiagos, kuri rekonstruojama iš atminties (lietuviški valstiečių papročiai, archajiški tikėjimai, dainos, dvaro gyvensena, pokalbiai, ūkio darbai, medžioklės). Tačiau tame tirštame, gyvame fone vyksta lemtingos individų dramos (tragiška Magdalenos meilė, Baltazaro pamišimas, Domciaus bedievystė). Upės vardas Isa – Nevėžio poetinis atitikmuo, kurio Milošas ilgai ieškojo romano pavadinimui: užrašinėjo, mintyse vardijo Lietuvos upes, gimtojo Kėdainių krašto, Žemaitijos, Prūsijos, Šveicarijos ir Prancūzijos vietovardžius. Taigi Isa – tartum bendrinis upėvardis, o jos slėnyje ižiūrima tai, kas ne tik lokalu, bet galbūt bendra visos Europos arealui, jame dar užsilikusioms senosioms žmogaus ir gamtos oikumenoms (graikiškai *oikumenē* – gyvenamasis pasaulis).

Įdomu tai, kad romano pradžia rankraštyje buvo kitokia, ji vėliau autoriaus išbraukta. Pagal pirminį sumanymą pagrindinis veikėjas Tomas buvo lietuvis (jam Milošas rankraštyje suteikė Valionio pavardę), turtingų lietuvių valstiečių vaikas, gimęs Ginių kaime ant Isos kranto, pasirinkęs kunigo, vėliau vyskupo kelią. Tad romanas prasidėjo nuo likimo siužeto, būdingo lietuvių kultūros asmenybėms ir stambiajai prozai, primenančio Antaną Baranauską, Maironį, Vaižgantą, Vinco Mykolaičio-Putino romaną *Altorių šešėly*. Tačiau trečiajame skyriuje Tomo namai vaizduojami jau kaip Ginių dvaras: ilga liepų alėja, žemas baltas namas, apaugęs laukinėmis vynuogėmis, tamsūs protėvių portretai valgomajame, braškantis salono parketas, paslaptinga kamarėlė, pilna cinamono, kavos ir gvazdikėlių kvapų, kurioje galima rasti net malūnėlį migdolams malti. Atrodo, kad iškilus vaikystės namų vaizdui autorius pajuto, jog eidamas kitu keliu negalėtų savojo pasaulio papasakoti iki galo autentiškai. Valstiečių namuose nebūtų daiktų, su kuriais susijusios pirminės rašytojo patirtys, jie būtų kitokie. Tad romanas natūraliai virto pasakojimu, primenančiu Mickevičiaus *Poną Tadą*, – dvaro pasaulis vaizduojamas kaip mikrokosmas, paniręs Lietuvos gamtoje, o žmonės yra apsupti ir veikiami jos mįslingų galių.

Reikšminga, kad tuo metu gyvendamas Paryžiuje, bendraudamas su žymiais lenkų ir prancūzų intelektualais (tarp jų – su Alberu Kamiu) Milošas užmezgė ryšius ir su lietuvių išeivija. Pirmiausia per savo Vilniaus laikų bičiulį, poetą, antologijos *Žemė* dalyvį Juozą Kėkštą, kuris dar tarpukariu buvo Milošo eilių vertėjas. Po karo atsidūręs Argentinoje, Kėkštas dirbo kelių tiesėju pampose, vėl ėmėsi versti Milošo poeziją į lietuvių kalbą. Milošo kūryba ypač traukė žemininkų kartos poetų dėmesį (galima pastebėti nemažai artimų jų bruožų), buvo publikuojama *Literatūros lankų* žurnale. 1955 m. Buenos Airėse pasirodė lietuviška Milošo kūrybos rinktinė *Epochos sąmoningumo poezija*, versta Kėkšto, su autoriaus įvadu, Kėkšto ir Alfonso Nykos-Niliūno palydimaisiais žodžiais. Tai buvo apskritai pirmoji pasaulyje išleista Milošo poezijos vertimų knyga dar iki jo, kaip poeto, tarptautinio pripažinimo. Įvade Milošas aiškiai pabrėžia Lietuvos gamtovaizdžio svarbą savo poetinei vaizduotei: „Mano vaizduotė suformavo lietuviškas panevėžio kaimas ir Vilniaus apylinkių miškai ir vandenys. Trakai, Žalieji Ežerai, Jašiūnai – man magiški vardai. Mano santykis su Mickevičiumi buvo ir tebėra labai gyvas. Jame man visiškai nėra ‚lietuviškos egzotikos‘,

viskas sava“. Pirmą kartą lietuvių skaitytojams poetas imasi aiškinti savo sudėtingą kilnę iš senosios Kunigaikštystės, moderniuoju laikų tarsi neatitinkančią tapatybę: dabartinė epocha stumianti žmones į didelį maskaradą, kai gėdinamasi arba bijoma prisipažinti, kuo esama. Iškelia Oskarą Milašį kaip svarbų autoritetą, perspėja dėl perdėto Vakarų kulto, pabrėžia būtinybę reflektuoti visos Vidurio ir Rytų Europos likimą, sąmoningumą savo išėivystei. Išsako esminę nuostatą: šiais laikais poezija turėtų būti ne politinis įrankis ir ne „grynasis menas“, bet epochos sąmoningumo išraiška. Ir siunčia svarbią žinių lietuvių auditorijai: „šios knygos eilėraščiai nėra išversti į ‚svetimą‘ kalbą. Juk aš šią kalbą girdėjau aplink save vaikystėje. Juozas Kėkštas gražina mūsų bendrajai tėvynei tai, kas didele dalimi yra jos nuosavybė“.

1960 m. Milošas buvo pakviestas dėstyti į Kalifornijos universitetą Berklyje, po metų apsisprendė su šeima pasilikti Amerikoje. Čia prasidėjo naujas kūrybos etapas – vienas po kito išėjo poezijos rinkiniai *Karalius Popielis ir kiti eilėraščiai* (1962), *Užburtasis Gučio* (1965), *Miestas be vardo* (1969), *Kur saulė teka ir kur leidžiasi* (1974) – viena didžiausių poeto kūrybos viršūnių. Intensyviai rašė esė knygas (pvz., rinkiniai *Regėjimai ties San Francisco įlanka*, *Ulro žemė*, *Mokslų sodas*, *Pradedant nuo manųjų gatvių*). Reikšmingiausia iš jų – *Ulro žemė* (1977), savita intelektualinė poeto autobiografija, atskleidžianti pasaulėžiūros horizontus, susijusius su religijos ir civilizacijos lūžiais, prasidėjusiais prieš kelis šimtmečius ir nulėmusiais modernios epochos veidą. Tai pirmiausia mokslinio ir religinio pasaulėvaizdžio atsiskyrimas, moderniuoju ideologijų ir technologijų grėsmė užvaldyti asmens sąmonę. Ieškodamas išeičių, Milošas atskleidžia tai, ką yra pavadinęs „slapta srove“ savo tekstuose – domėjimąsi kertiniais religiniais klausimais, mistine tradicija, krikščionybės atmetomis gnostikų ir manichėjų idėjomis, pagal kurias šis pasaulis – blogio sfera, tačiau jame „žmogus privalo išganyti visa, kas gyva“. Šiuo laikotarpiu gimsta ir dvi lietuviškos tematikos poemos, vienos svarbiausių tarp didžiųjų Milošo kūrinų, – „Miestas be vardo“ (1964–1965) apie dingusį Vilnių bei „Kur saulė teka ir kur leidžiasi“ (1974).

Dėstydamas Berklyje, Milošas susipažino su žymiąja archeologe, vilniete Marija Gimbutiene, 1963 m. tapusia to paties Kalifornijos universiteto profesore Los Andžele. Bendraudamas su ja, poetas ypač domėjosi lietuvių mitologija, archajiškąja kultūra. Atsinaujino jo ryšiai su JAV lietuvių išėivija, ypač su jos liberaliu kultūriniu sparnu – 1964 ir 1978 m. dalyvavo „Santaros-Šviesos“ suvažiavimuose, tapo šios organizacijos garbės nariu, bendravo su rašytojais Mariumi Katiliškiu, Liūne Sutema, Algimantu Mackumi, Nyka-Niliūnu, Algirdu Landsbergiu. Pastarojo rūpesčiu 1975 m. buvo parengtas ir išsiųstas Milošo teikimas Nobelio premijai, taigi tuo rūpinosi ir lenkų išėivija (Paryžiaus žurnalo *Kultura* aplinka), ir lietuviai. Plati ir daug tekstų pagimdžiusi istorija – Milošo intelektualinis bendravimas su poetu Tomu Venclova, emigravusiu į JAV 1977-aisiais. Jų pokalbiai apie Vilnių virto eseistiniu dialogu „Vilnius kaip dvasinio gyvenimo forma“, pirmuoju lietuvių ir lenko diskusijos apie šį miestą, atviros ir palankios abiem pusėms, pavyzdžiu. Čia Milošas išreiškė principinę politinę nuostatą: „jeigu kas linki tam miestui gero, turi norėti, kad tai būtų sostinė – o tai automatiškai panaikina bet kokias lenkiškas pretenzijas į ‚lenkišką Vilnių‘“. Tokia nuostata, įtvirtinta Milošo ir kitų jo bičiulių, ypač Giedroico, po 1990-ųjų tapo kertiniu Lietuvos ir Lenkijos santykių pagrindu ir tuomet, atkuriant abi valstybes, padėjo išvengti jų politinio konflikto atsinaujinimo.

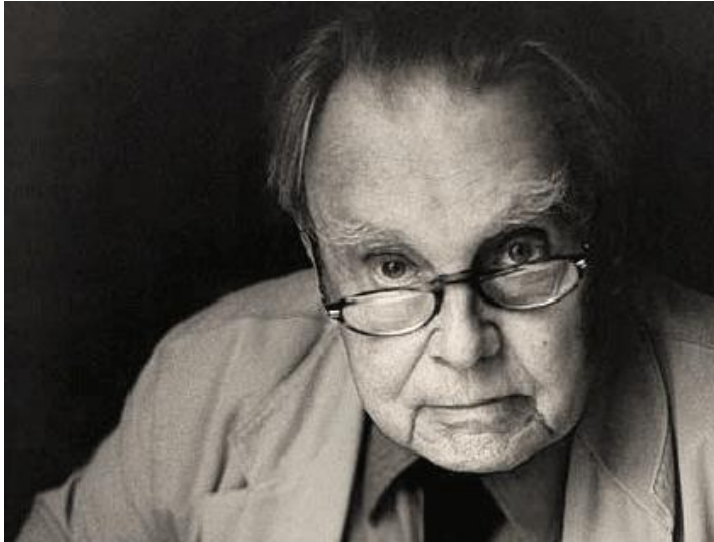
Amerikoje Milošas nuosekliai ėmėsi vertimų, veikė kaip literatūros ir kultūros tarpininkas – su pagalbininkais ir bendradarbiais vertė lenkų poeziją į anglų kalbą, o anglų poeziją – į

lenkų. Jau šešiasdešimtmetis, išmokęs hebrajų ir senąją graikų kalbas, poetas ėmėsi didžiulio darbo – iš naujo originaliai išversti Bibliją į lenkų kalbą (1979 m. išversta *Psalmių knyga*, 1980-aisiais – *Jobo knyga*, *Penkių ritinių knygos*, 1982; *Evangelija pagal Morkų*, *Apokalipsė*, 1984; *Išminties knyga*, 1989).

Nobelio kalboje, kurią pasakė 1980-aisiais atsiimdamas premiją Švedijos mokslų akademijoje, Milošas kalbėjo apie nelengvą poeto ištikimybę tikrovės ieškojimo principui, kuris tolygus tiesos ieškojimui dramatiškuose XX a. istorijos išbandymuose. Ištare „laiminimo žodžius“ savo gimtajam kraštui už jame gautas likimo dovanas. Emigravęs į Vakarų, Lenkijoje Milošas buvo uždraustas, jo knygos buvo neprieinamos net bibliotekose. Poetui gavus Nobelio premiją, jis pripažintas ir tėvynėje – po trisdešimties metų pertraukos Lenkijoje vėl pradamos skelbti jo knygos, išleistas *Maištingas Czesława Miłoszo autoportretas*, kur publikuoti neoficialiai įrašyti pokalbiai su kritiku Aleksandru Fiutu, o 1981-aisiais poetas atvyko į savo šalį, remdamas prasidėjusį demokratinį „Solidarumo“ judėjimą. 1981–1982 m. buvo pakviestas skaityti paskaitų apie poeziją Harvardo universitete, jas išleido atskiru rinkiniu *Poezijos liudijimas*. 1993-aisiais Milošas su antrąja žmona Kerol (Carol) apsigyveno Krokuvoje. Jam buvo suteiktas žymiausių JAV ir Lenkijos universitetų garbės daktaro vardas, aukščiausi Lenkijos ir Lietuvos valstybiniai apdovanojimai. Iki pat savo ilgo gyvenimo pabaigos intensyviai rašė ir publikavo poeziją bei esė, už tai pelnė prestižines literatūros premijas (2001 m. netgi atsisakė būti antrąkart nominuotas didžiausiai lenkų literatūrinei Nikės premijai, kad nenustelbtų kitų rašytojų). Svarbiausios iš jo vėlyvųjų knygų – poezijos rinkiniai *Neaprepiama žemė* (1988), *Kronikos* (1988), *Ant upės kranto* (1994), *Tai* (2000), *Kita erdvė* (2002), *Orfėjas ir Euridikė* (2003); esė *Pakelės šūnytis* (1997), *Milošo abėcėlė* (1997), *Kita abėcėlė* (1998). Ir šio laikotarpio kūryboje ryškios nenuilstamos „talpesnės formos“ paieškos, siekis tekste suderinti išraiškos paprastumą, kalbos konkretumą, ištikimybę „penkių pojūčių tiesai“ ir filosofinės, teologinės minties gelmę, gyvenime skaudžiais išbandymais įgytos išminties skaidrumą. Vėl iškyla savojo pašaukimo kaip tarpininkavimo atminčiai pojūtis, ištikimybė gyvenime pažinotiems žmonėms, dingusiai tikrovei. Ir nuolatinė nuostaba dėl paprastų dalykų, gamtos ir meno, niekada neišnykstantis tikrovės erosas.

Milošas labai atidžiai sekė Lietuvoje prasidėjusį Sąjūdį, Nepriklausomybės paskelbimą ir laisvos visuomenės kūrimosi procesus. Iš karto po žinių apie Sausio 13-osios įvykius Vilniuje jis inicijavo viešą trijų poetų – savo paties, Josifo Brodskio ir Tomo Venclovos – pareiškimą pasaulio bendruomenei, pavadintą „Poetai už Lietuvą“ ir paskelbtą dienraštyje *The New York Times* 1991 m. sausio 15 d.: „Mes esame trys poetai, draugai, atstovaujantys trims kalboms: lietuvių, rusų ir lenkų. Kreipiamės į pasaulio bendruomenę – mūsų kolegas rašytojus ir visus sąžiningus žmones – prašydami protesto balsu pasmerkti nežmonišką Sovietų išpuolį, įvykdytą prieš Lietuvos žmones. Pastarųjų dienų įvykiai mums karčiai primena pačius sunkiausius Sovietų valstybės nusikaltimus“. Matyt, kaip tik tuo metu Milošas atliko simbolinį veiksma – išvertė į lenkų kalbą Lietuvos himną, Vinco Kudirkos „Tautišką giesmę“.

1992 m. gegužę poetas pirmąkart po penkiasdešimt dvejų metų apsilankė Lietuvoje – jaunystės mieste Vilniuje, Kaune ir gimtinėje Šetenuose. Tais metais tapo pirmuoju Lietuvos Respublikos garbės piliečiu ir Kauno Vytauto Didžiojo universiteto garbės daktaru. Išlipęs iš lėktuvo Vilniaus oro uoste, Milošas lietuviškai ištare: „Aš esu laimingas“, ir, kaip atsimena jį tuomet pasitikęs švietimo ministras Darius Kuolys, ėmė atmintinai deklamuoti Kristijoną

Donelaitį. Milošo kelionę į gimtąjį kraštą lydėjo esė knygos *Tėvynės ieškojimas* (1992) publikacija. Ši knyga tapo svarbiu impulsu permąstyti lietuvių kultūros istoriją, atsiverti jos prieštaravimams, patraukliam sudėtingumui, atnaujinti lietuvių pasakojimą apie pačius save ir kitas Lietuvos tautas. Milošas šioje esė veikia kaip tarpininkas, kuriantis „jungiamąjį audinį“ tarp istorijoje išsiskyrusių buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės paveldėtojų; ir

išties jo knyga atgimusioje Lietuvoje paskatino atsigręžimą į LDK kultūrą. *Tėvynės ieškojimas* pačiam autoriui buvo savita jo sąmonės „kelionė į namus“, o toje kelionėje išliko ir svarbiausi jo biografijos lėmėjai, dvasios antrininkai bei LDK aristokratinė vertybių įkūnytojai – Adomas Mickevičius ir Oskaras Milašius, kurių palikuonimi Milošas save laikė. Esė atskleidžia universalų lietuviybės lygmenį, susieja lokalius, tariamai „provincialesnius“ Lietuvos istorijos reiškinius su didžiosiomis žmonijos tikėjimo, proto ir širdies dilemomis. Taip ugdomas platesnis, universalesnis, oresnis dabartinių Lietuvos piliečių sąmoningumas. Sugrįžimas į gimtuosius Šetenius, neabejotina, buvo giliausių Milošo išgyvenimų dalis, ir jis užsiminė, kad grįžta susitikti su laiko klodais savo sąmonėje, gal su pačia laiko esme. Kalbėdamas Lietuvoje, ne kartą pabrėžė: atvykau čia anaipol ne vedamas sentimentų, žinau, kad mano praeities pasaulis jau išnyko ir nesu čia tam, kad jo su nostalgija ieškočiau. Tačiau daugybę metų Prancūzijoje ir Amerikoje nuolat teiravosi, kaip atrodo Šeteniai, kas juose išliko, su jauduliu laukė žinių, nuotraukų, ir – tai atskleidžia laiškuose – yra ryškiai sapnavęs savo sugrįžimą (lyg galėtų skraidyti ir kaip paukštis artėtų prie milžiniškais tapusių savo gimtinės medžių). Tad būseną, kurios vėl įžengė į Nevėžio slėnį, buvo lyg ėjimas į giliai savyje nešiotą paslaptį.

Po kelionės parašyti Milošo eilėraščiai (įspūdingas vėlyvasis ciklas „Lietuva po penkiasdešimt dvejų metų“) bei esė „Laimė“ liudija, kad ribinėje būsenoje poetui verėsi kažkas daugiau. Sąmonei palengva prabilo ją palaikantys pradai – tyras dangus gražią birželio dieną, augalijos vešlumas, ir pagaliau atsiliepė gelbstinti atminties jėga. Asmuo ir jo kūnas atsimenta jį maitinusių tikrovę, vadinasi, ji yra, ji niekur nedingo, o laikas turi kelis nevienodus lygmenis. Naikinančio laiko tėkmėje pasirodo kitoks, daug stipresnis ir galingesnis, amžinesnis srautas, apvalantis visą esybę. Nevėžio slėnyje, tarp tų pačių lankų ir kalvų tekėjo ir teka kita, galingesnė, vardu nepavadinama Būties upė. Lietuvoje Milošas lankėsi dar tris kartus. 1999 m. atidarė Šeteniuose įkurtą jo vardu pavadintą kultūros centrą – rekonstruotą vieną iš buvusių gimtinės pastatų jau sutvarkytame dvaro parke. Paskutinį kartą, 2000-ųjų spalį, būdamas Vilniuje ir sakydamas kalbą Rotušėje, perdavė priesaką jauniems lietuviams rūpintis šio miesto tradicija ir jo daugiataučiu palikimu. Mirė sulaukęs devyniasdešimt trejų. Palaidotas Krokuvoje, tėvų pauliečių Skalkos vienuolyno kriptoje.

29. JUDITA VAIČIŪNAITĖ (1937-2001)

J. Vaičiūnaitė lietuvių literatūroje laikoma miesto poete. Anot poeto M. Martinaičio, poetė miesto nepriešina su gamta ir valstiečio pasaulėjauta, mieste galima gyventi, mylėti, džiaugtis, patirti nekasdieniškų įspūdžių, kurių nėra nei gamtoje, nei kaime. Mieste susitinka istorija, pasaulis ir dabartis. Nors poetės temų diapazonas platus: kelionių įspūdžiai, meilė, dailė, muzika, mitologija, vaikystės patyrimai, tačiau jos kūryboje vis dėlto dominuoja Vilnius, jo kultūra, istorija. Poetei rūpimos temos atsispindi ir ryškiausių poezijos rinkinių pavadinimuose: „Po šiaurės herbais“, „Smuikas“, „Seno paveiklo šviesa“, „Kai skleidžiasi papirusas“.

* J. Vaičiūnaitė pastebi grožį kasdienybėje, buities smulkmenose, eilėraščiuose įvardija daug aplinkos daiktų. Poezijos vaizdas detalus, konkretus.

* Poetę domina senovės laikų žmonės, tačiau ne jų heroizmas, o žmogiškasis dramatismas, aistros, likimai.

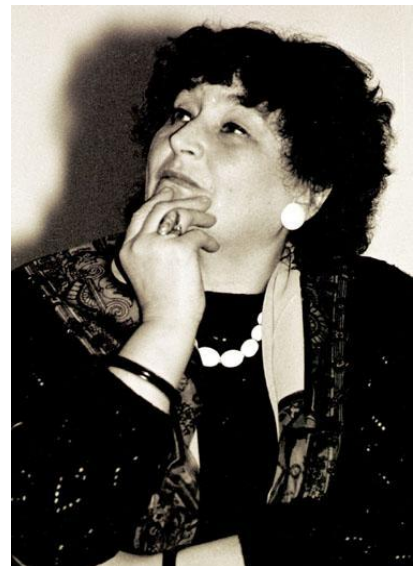
* Nemažai sukurta eilėraščių-kaukių, kada leidžiama monologu prabilti istorinėms asmenybėms, mitologiniams personažams.

* Eilėraščio pagrindas – dažnai viena ar kelios impresionistinės jausmo, įspūdžio akimirkos. Vaizdai fragmentiški, susieti asociacijomis, detalės ryškios, spalvingos.

* Poetinio veiksmo vietos neretai gerai atpažįstamos: Vilniaus skveras, skersgatvis, kavinukė, salė.

* Didžiausios poetės vertybės – grožis ir meilė, atmintis. Grožis ar praeities taurumas atsiveria staiga, kaip praregėjimas, sielos nuskaidrėjimas. Tokios akimirkos romantizuojamos.

Menkiausi kasdieniniai nutikimai J. Vaičiūnaitės regimi kaip mažos teatro intermedijos, muzikos kūriniių motyvai, paveikslų fragmentai. Jos eilėraščiuose praeities Vilnius gyvas, romantiškas, jaučiamas dabartyje. Kaip teigia M. Martinaitis, „Į lietuvių kultūrą ir literatūrą J. Vaičiūnaitės kūryboje įrašomas miestas, panašiai kaip miškas (girios) A. Baranausko ar S. Daukanto veikaluose“. Taigi poetę galėtume pavadinti miesto romantike ir kartu estete, šiek tiek primenančia H. Radausko lyrikos gerbėją.

30. AIDAS MARČĖNAS (1960)

Aidas Marčėnas (g. 1960) poetas, literatūros kritikas, eseistas, išleidęs eilėraščių rinkinius *Šulinys* (1988), *Angelas* (1991), *Dulkės* (1993), *Metai be žiogo* (1994), *Vargšas Jorikas* (1998), *Dėvėti* (2001), *Pasauliai* (2005), *Šokiai* (2008), *Dievų taupyklė: gyvenimo srauto poezija* (2009), *Ištrupėjusios erdvės: devynių gyvenimų eilės* (2012), eilėraščių rinktinę *Eilinė* (2006). Nestudijavęs universitetuose, neturėjęs nuolatinio darbo kultūros institucijose, Marčėnas šiandien yra turbūt žinomiausias ir mėgstamiausias savo kartos poetas, Nacionalinės ir visų svarbiausių poezijos premijų laureatas. Jo eilėraščiai dažnai virsta dainomis, o akivaizdžią įtaką jaunesiems poetams kai kuriais atvejais galima pavadinti epigonizmu. Marčėnas savo kūryboje suderina žaismę, gatvės kalbą ir kartu puikiai valdo eilėraščio formą, girdi ir gerbia lyrikos tradiciją. Idealizmas jam nėra cinizmo priešingybė, o krikščioniška tapatybė dera su liberalesniu požiūriu į pasaulį. Soneto forma, eilėraščio muzikalumas, dominuojantys tradiciniai lyrikos įvaizdžiai rodo ir pagarbą poetiniam amatui, techninei jo pusei, ir menininko, įvaldžiusio amatą, perėmusio tradiciją, laisvę bei kūrybingumą. Marčėnas vadinamas žaidžiančiu poetu, jo kūrybai būdingas stilizavimas, kalbos pojūtis, laisvas elgesys su formomis kartais, anot Ritos Tūtlytės, primena vaikų kūrybiškumą, spontaniškus pamėgdžiojimus, perfravimus, improvizavimą. Audingos Peluritytės nuomone, „kalbos išgalės išlaisvina spontanišką kūrybinę energiją – mokėjimą bei malonumą žaisti, tačiau įpareigoja formos harmonijai. Marčėno vietą lietuvių lyrikos tradicijoje kaip tik ir lemia tokio žaidimo kalba išnaudojimas bei išipareigojimas tradicijai“. Marčėnas – vienas labiausiai su tradicija komunikuojančių poetų, tačiau jis lieka dėmesingas ir artimiausiai aplinkai, kintančiam žodynui bei vertybėms. Dėl gausybės citatų, parafrazių, svetimos stilstikos, įvaizdžių perdirbinėjimo Marčėnas neretai vadinamas postmoderniu autoriumi, o literatūros kritikas Valdemaras Kukulius jį yra pavadinęs lietuvių poeziją siaubiančiu barbaru. Tačiau Marčėnas iš svetimų detalių kuria savus daiktus, iš to, ką yra sukaukęs asmeninėje ir kultūrinėje patirtyje, kas tvyro ore, kuria savo tekstus. Kaip pats sako, jam patinka ne išradinėti dviratį, o juo važiuoti. Viktorija Daujotytė yra lyginusi Marčėno citatiškumą su partitūros atlikimu – tekstai rašomi tarsi iš naujo atliekant muzikos kūrinį, ne pakartojami, bet perrašomi. Kaip ir daugelis kitų dabartinių autorių, Marčėnas atsiduria situacijoje, kai sunku patikėti, jog rašoma švarioje ir tuščioje erdvėje, greičiau tokį rašymą galima apibūdinti palimpsesto terminu. Palimpsestas – papirusas, ant kurio rašoma nuskutus prieš tai buvusį tekstą, šiuo žodžiu nusakomas postmodernus rašymo būdas, į kurį eilėraščių rinkinio *Palimpsestai* pavadinimu 2004 m. reagavo Kornelijus Platelis, o pats Marčėnas sukūrė „dėvėtų eilėraščių“ metaforą knygoje *Dėvėti* (2001). Marčėno kūrybai nebegalioja tradicinė perskyra tarp kultūrinių įtakų ir tiesioginės saviraiškos.

Marčėnas susigrumia su klasika, su tradicija, nors ir nesiekia taip radikaliai jos pakeisti kaip Geda. Kalbant apie Marčėną, vienas iš dažniausiai prisimenamų poetų yra Henrikas Radauskas, su kurio poetika dar sovietmečiu užmegztas dialogas (intensyviausiai Tomo Venclovos, Gintaro Patacko, Antano A. Jonyno) viršūnę pasiekia būtent Marčėno kūryboje.

Vienas akivaizdžiausių Radausko intertekstų pasirodo eilėraštyje „Šitoj erdvėj prieš pat užmingant“. Su Radausku Marčėną pirmiausia sieja formos precizika, estetinio pasaulio autonomiškumas ir savotiškas literatūriškumas.

Marčėnas – subtilios poetinės klausos poetas, girdintis kalbos dikta(n)tą ir tikrą poeziją suvokiantis kaip mistinį kalbos aktą, kai ne tik ar ne tiek poetas kuria eilėrašį, kiek kalba, poezija, eilėraštis kuria poetą. „Poezija ir yra poezija, kad sakytų daugiau, nei nori poetas“, – tokią ir panašias mintis ne kartą yra svarstęs Marčėnas.

Marčėnas visuomet buvo poetas, kuris reaguoja į tai, kas vyksta artimiausioje aplinkoje, o eilėraščio kalba perima gatvės šnekos intonacijas, slengą. *Gorkynės* laikų bičiulis Edmondas Kelmickas yra sakęs, kad jiems buvo nepriimtina kūryba, kuri „neauga iš kūrėjo konkrečios terpės, iš to, kas yra čia ir dabar“. Tokiais ženklais pažymėti ir iš vaikystės prisiminimų (eil. „Mano Neris“), ir iš lengviau atpažįstamų socialinių ženklų nuausti tekstai (eil. „Maxima“, „Second hand“, „Regnum MMIII“). Nėra eilėraščio nevertų objektų, nebijoma banalybės, kurios „išgelbėjimą“ yra pastebėjęs ne vienas Marčėno skaitytojas.

Pasaulis Marčėno poezijoje reliatyvus, jo ribos plastiškos: sudėtingi prisiminimų ir dabarties ryšiai, sapnas, poezija, meno kūriniai, žaidimas susipina, keičiasi vietomis su „tikrove“ (eil. „Šitoj erdvėj prieš pat užmingant“, „Siaurukas čia suka į saulę“), pasaulis įgyja daugiskaitinę formą (rinkinys *Pasauliai*, eilėraštis „Taip“). Panašiai ir pats žmogus – atsiminimų (eil. „Klaida“), meno patirčių, fizinio kismo procesas („laikas mūsų infantilios jaunystės / beveik nerealus“). Viena ne kartą Marčėno varijuotų minčių: per septynerius metus pasikeičia visos žmogaus kūno ląstelės, vadinasi, ką kalbėjai, rašei anksčiau, buvo kažkoks kitas žmogus ar bent jau kitas kūnas.

Painus autorytės klausimas: kas rašo – poetas, pati kalba ar kažkas diktuoja poetui? „Aidas Marčėnas“ tampa eilėraščio personažu, „kažkokiu Maršieniu“, dažnai žaidžiama vardo reikšme kaip kalboje sklindančiu kitų balsų, tradicijos aidu. Žmogus čia suvokiamas ne kaip unikalus, stabilią šerdį turintis fenomenas, o greičiau kaip įvairių kultūrinių, visuomeninių, egzistencinių patirčių, įtakų derinys, kurį eseistas Alfonsas Andriuškevičius yra pavadinęs tekstų konsteliacijomis.

Visoje Marčėno poezijoje prasmingai derinami kontrastai: šalia reliatyvizmo galima jausti vertybių ašį, šalia idealizmo – pašaipą, ironiją, o poezijos amato iškėlimas netrukdo suvokti poezijos kaip mistinio akto.

31. JURGIS KUNČINAS

(1947–2002)

Jurgis Kunčinas pradėjo rašytojo kelią kaip poetas, tačiau labiausiai vertinami jo prozos kūriniai. Svarbiausias knygas jis parašė per pirmąjį Nepriklausomybės dešimtmetį, tačiau didžioji dauguma pasakoja apie tarybinius laikus. 2002-ųjų Frankfurto knygų mugėje, kurios svečias buvo Lietuva, iš visų mūsų autorių Kunčino žvaigždė žibėjo ryškiausiai. Jam buvo pranašaujama sėkmė Vokietijoje ir kitur, tačiau tų pačių

metų gruodį rašytojas netikėtai mirė. Kad paradoksas ir likimo ironija jo gyvenime buvo nereti svečiai, rodo Kunčino tekstai, kuriuose netrūksta panašių nutikimų ir situacijų.

Kunčinas augo Dzūkijos sostinėje Alytuje (apie vaikystę ir jaunystę šiame mieste įsimintinai pasakoja Baltųjų sūrių naktis, 1995, ir jos tęsinys Didžiosios Žiurkės šešėlis: vieno miestelio istorijos, 1996). Septintajame dešimtmetyje Vilniaus universitete jis studijavo vokiečių filologiją, bet mokslų nebaigė. Vėliau, paties žodžiais tariant, „dirbo įvairius darbus“ (nuo žurnalisto iki psichiatrinės ligoninės sanitaro) ir „stebėjo gyvenimą“. Kunčinas išleido penkis poezijos rinkinius, išvertė nemažai šiuolaikinės vokiečių literatūros kūrinių (Giunterio Graso (Günter Grass), Zygfrido Lenco (Siegfried Lenz), Elijaso Kanečio (Elias Canetti), Frydricho Diurenmato (Friedrich Dürrenmatt), Ernsto Jungerio (Ernst Jünger), Heinricho Biolio (Heinrich Böll), Hanso Eriko Nosako (Hans Erich Nossack), Elfridos Jelinek (Elfriede Jelinek), Tomo Brusigo (Thomas Brussig) ir kt.), iš kurių nemažai pasimokė kaip rašytojas. Nepriklausomybės metais garsėjo kaip publicistas, ir dauguma jo feljetonų bei humoreskų („šortų“), spausdintų Šiaurės Atėnuose, Lietuvos aide ar skaitytų per radiją, netruko sugulti į knygas. Bet reikšmingiausią Kunčino palikimo dalį sudaro proza – septyni romanai ir daugiau kaip šimtas apsakymų.

Skaitant Kunčino kūrinius, pirmiausia į akis krenta pasakotojo talentas sekti įdomią istoriją, rodos, bet kuria tema. Kunčinui artimesnės ne literatūrinės konvencijos, o žodinė tradicija, todėl kūriniai komponuojami kaip pokalbis su pašnekovu arba savimi; ne viena istorija ar kalambūras į jo kūrinius atkeliavo tiesiai iš sovietinių laikų folkloro. Kunčinas – vienas iš nedaugelio lietuvių rašytojų, savo tekstuose sėkmingai prigydžiusių šnekamąją kalbą, įvairiakalbį šiuolaikinį slengą.

Kunčino kūriniuose netrūksta ir literatūrinės išmonės: rašytojas mėgsta intriguoti užuominomis, laisvomis asociacijomis, retoriniais klausimais ir sušukimais. Literatūros, dainų, propagandinių šūkių parafrazės ir parodijos susipina su poetiškais palyginimais. Pasakojimuose skamba visos juoko atmainos: nuo geraširdiško šypsno ir pašaipos iki pikto sarkazmo arba grotesko.

Rašytojas taip pat demonstruoja esąs akylas stebėtojas, keliais štrichais perteikiantys žmogaus charakterį ar vietos atmosferą, ne kartą stebina jo biologijos, architektūros, ypač istorijos žinios. „...rūpėjo knibždantis paslaptimis miestas, stočių bruzdulys; mane tuomet įkvėpdavo net kylantys lėktuvai – nepatingėdavau nuvažiuoti į aerodromą. Rūpėjo ir bažnyčių, ir rūmų rūšiai, kapinės, senos memorialinės lentos, raudonas klinkeris ir galvutės namų frontuose. Rūpėjo ir pigus vynas daržovių parduotuvėse, žalsvas dangus virš auštančio miesto, pailgi, apvalūs ir kvadratiniai praeivių veidai, senos vilnietės, burbuliuojančios septynių kalbų mišiniu burtažodžius ir užkeikimus“, – taip savo santykį su aplinka apibūdina romano Glisono kilpa herojus.

Ne veltui Kunčinas vadinamas „vienu autentiškiausių savojo laiko rašytojų, su metraštininko kruopštumu liudijusiu žmogaus situacijos dramatiškumą totalitarinėje visuomenėje“. Jo apsakymai ir romanai, kurių veiksmas dažniausiai vyksta Alytuje, Dzūkijoje ir Vilniuje, pateikia nepaprastai įvairių septintojo–devintojo dešimtmečių, vadinamojo „sąstingio“ laiko, tipažų galeriją. Čia rasime ir režimo atstovų, įvairaus plauko valdininkų, ideologinių prievaizdų, saugumiečių ir milicininkų; iš rašytojo geriausiai pažinotos „menžmogių“ terpės atkeliauja valdžios pripažintų, bet dažniau jaunų, dar neįsitvirtinusių rašytojų, dailininkų, meninės bohemos atstovų portretai (ne vienas jų turi realius prototipus). Ne mažiau spalvingos paprastų darbininkų ir kaimiečių figūros, pažvelgiama ir į visuomenės dugną – benamių, girtuoklių, narkomanų ir nusikaltėlių pasaulį.

Kunčinas neslepia antipatijos sovietinei ideologijai, kuri kaip „drėgnas, pilkas, sunkus cementas dribo ir varvėjo į mūsų smegenis, stingdavo ten į nepajudinamą monolitą“. Tačiau jis nepasiduoda politinės publicistikos pagundai, teikdamas pirmenybę konkreitiems pavyzdžiams: pasakojimams apie valdžios siekį kontroliuoti viską iki menkiausių smulkmenų, žiauriai persekiojant net už nekaltus pokštus (pavyzdžiui, už Viduramžių Lietuvos žemėlapi, pakabintą studentišku pasisėdėjimų vietoje), apie režimo sulaužytus žmonių gyvenimus.

Kunčino pasakojimai, parašyti pirmuoju asmeniu, yra autobiografiški. Kiekvieną siužeto vingį tapatinti su rašytojo gyvenimu, žinoma, neverta, tačiau tam tikri įvykiai ir pagrindinio veikėjo bruožai keliauja iš teksto į tekstą. Bene išsamiausiai jie atskleidžiami pirmajame romane Tūla (parašytas 1991, išleistas 1993), kurį dauguma kritikų laiko geriausiu Kunčino kūrinium.

Tūlos „aš“ – literatūrinių aspiracijų turintis, romantiškos prigimties vyras, kuris neišsitenka sistemoje, reikalaujančioje paklusnumo ir veidmainystės. Tačiau herojus taip pat neturi vilties, kad sistema pasikeis, nei plano, kaip iš jos ištrūkti, todėl pasitraukia į viešojo gyvenimo paraštę (dėl šitokio menininkų, intelektualų pasirinkimo Sovietų Sąjungoje ir kitose socialistinio bloko šalyse jie vadinti „kiemsargių ir naktinių sargų karta“). Versdamasis padieniais darbais, neretai tiesiog pažįstamų sušelpiamas, susidėdamas su įvairiausiomis kompanijomis ir įsipainiodamas į erotines aferas, nuolat ieškodamas, kur pernaktoti, Tūlos valkata gyvena rizikingą, bet nuotykingą gyvenimą. Jo namais tampa įsimenamai pavaizduotas Vilnius: gatvės, parkai ir kavinės, pažįstamų nuomojami butai ir palėpės, visas Senamiestis ir Užupis. Šitokią gyvenimą išverti kažin ar būtų įmanoma, jei ne girtuoklystė, savo ruožtu prisidėjusi prie herojaus tapimo valkata. Sovietų laikais gėrimas buvo ne tik atsipalaidavimo forma, bet ir visuomenėje paplitęs būdas užmiršti gyvenimo absurda ar apskritai nedalyvauti „socializmo statyboje“. Tūlos protagonistas suvokia, kad alkoholio teikiamas išsilaisvinimas yra iliuzinis, bet gaivališkas jo temperamentas, aplinkybės, įpročio galia neleidžia ištrūkti iš to tamsaus rato.

Kad jis, skirtingai nuo ne vieno bendrakeleivio, visai nepražūsta, lemia didžioji jo meilė Tūla, kuri „privertė mane atsispirti kojom nuo dumbolino dugno, pasipurtyti ir bent apsidairyti aplinkui“. Kartu jie būna tik savaitę, nes trapi, meniško būdo mergina, kaip ir herojus nepritamanti prie sistemos, negali pasipriešinti brutalioms jėgoms. Tačiau jų meilės istorija, išskleista psichologiniais niuansais, subtilia erotika, ilgesio ir prisiminimų šuorais tęsiasi dar septynerius metus iki pat tragiškos pabaigos.

32. MARIUS IVAŠKEVIČIUS (1973)

Marius Ivaškevičius – prozininkas, dramaturgas, kino scenaristas, režisierius. Jo literatūros kūriniai verčiami į daugelį Europos kalbų, o režisuoti kino

filmai yra pelnę ne vieną tarptautinį apdovanojimą. Dabartinėje lietuvių literatūroje Ivaškevičius išsiskiria nacionalinių mitų perkūrimo ir atnaujinimo užmojais. Savitu poetiniu stiliumi, įkvėptu pasakojamosios tautosakos, jis naujai prabyla apie Lietuvos istoriją, meilę tėvynei, idealizmą ir patriotizmą. Ivaškevičiaus kuriama tragiškumo ir komiško, juokingumo bei gaudumo samplaika skatina skaitytoją mąstyti apie rimtus ir skaudžius dalykus. Šiuo požiūriu Ivaškevičiaus kūriniai yra artimi Sauliaus Šaltenio (Duokiškio baladės), Balio Sruogos (Milžino paunksmė, Dievų miškas) rašymo stiliui. Pasak Jūratės Sprindytės, Ivaškevičiaus kūryboje pozityvu tai, kad, demistifikuojant įvairius tautos mentaliteto šampus, „flegmos persunkta“ lietuvių literatūra gauna kritiškos žiūros ir gydančios ironijos dozę.

Ivaškevičius gimė 1973 m. Molėtuose, Vilniaus universitete baigė lietuvių filologijos studijas. Dirbo Lietuvos televizijos laidose „Kultūros spąstai“ ir „Kūrybos metas“, bendradarbiauja su didžiausiu Lenkijos dienraščiu Gazeta Wyborcza – rašo įvairios tematikos esė.

Ivaškevičius išsiskiria iš kitų Nepriklausomybės laikotarpiu debiutavusių rašytojų išradingais kalbos žaidimais, dėmesiu Lietuvos istorijai, tautinei savimonei. Jau pirmoji knyga Kam vaikų (1996) pasižymėjo savitu stiliumi, nauju Lietuvos istorijos temų interpretavimu („Mindaugo sapnas“, „Lietuva Lietuva“, „Kada ne kada dar Lietuva“). Pirmajame romane Istorija nuo debesies (1998) plėtojama mitologinė Lietuvos kilmės idėja – Lietuva išlijo iš debesies atspėjus jos vardą, o tūkstantmečio išvakarėse vėl sugrįžta į debesį. Remdamasis pasakojamojo folkloro stiliumi, Ivaškevičius kuria savitą poetinės prozos tipą, kuris ryškiai išsiskiria iš lietuvių lyrinės prozos kūrinių. Poetinei kalbai būdingos saktinės intonacijos, ritmiškumas, pakartojimai. Antrasis romanas Žali (2002) sukėlė audringą polemiką dėl pasirinktos temos – pagrindžio partizaninio karo prieš sovietų okupaciją – ir personažų vaizdavimo būdo: pasitelkęs tikras veikėjų pavardes, Ivaškevičius neatpažįstamai pakeitė veikėjų prototipų paveikslus.

Parašęs pirmąją pjesę Kaimynas, kurioje susipina daugiabučio namo gyventojų istorijos, Ivaškevičius tapo 1998 m. Naujosios dramos konkurso laureatu, 1999 m. pjesė buvo pastatyta Jaunimo teatre (rež. Cezaris Graužinis). 1999 m. Naujosios dramos akcijoje debiutavo kaip režisierius su antrąja savo drama 8–230, tai aš, o 2002 m. autoriaus režisuota drama Malų

Kadras iš spektaklio „Madagaskaras“.

įsitvirtino Oskaro Koršunovo teatro repertuare. Pjesių trilogija išleista atskira knyga Artimas (2002). 2006 m. „Meno forte“ režisavo pjesę

Artimas miestas. Ivaškevičius imasi ir vis sudėtingesnių kino projektų. Jis režisavo dokumentinius filmus „Einu“ (apie rašytoją Vincą Mykolaitį-Putiną, 1999), „Punsko novelės“ (apie Lenkijos lietuvius, 2000), sukūrė scenarijus trumpametražiams filmams „Mano tėvas“ (2007), „Tėve mūsų“ (2010) ir juos režisavo, šiuo metu kuria pirmą pilnametražį filmą „Santa“.

Ypač sėkmingas Ivaškevičiaus ir režisieriaus Rimo Tumino bendradarbiavimas (Madagaskaras, 2003; Mistras, 2010). Pjese Madagaskaras Ivaškevičius realizavo seną Tumino svajonę teatro scenoje papasakoti istoriją apie Kazio Pakšto idėją perkelti lietuvius į saugesnį pasaulio kraštą, sukurti „atsarginę“ Lietuvą. Tumino režisuotas spektaklis nuo 2004

m. iki šiol žavi ne tik Lietuvos, bet ir kitų šalių žiūrovus, o išleista pjesė Lietuvoje buvo pripažinta kūrybiškiausia 2005 m. knyga. Ir Madagaskarą, ir Mistrą sieja Romantizmo tema. Pirmojoje pjesėje žaismingai atskleidžiamos romantiškos utopijos, antrojoje vaizduojama Romantizmo saulėlydžio epocha, į Paryžių persikėlusio gyventi Romantizmo genijaus Adomo Mickevičiaus drama, kurią lėmė susitikimas su kitu atvykėliu iš Lietuvos – „mistru“ Andžejumi Tovianskiu (Andrzej Towiański), kilusiu, kaip ir Ivaškevičius, iš Molėtų krašto. Lietuvių emigracijos temą gvildenančią Ivaškevičiaus pjesę Išvarymas, kuri atskira knyga išleista 2012 m., režisavo Oskaras Koršunovas. To paties pavadinimo spektaklio premjera įvyko 2011 m. pabaigoje.

Pjesėje Madagaskaras pagrindinio veikėjo Kazimiero Pokšto prototipas yra nepriklausomos Lietuvos geopolitikas Kazys Pakštas – personažo vardo pokytis lemia ir visos dramos stilių. Tačiau, pasitelkęs žaidimą kalba ir improvizacijas istorijos temomis, Ivaškevičius skatina apmąstyti rimtas problemas. Pasak Sprindytės, Madagaskaras įrodė, kad apie idealizmą ir patriotizmą taip pat galima prabilti naujai, pakilius idealistinius žodžius perfiltravus per žaismės, ironijos ir sąlygiškumo sietus. Ivaškevičiaus pjesė kelia klausimą, kodėl Lietuva prarado Nepriklausomybę, nors to laikotarpio žmonės buvo kupini kilniausių siekių: jie degte degė tautos garbės, Lietuvos išsaugojimo rūpesčiu, buvo kupini kilnaus idealizmo.

Pjesės personažai iškelia nepriklausomos Lietuvos tautines idėjas bei mitus: jūrinės valstybės idėją, Klaipėdos krašto atgavimą įprasmina Pokšas, raginantis atsigręžti „veidu į jūrą“, Atlantą perskridę aviatoriai Stasys ir Steponas ragina valstybę atsigręžti „veidu į debesis“ (nepriklausomos Lietuvos aviacijos puoselėtojo Antano Gustaičio gyvenimiškoji laikysena aktualizuojama kitoje šiuolaikinėje pjesėje – Gintaro Grajausko Mergaitė, kurios bijojo Dievas, 2007), Gerbutavičius ragina atsigręžti „veidu į meną ir estetizmą“ ir t. t. Pjesėje skatinama apmąstyti tautinės mitologijos vaizdinius: lietuvių kilmės, Vilniaus vadavimo, krepšiasvydžio ir kt.

Geopolitiko Pakšto idėja sukurti svetur naują Lietuvą yra dramos kompozicijos ašis, aplink ją sutelkiamas spalvingas tarpukario Lietuvos kultūrinis gyvenimas. Ivaškevičius vaizduoja kilnioms idėjoms gyvenimą paaukojusius vyrus ir moteris. Jų prototipai – literatūros klasikai Salomėja Nėris (Salė), Juozapas Albinas Herbačiauskas (Gerbutavičius), Oskaras Milašius (Oskaras), Vincas Mykolaitis-Putinas (Dainius) ir daugelis kitų garsių to meto asmenybių.

Dramoje išradingai kuriamas kalbėjimo būdas balansuoja tarp stilizacijos ir parodijos. Ivaškevičius imituoja tarpukario intelektualinį bei buitinį kalbėjimą, pasitelkia daug svetimų „pramatymų“ – idėjų, citatų, remiasi tarpukario Lietuvos spauda, Salomėjos Nėries dienoraščiais, jos draugių atsiminimais ir t. t. Greta dokumentinių detalių naudojami stilizuoti tautosakos vaizdiniai (Slibinas komunaras-keturgalvis yra aliuzija į keturis komunistus, Slibinas literatas-trigalvis – aliuzija į „Trečią frontą“). Salė, nesulaukusi meilės iš tautą mylinčių vyrų, susižavi slibiniais – komunistais. Slibinai ją veža kaip nuotaką į Maskvą „antžmogiui“ – visa ryjančiam Slibinui Visaryjonyčiui (prototipas – Josifas Visarijonovičius

Stalinas). Kaip nuotakos kraitis pridėdama ir visa tauta. Slibinas ją paima ir perskaito, atimdamas visą gyvybės energiją. Salės mirties momentas sutapatinamas su Lietuvos Nepriklausomybės praradimu, artėjančiais Antrojo pasaulinio karo sprogimais. Pjesės

finale herojai suvokia, jog jų kartos idealizmas ir didžiosios idėjos – „pramatymai“ – istorijoje išliks tik kaip liūdnas utopinis pokštas: „Liūdna, kuomet iš pramatymų lieka tik pokštas pigus“.

Ivaškevičiaus Madagaskaras laikomas naujosios istorinės dramos pavyzdžiu, kurioje savikritiška ironija yra neatsiejama nuo tautos meilės, o prototipus tikrovėje turintys personažai leidžia įvairių šalių žmonėms atpažinti universalius archetipus. „Ypatingas įvykis – šiuolaikinio lietuvių autoriaus M. Ivaškevičiaus Madagaskaras, – susižavėjusi Vilniaus Mažojo teatro spektakliu rašė Rusijos spauda. – Suvaidinti istoriją su tokia negailestinga ironija savo tautos paklydimams ir kartu su tokia karšta meile jos esmei gali tik tos tautos atstovas. Tačiau rusų publika nuoširdžiai juokiasi ir liūdi visai ne dėl lietuvių, o dėl savęs pačių, nes tai, kas Madagaskare yra tautiška, kartu yra ir bendražmogiška. Paikystes nustelbia žmonių bejėgiškumas prieš gyvenimo realijas. Pokštas [...] – tai ir Tilis Ulenšpygelis, ir Jonas kvailys, efektinga archetipo ir mūsų nelaimėlio amžininko jungtis“. 2011 m. Ivaškevičiaus pjesė pastatyta Italijoje „Gli Incauti“ teatre. Madagaskaras italų aktoriams – „galimybė kalbėti apie visuomenę, – nesvarbu, ar tai tarpukario Lietuva, ar šiandieninė globalizuota Europa, – ieškančią savos tapatybės ir politinės bei kultūrinės erdvės chaotiškoje karo ir ideologijų nusiaubtoje istorijoje“.

III. SROVĖS

RENEŠANSAS (Atgimimo epocha) – literatūros ir meno srovė, susiformavusi Europoje (Italijoje XIV – XVI a., kitur XVI a.). Tai didelių visuomeninio gyvenimo pasikeitimų laikotarpis, mokslo pakilimo, meno ir literatūros suklestėjimo epocha. Renesanso judėjimas buvo nukreiptas prieš viduramžių tamsumą, žmogaus asmenybės ir jo įsitikinimų varžymą.

BRUOŽAI:

- Aukštinamas žmogus, jo didingumas, vidinio pasaulio turtingumas, išorinis grožis.
- Dievinamas žmogiškumas (humaniškumas; iš čia kilo humanizmas – lot. Humanus – žmogiškas).
- Žavėjimasis žmogaus sugebėjimais, protu, visapusišku jo išsilavinimu, žiniomis ir veikla (reiškiasi įvairiose gyvenimo srityse: moksle, mene, politinėje veikloje).
- Ginamas žmogaus asmenybės savarankiškumas (jokių suvaržymų), jo jausmų laisvė ir kova su luominėmis (pasenusiomis) tradicijomis bei prietaisais.
- Tyrinėjama antikinių autorių kūryba, senovės rašytojų rankraščiai, panaudojama antikinė mitologija (= fantastinis visatos atsiradimo ir raidos suvokimas, mitai apie Dievų ir herojų gyvenimą, jų darbus ir žygius visuma, aiškina gamtos ir kultūros reiškinių kilmę, funkcijas ir reikšmę) ir istorija.
- Vaizduojamas žmogus teisingai ir visapusiškai. Tai gyvas, realus žmogus, turintis teigiamų ir neigiamų bruožų.
- Veikėjai – herojai, gilių jausmų ir stiprios dvasios asmenybės, išsiskiriančios iš aplinkos, turinčios gyvenimo tikslą ir prasmę.
- Smerkiamas blogis, atsirandantis dėl neteisingos visuomeninės santvarkos, atsispindi meilė paprastam žmogui, iškeliamas jo moralinis tvirtumas.
- Manyta, kad blogis – laikinas ir ilgainiui turės išnykti. Tikima žmonijos pažanga. Įsivaizduojama geresnė žmonijos ateitis, kuri kūryboje dažnai būdavo fantastinė, utopinė (= išgalvota, pramanyta).

Žymiausias kūrėjas Europoje – V. Šekspyras (1564-1616) – Anglijoje; jo tragedija „Hamletas“.

ŠVIEČIAMASIS AMŽIUS (Švietimo amžius, racionalizmas ir sentimentalizmas) – literatūros ir meno srovė, susiformavusi XVIII a. Prancūzijoje. Tai kova prieš feodalinę santvarką, prieš viduramžių pasaulėžiūrą. Formavosi kapitalizmas, buvo kovojama prieš feodalizmą (1789 m. Prancūzijoje įvyksta buržuazinė revoliucija).

BRUOŽAI:

- Kritikuojama baudžiavinė sistema, viduramžiais viešpatavusios pažiūros, ginami visų feodalizmo prispaustų visuomenės sluoksnių interesai, visų žmonių laisvės ir lygybės idėja.

- Iš prigimties visi žmonės lygūs, ir kiekvienam žmogui turi būti suteiktos galimybės išsikvoti vietą visuomenėje.
- Buvo manoma, kad, panaikinus feodalius įstatymus ir privilegijas, ims viešpatauti tikra visuomeninė gerovė.
- Kritikuojama bažnyčia ir religija už tai, kad mulkino liaudį, paneigiamas bažnyčios mokymas apie dievą, nemirtingą sielą, pomirtinį gyvenimą. Religija yra tamsumo padarinys ir ji išnyks, žmonėms apsišvietus ir išsimokslinus.
- Švietėjai rėmėsi ne tik protu, bet ir žmogaus prigimtimi. Jie teigė, kad iš prigimties visi žmonės lygūs, o feodalinės privilegijos ir luominė nelygybė atima iš žmogaus pačios gamtos jam suteiktas teisės.
- Dievinama gamta: manyta, jog natūrali gamta gimdo natūralų žmogų (Ž.Ž. Ruso šūkis „Atgal į gamtą!“).
- Švietimo epochoje dar buvo „Audros ir veržimosi“ judėjimas ir sentimentalizmas (lot. sentiment – jausmas), kurie išaukštino jausmą, paprastumą, kvietė grįžti „į gamtą“. Sentimentalizmas pirmumą teikė ne protui, o jausmams, aukštino melancholišką (= liūdną) nuotaiką. Daug kalbėjo apie laisvę, bet, kaip ją pasiekti, jie ir patys neįsivaizdavo. Maištaudavo, bet dažniausiai atsisakydavo kovos ir susitaikydavo su tikrove.

Sentimentalizo ir „Audros ir veržimosi“ sąjūdžio bruožai:

- Nerimstantis, maištingas žmogus („genijus“), išsiskiriantis iš aplinkos.
- Literatūros herojus – veikli, drąsi, ieškanti, bet kartu ir vieniša, nuo liaudies atitrūkusi asmenybė.
- Kaip ir švietėjai, taip ir audrininkai tokio herojaus ieškojo antikoje (Prometėjas), viduramžių epochoje (Faustas), o kartais jį rasdavo ir savo meto aplinkoje (Šilerio Karlas Moras, Getės Verteris ir kt.).
- Pripažino rašytojo kūrybinę laisvę, jiems pavyzdžiu buvo Šekspyro kūryba – plati, laisva, vaizduojanti stiprias žmogiškas asmenybes.
- Domėjosi liaudies kūryba (tautosaka), sėmėsi iš jos nemaža motyvų bei siužetų, panaudojo liaudies šnekamosios kalbos turtus.

Žymiausi kūrėjai – Johanas Volfgangas Gėtė (1749-1832) ir dramatis kūrinys „Faustas“, K. Donelaitis (1714-1780) ir poema „Metai“.

ROMANTIZMAS (tautinio atgimimo epocha) – literatūros ir meno srovė, susiformavusi Europoje XVIII a. pabaigoje ir XIX a. pirmojoje pusėje, veikiant prancūzų revoliucijos idealams.

BRUOŽAI:

- Aukštinamas žmogaus pilnatvės siekimas, gamtos kultas, jausmai, fantazija.

- Naudojami liaudies, istorijos ir egzotiški motyvai.
- Skelbiamos patriotizmo ir nepriklausomybės idėjos.
- Kūryboje – naujas herojus – vienišas kovotojas su pasauliu.
- Tikrovė perkūrinėjama, noras pertvarkyti gyvenimą, daug fantastikos, sąlygiškų (= neatitinkančių tikrovės) situacijų, simbolių (= primenančių gyvenimo reiškinius), grotesko (= kai žmogus arba jo gyvenimas piešiamas sutirštintomis komiškais spalvomis, jame pinasi gyvenimo tikrovė su fantastika, tragiški elementai su komiškais), daug romantikos (= idealizuojama tikrovė, svajojama ir įsivaizduojama jausmingai).
- Idealo ir tikrovės konfliktas, romantinė meilė.
- Gamta idealizuota, emociinga; gamtoje žmogus išgyvena.

Žymiausi kūrėjai – A. Mickevičius (1798-1855) ir jo epinė poema „Ponas Tadas“, taip pat „Krymo sonetai“, „Vėlinės“; Maironis (1863-1932) ir jo eilėraščių rinkinys „Pavasario balsai“, poema „Jaunoji Lietuva“.

REALIZMAS (pažangos amžius ir jo idėjos) – literatūros srovė, susiformavusi apie 1850 m. Daugelyje Europos šalių.

BRUOŽAI:

- Visiškai atmetė romantiką: reikia ne svajoti ir įsivaizduoti, o realiai jausti „kojas ant žemės“, pabrėžia žmogaus kasdienybę – dirbančio, vargstančio žmogaus buitį.
- Objektyviai (= dalykiškai, kad atitiktų tikrovę) vertinti pasaulį ir žmogaus gyvenimą, išryškinti esminius aplinkos ir visuomenės bruožus.
- Grožio ir prasmės ieškojimas, skriaudos ir kaltės motyvai, idealo problema.

Žymiausias kūrėjas – Jonas Biliūnas (1879-1907) ir jo apsakymai („Ubagas“, „Brisiaus galas“, „Laimės žiburys“, „Kliudžiau“, „Tikėjimas“), apysaka „Liūdna pasaka“, Žemaitė „Martė“.

NEOROMANTIZMAS (atsinaujinantis romantizmas) – XIX a. pabaigos – XX a. pradžios literatūros ir meno kryptis, kuri į romantizmą žiūri naujai, ją papildo ir sieja su impresionizmu (= trumpalaikiais pojūčiais ir išpūdžiais, intymiais išgyvenimais, kurie paremti ne mintimis, o nuotaika, spalvomis, garsais, žodžio niuansais), simbolizmu (= simboliais grindžiama žmogaus nuojauta, žmogaus patirtis), su realizmu (= siekimas tikslo, gebėjimas skaityti su faktais ir konkrečia tikrove; vaizduoja įvykius, žmones, daiktus ir gamtą tokius, kokie jie yra iš tikrųjų). Pastaba. Kiekvienam rašytojui ir jo kūriniam būdingi kai kurie atskiri bruožai.

BRUOŽAI:

- Puoselėja emociingumą (= jausmingumą), dramatiškumą (= ryškų konfliktiškumą kaip dramoje, aplinkybių bei situacijų sudėtingumą, pagrįstą priešingų interesų susidūrimą).

- Keliamos žmogaus egzistavimo problemos, vaikų ir tėvų santykiai, vienatvė, meilė.
- Domimasi istorija, remiamasi faktais: vaizduojamos maištingos, išdidžios tragiško likimo istorinės asmenybės (pareigos ir jausmo, valdovo ir žmogaus psichologiniai dalykai).

Žymiausi kūrėjai – Vincas Krėvė – Mickevičius (1882-1954) ir jo istorinė drama „Skirgaila“. Salomėja Nėris ir jos eilėraščių rinkiniai „Diemedžiu žydėsiu“ (motinystės, Lietuvos likimo, žmogaus egzistencijos problemos), „Prie didelio kelio“ (tautos likimo kryžkelės, skausmo, nusižeminimo ir atsparos motyvai, namai, tėvynės ilgesys, tautos ir žmogaus gyvenimo dramatiškumas).

SIMBOLIZMAS – XIX ir XX a. sandūros (= susikirtimo) literatūros ir meno srovė, kuri simboliais pažino pasaulį, simboliais grindė individo nuojautą, emocinius išgyvenimus.

BRUOŽAI:

- Realybė (tikrovė) tėra tik paviršius, po kuriuo slypi idealusis (= sudvasintas, atitinkantis tikrovę, bet realiai neegzistuojantis, įsivaizduojamas) pasaulis.
- Neatspindi matomos tikrovės; ji tik nujaučiama kaip ir visas pasaulis. Skverbiama į pasaulio paslaptis, kurios slypi už tikrovės, nematomame pasaulyje.
- Kūrybos žmogus – gyvenimo paslapčių ieškotojas, beveik pranašas. Jis neanalizuoja kasdienybės, visuomenės gyvenimo dėsnių, o pateikia būties vienovės bei žmogaus ir pasaulio vienovės išgyvenimą.
- Simboliais aiškinami akiai nematomi reiškiniai ar pasaulio sandara. Žodis yra tam tikras ženklas ar simbolis, išreiškiantis Dievo ir Gamtos sukurtą harmoningą (= vieningą) ir vientisą (= nedalomą) kosmosą.
- Mąstoma apie žmogaus vietą bendrame kosmoso ritme, žmogaus gyvenimo tėkmę, gilinamasi į žmogaus vidų, sielos gyvenimą.

Žymiausi kūrėjai – Vincas Mykolaitis-Putinas (1893-1967) ir jo eilėraščių rinkinys „Tarp dviejų aušrų“, kuriame iškyla idealo ir tikrovės priešprieša, dramatiški vidiniai prieštaravimai, veržimasis į laisvę ir laimę, asmenybės dvasinė nepriklausomybė, vergiškumas (sunki našta, kai nerandama išeities ar atsakymo į iškilusius gyvenimo klausimus). Beje, jo psichologinis realistinis romanas „Altorių šešėly“ nėra simbolistinis, o grynai realistinis kūrinys, kuriame iškyla kunigo-poeto-žmogaus problema, ekskunigio (= buvusio kunigo) problema, Liudo Vasario dvasinė evoliucija (= atskiri gyvenimo etapai). Todėl šį romaną siekite su realizmu, o ne su simbolizmu.

EKSPRESIONIZMAS (pranc. expression – išraiška) – meno srovė, pirmiausia paplitusi Vokietijoje XX a. pirmajame trečdalyje.

BRUOŽAI:

- Maištaujama prieš urbanistinę (= didelių miestų) civilizaciją.

- Kelia erotikos, laisvės, anarchistines (= savivalės) mintis, šokiruojančius įvykius ir tų įvykių netikėtus posūkius.
- Reiškiama autoriaus pasaulėjauta.
- Išorinė tikrovė vaizduojama per žmogaus nuotaikas, išgyvenimus.
- Siekiama išsakyti žmogaus vidinę būseną, išreiškiamas atsinaujinimo troškimas.
- Išaukštinamos vertybės.

Žymiausias kūrėjas – Jurgis Savickis (1890-1952) ir jo apsakymai „Vagis“, „Kova“, „Ad astra“, Paskutinis rapsodas“, „Ūkininkai“, „Motina“.

EGZISTENCIALIZMAS (lot. *existentia* – egzistavimas, buvimas) – II-ojo pasaulinio karo išvakarėse atsiradusi literatūros kryptis.

BRUOŽAI:

- Siekė atskleisti žmogaus buvimo, jo vietos pasaulyje, laisvo pasirinkimo ir atsakomybės, asmenybės vienišumo problemas.
- Pasaulis vertinamas antikinio mito akimis, o mitas kaip tikrovė.
- Išskyla moralinės kultūros (= žmonių elgesį reguliuojančios normos ir principai) žmogus, aistra gyvenimui mirties pavidalu.
- Išgyvenimas ir refleksija (= savo psichikos stebėjimas ir mąstymas).
- Svarbiausios žmogiškosios galios: klausa, regėjimas ir sąmonė.
- Jausmas – nereikšmingas dalykas.
- Dvilypis žmogus – vienišas, apimtas liūdesio, ir linksmas, ironiškas, ciniškas (grubus).
- Gyvenimas – žaidimas, spektaklis, kuriame tik dalyvaujama; kasdienybė – mirtis.
- Nemažai mitologijos (požeminis pasaulis, žemė ir dangus). Pasakos ir religios tikrovės konfliktas (ypač H. Radausko eilėraštyje „Pasaka“, kur lyrinis subjektas su kauke).

Žymiausias kūrėjas – Henrikas Radauskas (1910-1970) ir jo eilėraščių rinkiniai „Fontanas“, „Strėlė danguje“.

EGZISTENCIALIZMAS IR ABSURDO TEATRAS. Šalia egzistencializmo bruožų absurdo drama pabrėžia žmogaus beprasmybę, kvailumą, nesąmonę, neatitinkamumą tiesai. Žmogaus egzistencija (= gyvavimas ir gyvenimas) absurdiškas, jo vienišumas priešiškame pasaulyje. Žmogus – visuomenės nepripažįstamas individas. Žmogų veikia istoriniai, socialiniai, biologiniai veiksniai; žmogaus elgesys netikėtas, nekontroliuojamas, staigus ir beviltiškas, jo poelgiai nekontroliuojami.

Žymiausias absurdo teatro kūrėjas – prancūzų romanistas Alberas Kamiu (1913-1960) ir jo romanai „Maras“, „Svetimas“, kuriuose pagrindiniai veikėjai neįvertina savo elgesio, remiasi tik nereikšmingomis savo gyvenimo smulkmenomis, jie atsiskyrėliai, jų absurdiškumas slypi visuomenėje, aplinkoje, kurioje gyvena.

„SĄMONĖS SRAUTO“ literatūra. Akcentuojamas žmogaus sąmonės tuštumas ir mirtis, žmogaus suirimas ir beviltiškumas. Daug meditacijos ir transcendentinio pasaulio (= anapusinio pasaulio, neprieinamo patyrimui; pažįstamo tik nuojauta) vizijų (= regėjimų, tariamų vaizdų, svajonių), kurios slypi už pažinimo ribų.

Žymiausias kūrėjas – Antanas Škėma (1911-1961) ir jo romanas „Balta drobulė“ (pavadinimas aiškinamas kaip Kristaus įkapių drobulė).

ŠIANDIENINĖ LIETUVIŲ LITERATŪRA. DRAMATURGIJA.

BRUOŽAI:

- Atsakomybės prieš tautą, atminties tema, kerštas, pavydas, intrigos, motinos ir sūnaus, tėvo ir sūnaus santykiai.
- Istorija ir istorinės asmenybės (Mažvydas, Barbora Radvilaitė ir kt.).
- Pilietinės pareigos klausimas.

Žymiausias kūrėjas – Justinas Marcinkevičius (1930-2011) ir jo dramatinė trilogija „Mindaugas“, „Mažvydas“, „Katedra“ (jums skaityti reikia antrąją trilogijos dalį – poetinę dramą „Mažvydas“). „Mažvyde“ vaizduojamas pirmosios lietuviškosios knygos autorius, jis yra kaip istorijos didvyris ir kankinys.

PROZA. NOVELISTIKA. (XX a. antroji pusė) (1971-1988 m). Tai stagnacijos metais literatūroje įsitvirtinusi nauja kūrėjų karta – J. Aputis, R. Granauskas, B. Radzevičius, R. Šavelis ir kiti.

BRUOŽAI:

- Istorinė-kultūrinė tematika (pokaris, sovietizacija ir žmogus).
- Žmogiški santykiai, žmogaus gerumas, dvasios jautrumas ir teisybės ilgesys.
- Veikėjai – pokario žmonės su savo rūpesčiais ir nepritekliais.
- Kasdieniška kaimo, o ne miesto, aplinka ir žmogaus-kaimiečio gyvenimas.
- Dabarties ir praeities priešprieša, tėvų ir vaikų tarpusavio santykiai.
- Kaimo ir miesto kultūra (girtuoklystės priežastys ir jos pasekmės; kolektyvizacija (kaimų draskymas, kolūkių steigimas)).

- Pagonybės ir krikščionybės supriešinimas, maldos svarba, Dievo dalyvavimas žmogaus gyvenime).
- Amžinybės ir laikinumų, žmogiškųjų vertybių išsaugojimo ir pervertinimo (degradavimo) klausimai.
- Senosios ir jaunosios kartos santykiai, jų priešprieša; senųjų tradicijų ir papročių naikinimas ir mirtis (jų priešpriešos: kūryba – griovimas, gyvenimas – mirtis, atmintis – užmarštis, meilė – neapykanta, ištikimybė – išdavystė, nuopuolis – prisikėlimas).

Žymiausi kūrėjai – Juozas Aputis (1936-2010) ir jo novelės: „Dobilė. 1954 metų naktį“, „Tik tik tik“ ir kiti. Romualdas Granauskas (1939-1999) ir jo apysaka „Gyvenimas po klevu“, novelės „Veršio akis“, „Žolė“, „Duonos valgytojai“ ir kiti. Vanda Juknaitė ir romanas „Šermenys“, novelės „Stiklo šalis“ ir „Stotis“.

ŠIUOLAIKINĖ POEZIJA (XX a. septintasis dešimtmetis).

BRUOŽAI:

- Kultūra ir grožis.
- Miesto kultūros ženklai.
- Žmogaus gyvybė ir dvasios gyvybė, jautrumas, gailestis.
- Tautosakiškumas (dainos, sakmės, raudos, pasakos motyvai).
- Istorinės asmenybės (K. Donelaitis, A. Strazdas, A. Vienažindis, P. Vaičaitis ir kiti).
- Praeities liūdesys, praradimai ir atradimai.
- Kalbos grožis, ilgesys, praradimo liūdesys, nuoskauda, vienatvė, begalinė ištikimybė ir skaudžiai žeidžiantis sielos išdidumas.
- Didelės gyvenimo meilės žmogus, arčiau prie gyvenimo kasdienybės.
- Regimi, matomi įspūdžiai, spalvų, simetrijos ir asimetrijos architektūra, magiškas kalbėjimas, malda.
- Dvasios, sielos paslapties nuojauta.
- Žemės darbai, moraliniai praradimai.
- Lyrikos žmogus – išdidus, nepriklausomas, laisvas.
- Istorijos tema (apie Gediminą, Barborą Radvilaitę, Kęstutaičius, Vilniaus universitetą, Kernavę) (J. Vaičiūnaitės lyrikoje).

Žymiausi kūrėjai – poetai Marcelijus Martinaitis (g. 1936) ir jo eilėraščių rinkiniai „Akių tamsoj, širdies šviesoje“, „Saulės graža“, „Debesų lieptai“, „Toli nuo rugių“, „Atmintys“ ir kiti. Judita Vaičiūnaitė (1937-2001) ir jos eilėraščių rinkiniai „Pilkas šiaurės namas“ ir kiti.

IV Naudota literatūra ir šaltiniai

<https://mmazvydas.wordpress.com/biografija/>

<https://www.scribd.com/doc/267514906/Lietuvi%C5%B3-Literat%C5%ABros-Konspektas-Abiturentui>

Informacijos šaltinis: Lietuvių literatūros chrestomatija 11 klasei

<https://mokovas.wordpress.com/privalomi-literaturos-kurso-ir-konteksto-autoriai/>

<https://mokovas.wordpress.com/2011/09/28/sroves-ir-rasytojai/>

<http://postilla.mch.mii.lt/postile/prakalba.htm>

<http://antologija.lt/author/mikalojus-dauksa>

https://lt.wikipedia.org/wiki/Jonas_Radvanas

<https://jonasradvanas.wordpress.com/autoriaus-biografija/>

https://lt.wikipedia.org/wiki/Motiejus_Kazimieras_Sarbievijus

<https://sarbievijus.wordpress.com/>

http://antologija.lt/about_text/kristijonas-donelaitis-metai

Kristijono Donelaičio rankraščiai. (sud. L. Gineitis) Vilnius, 1955 m.

Raštai. Vilnius, 1977 m.

Jonas Kabelka. Kristijono Donelaičio raštų leksika. Vilnius, 1964 m.

E. Lebedienė. Kristijono Donelaičio bibliografija. Vilnius, 1964 m.

V. Kuzmickas. Kristijonas Donelaitis. Vilnius, 1983 m.

L. Gineitis. Kristijonas Donelaitis ir jo epocha. Vilnius, 1990 m.

A. Jovaišas. Kristijonas Donelaitis: Gyvenimas ir kūryba. Kaunas, 1992 m.

<http://antologija.lt/author/antanas-baranauskas>

<https://mokovas.wordpress.com/2010/12/05/adomas-mickevicius-1798-1855/>

Literatūra 11 klasei. Renesansas. Barokas. Apšvieta. Chrestomatija, I dalis

<http://antologija.lt/text/jonas-biliunas-liudna-pasaka/10>

<http://www.studijoms.lt/jono-biliuno-ir-jurgio-savickio-apsakymu-vagis-palyginimai.htm>

<https://mokovas.wordpress.com/2015/05/24/vaizganto-dedziu-ir-dedieniu-veikejai/>

<https://mokovas.wordpress.com/2011/01/24/jurgis-savickis-prozininkas-ekspresionistas-1890-%E2%80%93-1952/>

Marius Katiliškis, [Vietoj autobiografijos], in: Egzodo rašytojai, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1994, 381.

Ten pat, 391.

Bernardas Brazdžionis,

Stasys Tumėnas, Dar vienas M. Katiliškio sugrįžimas, in: Marius Katiliškis, Seno kareivio sugrįžimas, Šiauliai: „Šiaurės Lietuva“, 2003, 6-7.

Marius Katiliškis, Aukščiausia kaina., in: Išėjęs negrįžti, Chicago: Algimanto Mackaus Knygų Leidimo Fondas, 1986, 20.

Antanas Maceina, Raštai, Vilnius: Mintis, 1991. – T. 1, 474-475.

Rimvydas Šilbajoris, Netekties ženklai, Vilnius: „Vaga“, 1992, p. 335.

Marius Katiliškis, Apie tėviškę, kūrybinį darbą ir gyvenimą svetur, in: Išėjęs negrįžti, Chicago: Algimanto Mackaus knygų leidimo fondas, 1986, 26-27.

<http://www.xn--altiniai-4wb.info/index/details/1237>

<https://mokovas.wordpress.com/2014/03/28/satrijos-raganos-asmenybe-ir-kuryba/>

<http://www.xn--altiniai-4wb.info/index/details/1528>